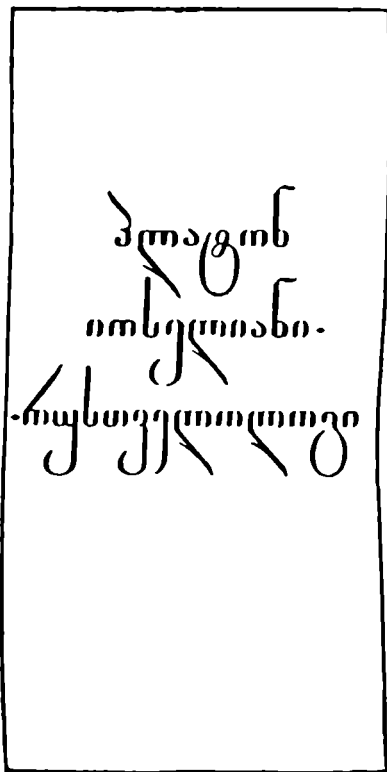

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
ზოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის
ისტორიის ინსტიტუტი

ბერამ შერაქე

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1980

პლატონ იოსელიანს (1809—1875) საპატრიარქო ადგილი უჭირავს XIX ს. ქართული მეცნიერული და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს პლატონ იოსელიანის რუსთველოლოგიური მემკვიდრეობა, სადაც განხილულია შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის საკითხები, მოცემულია ცნობები რუსთველის პორტრეტის, „ვეფხისტყაოსნის“ უძველესი ხელნაწერებისა და პოემის ეკლესიური დევნის შესახებ, აგრეთვე „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის მსოფლმხედველობის გარკვევისა და პოემის იდეურ-მხატვრული შეფასების ცდა.

პლატონ იოსელიანის რუსთველოლოგიური მემკვიდრეობის მონოგრაფიულ შესწავლას წინ უძღვის მეცნიერის ცხოვრებისა და შემოქმედების მოკლე მიმოხილვა.

შესავალი

„როდესაც გატაცებით ვკითხულობ სტრაბონის წარმტაც სტრიქონებს, როდესაც ვუკვირდები ჰეროდოტეს და ტაციტის დარბაისლურ კილოს — მაგონდება ამ დროს იოსელიანის „შავი წიგნიც“ — წიგნი წითელ ასოებით... ახლა ისე მწყურია მისი სტრიქონები, მისი ვნებით სავსე პათოსი, რომ მძის დაწაფება მირჩევნია ყველაფერს. ხან ვით მწირი, მეუდაბნოელი — საღვთო სიტყვათა წარმომტქმელი, ხან ვით სარდალი შორს გამჟვრეტელი, ხან ვით მგოსანი ჰანგად და კითხვად გარდაქცეული — მიდგება თვალწინ... არა, მას ვერ წარმოვიდგენ საქართველოში! არა, მე ის ელლინად მიმაჩნია, პერიკლოსის ხანაში, მისი ელლინობა ამოვიკითხე მის სევდიან სახეზე, მის ასკეტურ ცხოვრებაში... ოჰ, როგორ მენანება, რომ იგი არ იყო თამარის ხანაში. მაშინ ხომ სხივებით შემოსავდა სტრიქონებს“, — ასე წერდა ჯერ კიდევ ჭაბუკი გიორგი ლეონიძე პლატონ იოსელიანის შესახებ 1915 წელს¹, ხოლო კონსტანტინე გამსახურდია მას „განსაცვიფრებელ ერუდიტს“ უწოდებს და დასძენს: „პლატონ იოსელიანი ღიად განსწავლული მწერალია. ერუდიციისა და განათლების მხრივ მეცხრამეტე საუკუნის ჩვენ მოღვაწეთა შორის ბევრი ვერ შეედ-

¹ გ. ლეონიძე, პლატონ იოსელიანი, ე. „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 47, გვ. 4—5.

რება მას². კირიონი კი ხაზგასმით მიუთითებდა: „პლატონ იოსელიანის ბუნებრივი ნიჭი იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ სადაც არ უნდა დაბადებულიყო, იგი ყველგან გამოჩენილი პიროვნება იქნებოდა. მით უფრო მეტად შეუძლია იამაყოს საქართველომ მისით, როგორც თავისი სახელოვანი შვილით“³.

პ. იოსელიანის ერთი ნაშრომის გამოსვლასთან დაკავშირებით გაზეთი „კავკაზი“ აღნიშნავდა: „... და როგორც დიდებული ხანა ბრძენი თამარისა გამოიხატა ვეფხისტყაოსნის მუდამ ჭაბუკი მომღერლის მუსიკალური ბგერებით, ასევე უფრო გვიანდელ ეპოქებშიაც — თავისი სულიერი ძალების სრული სიმწიფისა და შემეცნების ეპოქებში — ხალხის სული პოულობს თავის ღირსეულ წარმომადგენლებს. 'მოთა რუსთაველისა და პლატონ იოსელიანის სახელები ვრცელი ქართული ცივილიზაციის ორი უკიდურესი ფაზისია. ძველი ორატორების კითხვაზე აღზრდილმა პლ. იოსელიანმა დღემდე შეინარჩუნა დემოსთენესა და ციცერონის ენის სიცხოველე, რომლებიც იტაცებდნენ თავიანთ თანამედროვეებს სისადავითა და ძლიერებით... და თუ ქართულმა პოეზიამ რუსთაველში ჰპოვა თავისი სანეტარო განსახიერება, დღეს მთელი პრაქტიკული სიბრძნე, მთელი სულიერი ძალა და ამადლებული ფილოსოფია ხალხისა გამოხატულია იოსელიანში“⁴. თვალში საცემი გადაჭარბებისა და გაზვიადების მიუხედავად, ეს მოსაზრება

² „მნათობი“, 1938, № 5, გვ. 181.

³ „საისტორიო მოამბე“, ტ. 27—28, თბ., 1973, გვ. 219.

⁴ «Кавказ», 1862, № 45, გვ. 3.

ცხადად გვიჩვენებს, თუ როგორი ავტორიტეტით სარგებლობდა პლ. იოსელიანი თავის თანამედროვეებში.

და მართლაც, პლ. იოსელიანს სრულიად გამორჩეული ადგილი უჭირავს XIX ს. ქართული მეცნიერული და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში. არ დარჩენილა ამ დროის ქართული ეროვნული მეცნიერებისა თუ დიდი კულტურული წამოწყების რაიმე მნიშვნელოვანი ფაქტი, რომელშიც პლ. იოსელიანს მონაწილეობა არ მიეღოს და თავისი ავტორიტეტული სიტყვა არ ეთქვას. თეიმურაზ ბაგრატიონი, მარი ბროსე და დავით ჩუბინაშვილი თუ პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლის შემქმნელები იყვნენ, სოლომონ დოდაშვილი და პლატონ იოსელიანი — ამ სკოლას ნაზიარები და საქართველოში ცოცხალ ეროვნულ ფესვებზე ევროპული მეცნიერული აზროვნებისა და კულტურის პირველი დამწერ-გაგები არიან.

პლატონ იოსელიანის ცხოვრება და მრავალმხრივი მეცნიერულ-ლიტერატურული მოღვაწეობა არა ერთი მკვლევრის ინტერესის საგანი გამხდარა. ამ მხრივ მაინც საგანგებო აღნიშვნის ღირსია ზ. ჭიჭინაძის⁵, ა. გაწერელიას⁶, ს. ყუბანეი-

⁵ ზ. ჭიჭინაძე, პლატონ იოსელიანი, ტფილისი, 1893.

⁶ ა. გაწერელია, პლატონ იოსელიანი, ჟ. „მნათობი“, 1933, № 6—7, გვ. 274—298; მისივე, შესავალი წერილები და შენიშვნები გამოცემაში: პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ტფ., 1936, გვ. VII—X; 281—305; შდრ. მისივე, ნარკვევები ქართული პოეტიკიდან, თბ., 1938, გვ. 125—166; მისივე, ლიტერატურული ნარკვევები, თბ., 1948, გვ. 99—133; მისივე, ქართული კლასიკური ლექსი, თბ., 1953, გვ. 61—70; მისივე, რჩეული ნაწერები, I, თბ., 1962, გვ. 99—128.

შვილისა⁷ და თ. ტაბლიაშვილის⁸ სპეციალური ნარკვევები თუ გამოცემები. ახლახან რუსულ ენაზე გამოვიდა არჩ. ბარამიძისა და ჯ. ვათეიშვილის მონოგრაფიული გამოკვლევა⁹. სხვადასხვა დროს ჩვენს პერიოდულ თუ სამეცნიერო ორგანოებში გამოქვეყნდა რამდენიმე წერილი, რომლებშიც მეტნაკლები სიზუსტით გადმოცემულია პლატონ ოსეღლიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი მომენტები¹⁰.

⁷ ს. ყუბანეიშვილი, პლატონ ოსეღლიანის წერილები აკად. მარი ბროსესადმი, ბათუმის სახელმწიფო სამასწავლებლო ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, წიგნი პირველი, ბათუმი, 1941, გვ. 149—201.

⁸ თ. ტაბლიაშვილი, დოკუმენტური მასალები პლატონ ოსეღლიანის შესახებ, „საისტორიო მოამბე“, თბ., 1973, გვ. 57—224.

⁹ А. А. Барамидзе, Д. Л. Ватейшвили, П. И. Иоселлиани, очерк жизни и научно-общественной деятельности, Тб., 1978.

¹⁰ ს. მესხი, პლატონ ოსეღლიანი, გაზ. „დროება“, 26. XI. 1875, № 134; А. Ерицов, Платон Игнатьевич Иоселлиани, გაზ. «Кавказ», 14. XII. 1875, № 146; საქართველოს კალენდარი, 1892, გვ. 338; საქართველოს კალენდარი, 1897 (პორტრეტი); „მწეფისი“, 1901, № 22, გვ. 9 (პორტრეტი); Словарь кавказских деятелей, Тиф., 1890, გვ. 39—40; Энцикл. словарь Брокгауза и Ефрона, т. 26, (XIIIa), СПб., 1894, გვ. 764; Биографический словарь студентов первых XXVII-ми курсов С.-Петербургской Духовной Академии 1814—1869 гг., СПб., 1907; გლეონიძე, პლატონ ოსეღლიანი, ე. „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 47, გვ. 4—5; [ი. იმედაშვილი], პლატონ ოსეღლიანი, ე. „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 47, გვ. 12—13; ლ. მელიქსეთ-ბეგი, ეპიზოდი პ. ოსეღლიანის ცხოვრებიდან, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 20. XII. 1938, № 31; სოლ. ცაიშვილი, პლატონ ოსეღლიანი, „სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები“, კრე-

პლატონ იოსელიანის ცალკეული დაკვირვებანი ქართული ლიტერატურის, კერძოდ, რუსთველოლოგიის საკითხებზე განხილულია ნ. მარის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის, ალ. ბარამიძის, გ. იმედაშვილის, ი. ლოლაშვილის, ს. ცაიშვილის, რ. ორბელის, ი. მეგრელიძის და სხვათა ნაშრომებში, რომლებიც სათანადო ადგილას იქნება დამოწმებული, მაგრამ პლატონ იოსელიანის რუსთველოლოგიური მემკვიდრეობა დღემდე მონოგრაფიულად არ ყოფილა შესწავლილი.

ბული I, ვ. ქაჩიას რედ., თბ., 1953, გვ. 33—36; ა. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დოკუმენტები და მარგინალიები, II. პლატონ იოსელიანის ბიოგრაფიისათვის, სტალინის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, ტ. III, თბილისი-სტალინირი, 1956, გვ. 422—432 (გადაბეჭდილია სათაურით „პლატონ იოსელიანის ბიოგრაფიისათვის“ მისსავე წიგნში: ლიტერატურული წერილები, თბ., 1968, გვ. 99—113); არჩ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, პლატონ იოსელიანის ახლად აღმოჩენილი ხელნაწერის შესახებ, „ლიტერატურული გაზეთი“, 17. VII. 1959; მისივე, ძველი საქართველოს ქრონოლოგიის საკითხები XIX ს. ქართულ ისტორიოგრაფიაში, „მაცნე“, 1964, № 4, გვ. 186—189; მისივე, პლატონ იოსელიანი და იბერიის (ქართლის) ისტორიული გეოგრაფიის ზოგიერთი საკითხი, კრებულში: „კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, თბ., 1966, გვ. 422—431; მისივე, ალექსანდრე ორბელიანის ერთი წერილის გამო, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 30. I. 1970; მისივე, პლატონ იოსელიანი და ქალაქი ეჩნვალი, გაზ. „კომუნისმის გზა“ (დუშეთი), 1975, № 150; Д. Ш у г л и а ш в и л и, Пламенный патриот родной культуры, გაზ. «Вечерний Тбилиси», 28. XI. 1959; ს. ხ უ ც ი - შ ვ ი ლ ი, ნ. ნეკრასოვი და პ. იოსელიანი, „ლიტერატურული გაზეთი“, 20. V. 1960; თ. ბ ე გ ი ა შ ვ ი ლ ი, პლატონ იოსელიანი, „ლიტერატურული გაზეთი“, 15. IX. 1961; მ ი ს ი ე ე, პლატონ იოსელიანი — პედაგოგი და მეცნიერი, გაზ. „სახალხო განათლება“, I. VII. 1962; ა. მ ა თ ი - ა შ ვ ი ლ ი, პლატონ იოსელიანი და მისი წინაპრები სოფელ მარტყოფში,

ამ ხარვეზის შევსების ცდას წინ უძღვის პლატონ იოსელიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ზოგადი დახასიათება, რომელიც უკანასკნელ ხანს მოპოვებულ მასალებზეა დამყარებული.

გაზ. „სამგორი“, 13. XI. 1960, № 91; ა. გ ო რ გ ა ძ ე, ქართული კულტურის მოამბე, გაზ. „სოციალისტური რუსთავი“, 29. XI. 1964; ლ. ნ ა ტ რ ო შ ვ ი ლ ი, პლატონ იოსელიანი, გაზ. „ალაზნის განთიადი“ (თელავი), I. XII. 1964; ნ. მ ა კ ა რ ო ვ ი, პლატონ იოსელიანი, გაზ. „ბახტარიონი“ (ახმეტა), 27. XI. 1965; ლ. ქ ა დ ა გ ი შ ვ ი ლ ი, პლატონ იოსელიანი დუშეთში, გაზ. „კომუნიზმის გზა“ (დუშეთი), 5. X. 1967; С. Х у ц и ш в и л и, Историк, литератор, журналист, გაზ. «Вечерний Тбилиси», 29. XI. 1969; ე. მ ა ქ ა ვ ა რ ი ა ნ ი, პლატონ იოსელიანი, გაზ. „სამშობლო“, აგვისტო, 1973, № 16; პ. რ ა ტ ი ა ნ ი, ეპიზოდი პლ. იოსელიანის მოღვაწეობიდან, ე. „საქართველოს ქალი“, 1976, № 2, გვ. 22; ნ. მ ა ხ ა თ ა ძ ე, პლატონ იოსელიანი და ძველი ქართული ლიტერატურის საკითხები, კრებ. „ძველი ქართული მწერლობის საკითხები“, II, თბ., 1964, გვ. 187—206; Н. М а х а т а д з е, Неизвестные письма Платона Иоселиани, კრებ. „ლიტ. ურთიერთობანი“, II, თბ., 1969, გვ. 103—111; ნ. მ ა ხ ა თ ა ძ ე, ძველი ქართული მწერლობის ზოგიერთი საკითხი გაზ. „კავკაზში“ (მე-19 ს. II ნახ.), კრებ. „ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები“, V, თბ., 1973, გვ. 120—121; Н. М а х а р а д з е, Пл. Иоселиани в «Закавказском вестнике» (1845—46), თსუ შრომები, ტ. 154, ეურნადისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1974, გვ. 366—388.

პლატონ იოსელიანის ცხოვრება და მოღვაწეობა

პლატონ იოსელიანი დაიბადა თბილისში 1809 წლის 19 ნოემბერს¹, წმ. პლატონის (+ 306 წ) დღეს, რის გამოც ახლადშობილს საქართველოში მანამდე ნაკლებად გავრცელებული სახელი დაარქვეს², რომელიც, ა. გაწერელიას თქმით, „საბედისწერო გამოდგა“ მომავალი მეცნიერის ცხოვრებაში: ჯერ ნ. ბარათაშვილმა³ და შემდეგ ახალგაზრდა ქართველმა

¹ ზ. კ ი ჯ ი ნ ა ძ ე, პლატონ იოსელიანი, ტფ. 1893, გვ. 8; ი. ი მ ე-
დ ა შ ვ ი ლ ი, პლატონ იოსელიანი, ე. „თეატრი და ცხოვრება“, 1915,
№ 47, გვ. 12; ა. გ ა წ ე რ ე ლ ი ა, პლატონ იოსელიანი, წიგნში: პლ.
ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ტფ. 1936 (ქვემოთ ყველ-
გან ეს ნარკვევია მიჯნითებული), გვ. XIII; ა. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, პლა-
ტონ იოსელიანის ბიოგრაფიისათვის, წიგნში: ლიტერატურული წერილები
თბ., 1968, გვ. 99, 102, 103; სოლ. ც ა ი შ ვ ი ლ ი, პლატონ იოსელიანი,
წიგნში: „სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავ-
ლებლები“, კრებ. I, ვ. ქაჩიას რედ., თბ., 1953, გვ. 33; თ. ტ ა ბ ლ ი ა-
შ ვ ი ლ ი, დოკუმენტური მასალები პლატონ იოსელიანის შესახებ, „საის-
ტორიო მოამბე“, ტ. 27—28, თბ., 1973, გვ. 57 (ქვემოთ ყველგან: მასალები).

² კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, პლატონ იოსელიანის
არქივი, № 5, გვ. 1.

³ ნ. ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი, ს. ფირცხალავას რედ., ტფ., 1922, გვ.
95, XXXI.

სამოციანელებმა⁴ მას მტკიცედ დაუმკვიდრეს ზედმეტსახელად „პლატონ ფილოსოფოსი“, რომელსაც უფრო ხშირად ირონიულობის დაღი აჩნდა.

პლატონის მამა იყო ეგნატე ონისიმეს ძე იოსელიანი, საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის სამეფო კარის წმ. გიორგის ეკლესიის მღვდელი და ქართულ მწერლობა-სა და ისტორიაში სჯამოდ კარგად ჩახედული კაცი, დედა — ბარბარე სულხანიშვილის ასული.

⁴ მ ე ს ა მ ე თ ე რ გ დ ა ლ ე უ ლ ი, ახიებული ფურცელი, „ცისკარი“, 1862, მაისი, გვ. 27. „მესამე თერგდალეული“ ადრე გიორგი წერეთლის ფსევდონიმი ეგონათ (იხ. გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, თხზ. სრული კრებული, ს. ხუნდაძის რედ., თბ., 1931, ტ. I, გვ. 382; ს. ხუნდაძე, ნარკვევები, თბ., 1941, გვ. 213; ა. გაწერელია, დას. ნაშრ., გვ. XVI, სქ. 1), მაგრამ როგორც შემდგომი გამოიკვამ, იგი აკაკი წერეთელს ჰკუთვნებია (იხ. ქართული ეურნალებისა და კრებულების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია, გ. აბზიანიძის რედ., ტ. I, თბ., 1940, გვ. 81; აკაკი წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული, გ. აბზიანიძის რედ., ტ. I, თბ., 1950, გვ. 417—419; ტ. XI, თბ., 1960, გვ. 16, 529—531; ქართ. ლიტ. კრიტიკის ისტორიისათვის, ქრესტომათია, I, შემდგ. ს. ხუციშვილი, თბ., 1954, გვ. 259); იხ. აგრეთვე, ნ. სკანდელი (ნიკოლაძე), ჯანდაბა, „დროება“, 21. IX. 1873, № 37, ხოლო „პოეტთა, პუბლიცისტთა და მეცნიერთა სამუქაფოდ“ დაწერილი ეპიგრამების ავტორი პლ. იოსელიანის მისამართით პირდაპირ წერდა: „პლატონ ფილოსოფოსს: ბრძენი, ვინ ბრძენი, რა ბრძენი, ზელი ვითა იქმს ბრძნობასა?!“ (იხ. „დროება“, 12. VII. 1874, № 431). ილია ჭავჭავაძე თავის „გამოცანებში“ პლ. იოსელიანსაც შეეხო: „...სეზნია ჰყავს სახელ-დიდი...“ (თხზულებანი, ტ. 1, პ. ინგოროყვას რედ., თბ., 1951, გვ. 86). ი. მანსვეტაშვილის მოგონებითაც პლ. იოსელიანს „საზოგადოებაში ფილოსოფოსის ხმა ჰქონდა დავარდნილი“ (ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებანი, ლ. ასათიანის რედ., თბ., 1936, გვ. 19—11).

თავისი წინაპრების შესახებ ერთგან პლატონი გვიამბობს: „მე, მამა-პაპითა ვეკუთვნოდი მეფეთა სასახლესა გუარისა გამო ძუძლისა. 1560 წლიდამ, ვ ი თ ა რ ც ა ფ ი ც ი ს ა კ ა ც ნ ი ვიყუენით სტანეთსა, ოდიშსა, იმერეთსა და ქართლსა. ვ ი თ ა რ ც ა ს ა ს ა ხ ლ ი ს კ ა ც ნ ი ვახლდით მთავართა და მეფეთა იმერეთისა და ქართლისა დასრულებადმდე მეფობისა“⁵. სხვაგან პლ. იოსელიანი თავის გვარს იტალიური წარმოშობისად გვისახავს, რომელნიც ვენეციელ და გენუელ ვაჟრებს შემოჰყოლიათ იმერეთში და შემდეგ გავრცელებულან მთელ საქართველოშიო: «Род И о с с е л и а н и замечателен: во первых, в своей древности, как остаток Италианских выходцев в Имеретию во дни Венецианской и Генуэзской торговли; во вторых по обширности, ибо целое почти племя, под этою фамилиею, живет разсеянное в Грузии, Имеретии, Сванетии, Абхазии и Мингрелии. Она занимала первое место в так-называемом «Трехродовом Союзе», заключенном в начале XVIII века в Имеретии на защиту трона, колеблемаго внутренними раздорами и натиском Турков. Этот Тронный Союз, известный на местном языке под именем П и ц и с К а ц н и (ფიცის კაცნი) заключили меж собой три фамильные рода: Иосселиани, Лорткипанидзе и Авалиани»⁶.

⁵ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ტფ., 1936 (ქვემოთ: ცხოვრება), გვ. 284.

⁶ Пл. Иосселиани, Описание Марткопского монастыря, Тиф., 1847, с. 5.

აქ საინტერესოა პლ. იოსელიანისაგან მოწოდებული ცნობები „ფიცის კაცთა“ ინსტიტუტის შესახებ, რომელიც XVIII ს. დასაწყისში ჩამოყალიბებულა იმერეთის სამეფოში და რომელშიც თურმე შედიოდა სამი გვარი: იოსელიანი, ლორთქიფანიძე და ავალიანი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში შესწავლილია „ფიცის კაცის“ ინსტიტუტი, რომლის მსგავსი, გარდა იმერეთისა, „საქართველოს სხვა სამეფო-სამთავროებისთვის უცნობი იყო“⁷, ოღონდ ამ მტკიცების „ერთადერთ და სანდო წყაროდ“ გამოყენებულია მხოლოდ სოლომონ პირველის თანამედროვის — მგალობელი კანდელაკის „ზეპირგადმოცემული... ჩაწერილი მისი შვილი-შვილის სიკო კანდელაკისაგან“⁸, რომელთან შედარებით პლ. იოსელიანის ცნობა უფრო ადრეც იყო გამოქვეყნებული და არანაკლებ ნდობასაც იმსახურებს. მაგრამ „მგალობელი კანდელაკის ზეპირგადმოცემული“ უფრო ვრცელია და რამდენადმე ავსებს კიდევ პლ. იოსელიანის ცნობებს „ფიცის კაცთა“ შესახებ. ამიტომ იოსელიანთა გვარის ისტორიის სრულად გასათვალისწინებლად საჭიროდ ვთვლით მის აქ მოტანას:

„ფიცის კაცები იყვნენ შემდეგი გვარისნი: თავადი ლორთქიფანიძე, აზნაურნი: მესხი, ავალიანი, იოსელიანი, ლოლო-

⁷ ქ. ჩხატარაიშვილი, ქართული ფეოდალური სამხედრო ორგანიზაციის ისტორიიდან („შიდა ლაშქარი“), ქ. „მაცნე“ (ისტორიის სერია), № 4, 1971, გვ. 135—139.

⁸ ქ. „კვალი“, 1895, № 24, გვ. 12—13; აკაკის კრებული, № IX, 1898, გვ. 12—15; ქართული ხალხური საისტორიო სიტყვიერება, II, ქს. სიხარულიძის გამოცემა, თბ., 1964, გვ. 162—164.

ბერიძე, მიქაბერიძე, ყიფიანი, ქორქაშვილი, იაშვილი, უგრეხელიძე, გრიგოლაშვილი და ჭაბუკიანი. ესენი ცხოვრობდნენ სოფლად: ახალბედისეულში, დედალოურში, ცხუკურში, გვაშტიბში, ჩუნეშში, წყალტუბოში, ქვილიშორში, გუმათში, ჯიმაშტარში, ოფიჩხეთში, ნამხვანში და რიონში. ამ სოფლებს საზღვრავდა აღმოსავლეთით სოფლები: სიმონეთი, ქვაშვა, ნავენახევი, ძევრული ანუ იგივე ძევრი, ჩხარი და ნაქერალას მთა; აქედან გაგრძელდებოდა დასავლეთით, ვიდრე დადიანის საზღვრამდის და ხონამდის; სამხრეთით: ვაკე იმერეთი — ქუთაისი და ჭიშურა; ჩრდილოეთით: კვალადვე დადიანის საზღვარი, ბომბუას ხიდი, გორდი და ლეჩხუმი, ვიდრე რაჭის საზღვრამდის. ამ საზღვრებს შიგნით, ზემოთ თქმული სოფლები ისეთი მიუდგომელი ადგილები იყო, რომ ვაკე იმერეთიდან და ქუთაისიდან ურმის შესვლა არ შეიძლებოდა: სრულებით მთაგორა და კლდოვანი ადგილები იყო. ვაკეს სივრცით ერთ ქცევაადგილსაც იშვიათად შეხვდებოდი, გარდა ერთი ადგილისა, რომელსაც ჰქვია გურეშევი; ამ გურეშევის ზემო კერძოთი უძახდნენ ერთ პატარა ნაკვეთ ადგილს ლეკერწას, სადაც იდგა ერთი შესანიშნავი დიდი მუხის ხე; ფიცის კაცნი, ვიდრე თუთხმეტი წლისა, თავისი ყმებით, სამღვდელოებით და ხატებით მათი ეკლესიისა — მუხის ხესთან შეიკრიბებოდნენ ყოველ წლობით თუთხმეტ მაისს და იფიცებოდნენ ესრეთ: მეფის ერთგული ვიყოთ და თანაც ჩვენი ოჯახების მტრის მტერი და მოყვარის მოყვარეო. გვარებს კი თვითეულად აღიარებდნენ —

როდესაც ერთი მათგანი ფიცს ასრულებდა, მისი ყმები უკან იდგნენ და ფიცის შესრულების შემდეგ მიდიოდნენ, ხელებზე ხელს ადებდნენ და იტყოდნენ, ჩვენი ბატონი მართალს ფიცავს ამისმა მადლმაო. და რომ ფიცი გათავდებოდა, გამოვიდოდნენ იქვე გურშევის დიდ მშვენიერ მინდორზე, იქ ჰქონდათ მომზადებული ნეშოს კარგები, ბარგი, ხაბაზები, მზარეულები და ყოველივე ჰამის სამკაული, ვისაც როგორთავი მოსწონდა. ლოგინებად ჰქონდათ ნეშო და ზედ გაგებული ხალიჩები და ქვეშსაგები საზაფხულო. თუმცა როგორც ბინა ცალ-ცალკე, ეგრევე სადილ-ვახშამიც კერძოდ კეთდებოდა, მაგრამ ჰამად — კი ყველანი ერთად დაჯდებოდნენ. პირველად უმთავრესი სასასმოთი უნდა დაეღიათ ღვინო და ეთქვათ: „დიდება ღმერთსა! ღმერთო, გაუმარჯვე ჩვენს მეფეს და მის ერთგულს ერთობით ფიცის კაცს, შენდობა ბატონო“. იყო სიმღერა, ცეკვა-თამაში და გაუწყვეტელი თოფის სროლა. ეს ლხინი გასწევდა, უკეთუ დარი იქნებოდა, ორ კვირეს. იყო ყოველ დილაობით ყაბაზზე სროლა, სალამოს ჩირითი, პირველი ყაბაზის გაგზავნის მოვალე იყო მეფე: აგზავნიდა პტყლად გაქედნილ ვერცხლს. იმის ჩამოგდების შემდეგ დასვამდნენ ყაბაზად ქაშანურს, მაგრამ ყოველი ოჯახიდან იყო მოტანილი ნაცვლად ყაბაზისა ვერცხლის იარაღი, ე. ი. აზარფეშა, თასი და დიდროვანი ვერცხლის სტაქნები და ვის სახელზედაც ყაბაზი დაისმოდა, მისი მოტანილი ვერცხლეულობაც იქვე ხის ძირში იდგა. ვინც ყაბაზის ქაშანურს გატეხდა, ვერცხლიც მისი იყო. ფიცის კაცს დიდი გავლენა ჰქონდა მეფეებთან, ასე რომ უკეთუ ვისმე მეფე გაუწყებოდა, შერისხული მი-

მართავდა ფიცის კაცს და თუ შეასწრებდა ფიცის კაცის საზღვარში, მღევარი ველარ შეეყვებოდა. რაკი ფიცის კაცს მოუწოდებოდა, მეფე ძალით ველარ გამოიყვანდა. შეიკრიბებოდნენ ერთობით ფიცის კაცნი, ესენი ცოტა არ იყვნენ: ათასი მეომარი სახელოვანი გამოვიდოდა მარტო თავად-აზნაურნი და მათი ყმები კი, რასაკვირველია, ზედმეტი იყო. ფიცის კაცნი თავისი ყმებით შეკრებილნი, ერთ ადგილას ქუთაისის მახლობლად დაბინავდებოდნენ, მიუგზავნიდნენ მეფეს მოციქულს და მოახსენებდნენ, რომ ეპატიებიან მათთვის ის დანაშაუვ კაცი. არ იშუამდგომლებდნენ მხოლოდ მეფისა და ქვეყნის მოღალატეზე; სხვებს კი, როცა შენანებულს ნახავდნენ, თავის კალთას აფარებდნენ და მეფეც იძულებული ხდებოდა მიეტევებია. ფიცის კაცებს, მეტადრე ომის დროს დიდი ერთობა ჰქონდათ: ომში ერთად შედიოდნენ, ერთი მეორეს ვერ დატოვებდა, კვდებოდნენ ერთად და გამოვიდოდნენ კიდეც ერთად. როგორც დაჭრილს არ დატოვებდნენ, აგრეთვე არც მკვდარს და თუ ვისმე შენიშნავდნენ, რომ ხელგამოუღებელი და ან შეშინებული მოკვდა, იმას აღარ მარხავდნენ და არც შინ წამოიღებდნენ, მინდვრად დატოვებდნენ მხეცების შესაჰმელად. უკეთუ ამისთანა კაცი ცოცხალი დარჩებოდა ომის დროს, იმაზე იტყოდნენ: ფიცის კაცს უღალატაო და აღარც შეიძლებოდა დაეყოვნებიათ მათ საზღვარში, აყრიდნენ და გადაასახლებდნენ, მაგრამ მის ადგილ-მამულს კი ფიცის კაცებივე შეიყიდდნენ ღირებულ ფასად⁹.

⁹ ქს. სიხარულიძის დასახ. გამოცემა, გვ. 162—164.

„იტალიური წარმოშობისა“ არა ვიცით რა, ოღონდ იოსელიანების გვარი რომ სვანეთიდან იღებს სათავეს, ეს სადავო არ ჩანს. თ. ტაბლიაშვილის ცნობით, „მკვლევართათვის ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს ის ამბავი, რომ მესტიის რაიონის სოფელ ლახირში, სადაც იოსელიანები სახლობენ, შემონახულია იოსელიანთა საგვარეულო სვანური ციხე-დარბაზიანი სახლი ეკლესიითურთ, რომელიც მთლიანად ერთ არქიტექტურულ ანსამბლს შეადგენს და თავისი სტილით საშუალო საუკუნეების ძეგლებს მიეკუთვნება“¹⁰. მდივანბეგების ქაიხოსრო წერეთლისა და დავით ჩხეიძის მოწმობითაც, «из фамилии же Иоселиановых в Имеретии издревле были и есть царские дворяне»¹¹.

რაც შეეხება პლ. იოსელიანის უშუალო წინაპრებს, ისინი იმერელი (წყალტუბოელი) აზნაურები ყოფილან, რომლებიც შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოში (გარეკახეთში) გადმოსულან და მამული („სესიაური“) მარტყოფს ჰქონიათ. კერძოდ, შემონახულია სოლომონ II-ის, იმერთა უკანასკნელი მეფის, 1804 წლის 1 იანვრის სიგელი, რომლითაც იგი პლატონის პაპას — ონისიმე იოსელიანს (გარდაიცვალა 1816 წელს¹², ე. ვეიდენბაუმის ცნობით — 77 წლის ასაკში¹³) უმ-

¹⁰ თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, გვ. 59; იხ. აგრეთვე, ვ. კახიანი, წინაპართა ნაკვალევით, ე. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1965, № 3, გვ. 22.

¹¹ თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 23.

¹² Пл. Иоселиани, Оп. Мартк. монаст., с. 5; ეგნატე იოსელიანის ჩანაწერით კი, ონისიმე გარდაცვლილა 1815 წლის 16 მარტს — იხ. ა. აბრამიშვილი, დას. ნაშრ., გვ. 102.

¹³ ხელნ. ინსტ., ვეიდენბაუმის ფონდი, კართოტეკა „ი“, № 96 — იხ.

ტყიეებს აზნაურობას, უკეთ რომ ვთქვათ, უაზლებს ადრე სოლომონ I-ის მიერ გაცემულ აზნაურობის სიგელს¹⁴. თვით პლატონის ცნობით, „ონისიმე იოსელიანი, საყვარელი მეფის გიორგისა, იოსებ კათოლიკოსისაგან ნაკურთხი. მამა მისი ქრისტეფორე გადმოვიდა იმერეთით წყალ-ტუმბოლგან. ორნი ძმანი მისნი დაიხოცნენ ჭარის ომში. კათოლიკოსსა ანტონის უნებდა, რათა მიჰყიდოს მან მამული თვისი და ვენახი მარტყოფს „სესიაური“ სხვასა. უარისათვის გადააყენა მღვდელობიდან“¹⁵, ხოლო თუ ეგნატე იოსელიანის სიტყვებს დავუჯერებთ, მისი წინაპრები ორასი წლის წინ გადმოსულან იმერეთიდან აღმოსავლეთ საქართველოში¹⁶.

„მარტყოფის მონასტრის აღწერილობაში“ მოწოდებული ცნობების მიხედვით, ონისიმე იოსელიანის მამას იესე, იგივე სესია რქმევია (და არა ქრისტეფორე, როგორც ამას პლატონი „გიორგი მეცამეტის ცხოვრებაში“ (გვ. 259) წერს, თუმცა ეგნატე იოსელიანის მიერ 1824 წელს საქართველოს თავადაზნაურთა სადეპუტატო საკრებულოში აზნაურის წოდებაში მის დამტკიცებასთან დაკავშირებით წარდგენილ საგვარტომო ნუსხაში ონისიმეს მამად ისევ ქრისტეფორეა ნაჩვენები — თ. ტაბლაიშვილი, მასალები, № 27). პირველად სწორედ ეს იესე იოსელიანი გადმოსულა წყალტუბოდან აღმ. საქართველოში და მისთვის თეიმურაზ II-ს სოფელ მარ-

А. А. Бараидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრ., გვ. 29.

¹⁴ თ. ტაბლაიშვილი, მასალები, № 1; იხ. აგრეთვე, № 11.

¹⁵ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება..., გვ. 259—260.

¹⁶ თ. ტაბლაიშვილი, მასალები, № 11.

ტყოფში უბოძებია მამული (მაშასადამე, ეს უნდა მომხდარიყო, ალბათ, XVIII ს. შუა წლებამდე).

ამიტომ, იოსელიანთა ამ შტოსთვის მარტყოფელი შეურქმევიათ; ონისიმე და ეგნატე იოსელიანებს შემდეგ დიდი ბრძოლა მოუხდათ, რომ კვლავ დაებრუნებინათ თავიანთი გვარი. ასე მაგალითად, იოანე ბატონიშვილი „კალმასობაში“ გვაუწყებს: „ეგნატე ონისიმეს ძის მარტყოფელისათვის: ეგნატი, მღვდელი კარის ეკლესიისა წმინდის გიორგისა, ონისიმეს ძე მარტყოფელისა, აწ იოსელიანად გვარმიღებულისა“¹⁷.

მარტყოფში იესე იოსელიანს თავი გამოუჩენია თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში (მას, ეტყობა, თურქულიც კარგად სცოდნია). იესეს გარდაცვალების შემდეგ მისი მამული მარტყოფს „სესიაური“ ანტონ I კათალიკოსს სხვისთვის მიუცია, რასაც იოსელიანების ოჯახში მისდამი დიდი სიძულვილი ჩამოუგდია (ამ სიძულვილით გამოწვეულ შედეგებს ქვემოთ განვიხილავთ).

პლატონის პაპა, ონისიმე იოსელიანი, ჯერ თურმე სწავლობდა მარტყოფის ღვთაების მონასტერში, რომლის ლეკთაგან სრული განადგურების შემდეგ 1752 წელს გადაუყვანიათ სამეფო კარის ეკლესიის (და არა მარტყოფის მონასტრის¹⁸) დიაკვნად, ხოლო 1762 წელს, ერეკლე II-ის ბრძანებით, იოსებ კათალიკოსს მღვდლად უკურთხებია.

¹⁷ იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, II, კ. კეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედ., თბ., 1948, გვ. 201.

¹⁸ შდრ. A. A. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრ., გვ. 29.

ამ ცნობათა პირველხარისხოვანი მნიშვნელობის გამო (ისინი შემდეგ გამოგვადგება ზოგიერთი სადავო რუსთველოლოგიური პრობლემის გადასაწყვეტად), მოგვყავს იგი მთლიანად:

«Здесь кстати упомянуть о роде И о с с е л и а н и в истории Грузии не замечательном. Отец Онисима, Имеретинский дворянин И е с с е й или по местном выговору, С е с и я, переехавший из Имеретинского селения Цхалтумбо, славящагося своими серными водами, водворился в селении Марткопи, где и получил земли, сады и другия угодья от Грузинскаго Царя Теймураза II, во дни ужаснейшаго гонения церкви Грузинской и Царства порабощаемаго Турками. Иессей в эти бурные дни был употребляем в делах переговоров с Турецкими Пашами, угрожавшими краю. Не смотря на это, наложенное тогда на Грузию при занятии Турками селения Марткопи, увидевшаго у себя мечеть и клич Ислама, Иессей сделался начальником всех тамошних Христиан. Его двор, виноградный сад и весь участок, получили с тех пор. в актах и в устах народа, название С е с и а у р и, то есть «принадлежность или собственность Сесии» (по Руски И е с с е е в ы). Все это уступлено было в другия руки, по увещанию и убеждению Католикаса Антония I. уже после смерти Иессея. Сын его Онисим воспитывавшийся в Марткопском Монастыре, был тогда же взят во Днякона Придворной Церкви; а в 1762 году по повелению Ираклия II, поставлен во Священника. В 1773 году, стал он было ос-

პორვანთ საროვ დოსთაინი სვოეო ოტცა, ნო ბეზუსპეშნო. ვპროეჲ, ს თოე ვრემენი ვეჲ როდ ი ო ს ს ე ლ ი ა ნ ი, ოსთავაჲჲ ვ გრუზიი (ე. ი. აღმოსავლეთ საქართველოში. გ. შ.), კაკ ოდელ მნოგოჲამილნაეო როდ იმერეთინსკაეო, პრინადლეჲალ კ დვორუ გრუზინსკიჲ (ე. ი. აღმოსავლეთ საქართველოს, გ. შ.) ცარეი. ონ ი ოტ რუსსკაეო პრავიტელსტვა პრირენ ობეჲპეეენიემ ვ სოდერჲანიი»¹⁹.

ამიტომ არის, რომ პლატონი თავის თავს მარტყოფელ ოსელოიანად თვლიდა: «Принадлежа сам с своим родом около 120 лет к семейству обширного некогда населения Марткопи... я привык приклоняться пред его развалинами с малых лет, и потому посещал и обозревал их не раз в разныя эпохи моей жизни», და რომ მარტყოფია მისთვის «первоначальная отчизна моих предков»²⁰.

საქართველოს თავადაზნაუროთა საღებუტატო საკრებულომ 1824 წლის 28 აგვისტოს დადგენილებით ონისიმე ოსელოიანის გვარსა და მის ჩამომავლებს, რომლებიც მანამდე თბილისის წარჩინებულ მოქალაქეებად და, უნდა ვიფიქროთ, მარტყოფელებად იწოდებოდნენ, აღუდგენა ოსელოიანთა გვარი და აზნაურის წოდება²¹. ეს დადგენილება სენატს 1829 წლის 29 მაისს დაუმტკიცებია²².

¹⁹ Пл. И о с с е л и а н и, ოპ. Мартк. монаст., Тиф., 1847, с. 4—5, სქოლო.

²⁰ იქვე, გვ. 3; იხ. აგრეთვე, ა. შათიაშვილი, პლატონ ოსელოიანი და მისი წინაპრები სოფელ მარტყოფში, გაზ. „სამგორი“, 13. XI. 1960, № 91.

²¹ თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 24.

²² იქვე, № 43.

ონისიმე იოსელიანს სამი ქალი და სამი ვაჟი ჰყოლია: ევფემია (დაბ. 1764 წ.), ეგნატე (დაბ. 1767 წ.), თეონა (დაბ. 1771 წ.), თინათინ (დაბ. 1772 წ.), ზაქარია (დაბ. 1782 წ.) და სოფრონ (დაბ. 1785 წ.)²³. ამათგან, გენერალი ზაქარია იოსელიანი 1812 წლის სამამულო ომში ბოროდინოს ბრძოლების მონაწილე ყოფილა²⁴.

პლატონის მამა — ეგნატე იოსელიანი დაბადებულია 1766 (თუ 1767) წელს²⁵, ის ჯერ კიდევ ბატონიშვილობაში ძლიერ დაუახლოვებია გიორგი XII-ს. იოანე ბატონიშვილის სიტყვებით, „ესე [ეგნატი] მცირე მეფემან მეთათავეტემან გიორგი თვისსა ბატონისშვილობასა შინა აღაზრდევინა სწავლასა შინა საფილოსოფოსოსა და საღვთისმეტყველოსა, ასწავებინა ენა სომხური ტერ-დავითას, კაცსა მეცნიერსა, რომელმანც უცხოდ მიიღო სწავლა და ენა სომეხთა ზედმიწევნით“²⁶. ეს ტერ-დავითი, როგორც ერთი დოკუმენტი გვაუწყებს, მოლნიის სომხური ეკლესიის მღვდელი ყოფილა, რომელსაც ბატონიშვილმა გიორგიმ 1779 წელს მისცა ეგნატე იოსელიანი სომხურა წერა-კითხვის სასწავლად²⁷. ამასვე მოგვითხრობს პლატონიც:

²³ იხ. ა. აბრამიშვილი, დას. ნაშრ., გვ. 101—102; თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 24, № 26, № 27.

²⁴ ვ. კახიანი, დას. წერილი.

²⁵ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება... გვ. 255; თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 3; შდრ. № 69, № 76; იხ. აგრეთვე, ა. აბრამიშვილი, დას. ნაშრ., გვ. 101—102; ც. კანკიევი, ეგნატე იოსელიანის ლიტ. მემკვიდრეობის შესწავლისათვის, ხელნ. ინსტ. მოამბე, V, 1963, გვ. 58.

²⁶ იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, II, გვ. 201.

²⁷ თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 3.

„ეგნატი იოსელიანი, მწერალი მეფისა, მისგანვე მიბარებული სომხისა მოძღვართან სასწავლებლად ენისა და სომხურისა ენისათვის მოხმარებული მეფისაგან მწერალი წიგნთა“²⁸. ამას გარდა, ფილოსოფიის კურსი ეგნატე იოსელიანს მზეჭაბუკ ორბელიანთან გაუვლია; „ამას ასწავა ახსნით მზეჭაბუკ ორბელიანმან დამასკელის წიგნი და პროკლე კონსტანტინეპოლის მთავარეპისკოპოსისაგან ქმნილი ღვთისმეტყველება, „კავშირად“ წოდებული, და სხვანიცა ღრმანი წერილნი“²⁹, ხოლო შემდეგში იგი, როგორც პლ. იოსელიანი აღნიშნავს, უფლისწულების (კერძოდ, მიხეილ გიორგის ძის) ფიზიკისა და ასტრონომიის მასწავლებელიც ყოფილა³⁰.

მართლაც, ჩვენს სიძველეთსაცავებს შემოუნახავთ ეგნატე იოსელიანის მიერ სომხურიდან ქართულად სხვადასხვა დროს გადმოთარგმნილი „შემსგავსებანი“ (S-138), „ფსალმუნთა განმარტება“ (S-400, S-3029-ა), „განმარტება 50-სა ფსალმუნისა“ (S-3029-ბ), „კაცისათეს“ (S-3029-გ), „საღმრთო სიბრძნისათვის“ (H-917), „კარაბადინი“ (H-2199, 1r-3v), აგრეთვე ეგნატეს ორიგინალური შრომა „თბილისის ეკლესიათა აღწერა“ (S-3034)³¹, „შემოკლებული ისტორია კიროსისათვის“ (H-608:3,

²⁸ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება..., გვ. 255.

²⁹ იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, II, გვ. 201.

³⁰ S-3063, ფ. 1; იხ. ც. ჭანკიევი, დას. ნაშრ., გვ. 58.

³¹ ამის შესახებ იხ. ც. ჭანკიევი, ეგნატე იოსელიანის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესწავლისათვის, ხელნ. ინსტიტუტის მოამბე, V, თბ., 1963, გვ. 57—66; შდრ. ლ. მელიქსეთ-ბეგი, მასალები ტფილისისა და „სომხთის“ სიძველეთა ისტორიისათვის, ქ. „ჩვენი მეცნიერება“

H-2138 : 2) და მის მიერ გადაწერილი „პორფირის შეყვანილობა“ (S-1525), კირილე ალექსანდრიელის „საუნჯე“ (H-2174), „ბოროტთა ანგელოსთათვის“ (H-2175), მარკოს ავრელიუსის „საყოფაქცეო ჰსჯა“ (H-2206), პროკლე დიადოხოსის „კავშირი ღვთისმეტყველებითნი“ (H-2364, სალტ. შჩ. ბიბლ., იოანე ბატონიშვილის კოლექცია, № 223), ეგნატე იოსელიანის ნაქონი „ქილილა და დამანას“ საბასეული რედაქციის ნუსხა (S-433), ანტონ პირველის „ღრამმატიკა“ (ლენ. M-44) და სხვ.

გარდა მწიგნობრობისა, ეგნატე იოსელიანი თვალსაჩინო სასულიერო მოღვაწეობასაც ეწეოდა: იგი თბილისში სამეფო წმინდა გიორგის კარის ეკლესიაში (რომელიც დღესაც დგას თეატრალური მუზეუმის ეზოში, ერეკლეს მოედანზე) 1790 წლიდან ჯერ მთავარ-დიაკვანი ყოფილა³², 1806 წელს კათალიკოს ანტონ II-ის ხელდასხმით უკვე კარის ეკლესიის მღვდელი გამხდარა³³, ხოლო 1831 წლის 15 აგვისტოს საქართველოს ეგზარქოსს იონას იგი თბილისის სიონის დეკანოზად უკურთხებია³⁴.

სხვადასხვა დროს იმპერატორის ბრძანებით ეგნატე იოსელიანი დაჯილდოებული ყოფილა თეთრი სამღვდლოებისთვის დაწესებული იისფერი ხავერდის სკუფიით (1820 წ.), იისფერი ხავერდის კუნკულით (1826 წ.), სამკერდე ჯვრიანი

1923, № 1, გვ. 83—96; იხ. აგრეთვე, საქართველოს კალენდარი, 1895, გვ. 488.

³² იხ. S-1525; სალტ.-შჩ. ბიბლ., იოანე ბატონიშვილის კოლ. № 223; შდრ. თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 69.

³³ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 69.

³⁴ იქვე, № 72.

წარჩინების ნიშნით (1830 წ.), ხოლო 1821 წლის 29 სექტემბრიდან სიონის გარდაცვლილი დეკანოზის იესე ჩუბინაშვილის (პროფ. დავით ჩუბინაშვილის მამის) ნაცვლად სასულიერო მხრიდან წამოაყენეს თბილისის ქალაქის დეპუტატად³⁵.

იოსელიანების საგვარეულო გადმოცემით, „როცა აღამაჰმად ხანმა ქართველებს სძლია, ეგნატემ კრწანისის ბრძოლის ველიდან კათალიკოსის ჯარის საბრძოლო დროშა გამოიტანა, რომელიც პირველად წმინდა გიორგის კარის ეკლესიაში დაასვენა, ხოლო შემდეგ, თბილისის აწიოკებისას, როცა ეს ადგილიც დაარბიეს, თავის ბინაზე მიიტანა და გადამალა. ეს დროშა სასოებით ინახებოდა შემდეგ თაობათა მიერ და იგი დღესაც დაცულია დავით იოსელიანის ოჯახში“³⁶.

ამ გადმოცემას არ ეთანხმება პლ. იოსელიანის მონათხრობი. პლატონის ცნობით, იგი „კათალიკოსის ჯარის საბრძოლო დროშა“ კი არ არის, არამედ თეიმურაზ II-ის მიერ ნაბოძები და კათალიკოს ანტონ I-ის ნაკურთხი გიორგი XII-ის „საუფლისწულო დროშაა“, რომელსაც ეგნატე იოსელიანი თურმე „კრძალვიდა კარის წმინდის გიორგის ეკლესიისა შინა, დღითგან მეფის გარდაცვალებისა“, მაგრამ „... რუსთა

³⁵ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 9, № 14, № 69.

³⁶ ვ. კ ა ხ ი ა ნ ი, წინაპართა ნაკვალევით, ე. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1965, № 3, გვ. 23. დღეს ეს დროშა ინახება პროფ. დ. იოსელიანის ვაჟის — პროფ. გ. იოსელიანის ოჯახში (თბილისი, ალ. სუშბათაშვილი-იუჟინის ქ. № 9); ერთ დროს აღნიშნული დროშა ხატის სახით დასვენებული ყოფილა პლ. იოსელიანის მიერ სოლოლაკში აგებულ ამაღლების ეკლესიაში: იხ. „ივერია“, 1902, № 123.

მთავრობისა ეშინოდა, არა ჰკითხონ, რად გაქვს დროშა ესეო. ძმაცა მამისა ჩემისა მარადის შფოთის ჟამსა აშინებდა და ეტყოდა: ორგულობისათვის რუსეთისა გაქვს დროშა ეგეო. მაშინ შეშინებულმან დასწვა ხე, რომელზედაცა იყო ბმული თვით ხატი. ხისა ამის თავზედ ნაკეთი ვეცხლესა ბუშტი გაყიდა და ფასითა ამით უქმნა კიოტი ფიცრისა, დაეკეცა დროშასა ამას სამსხივად გრძელი ფრთები და ჩასდვა კიოტა: შინა მინითა დაფარული; დაისვენა თაყვანის საცემლად სახლსა შინა თვისსა“³⁷.

ირკვევა, რომ ეგნატე იოსელიანის ოჯახი ძლიერ ყოფილა დაახლოებული მელიტონ ბარათაშვილის — ნიკოლოზ ბარათაშვილის მამის ოჯახთან. 1841 წლიდან ისინი მეზობლებიც გამზადარან: ბარათაშვილები, რომლებიც ადრე „მუხრანის ხიდს ახლო“ ცხოვრობდნენ, 1841 წლის დასაწყისში გადასულან ანჩისხატის უბანში — დღევანდელი ჩახრუხაძის ქ. № 17-ში, ხოლო იოსელიანები იმავე ქუჩას № 6-ში იდგნენ³⁸.

³⁷ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება..., გვ. 26—27, აგრეთვე, გვ. 39—40; დაწერილებით იხ. ს. ბარნაველი, ქართული დროშები, თბ., 1953, გვ. 59—64; აქვეა დაბეჭდილი ამ დროშის ფოტოგამოსახულება (ტაბ. XXI—XXII); შდრ. А. А. Барамидзе, Д. Ватенишвили, დას. ნაშრ., გვ. 24, Приложение 9; უფრო ადრე ამ დროშის შესახებ წერდა აგრეთვე ესომ (მოსე ჟანაშვილი), იხ. ძველი ნაშთი, გაზ. „ივერია“; 1894, № 63.

³⁸ ი. მენუაჩი, ქართველი მწერლები, I, სოლ. ცაიშვილის რედ., თბ., 1954, გვ. 192; ნიკოლოზ ბარათაშვილი, 1841 წლის 28 მაისის წერილი გრიგოლ ორბელიანისადმი, თბ., 1972, გვ. III;

ნიკოლოზ ბარათაშვილის სიყრმის მეგობრის - კონსტანტინე მამაცაშვილის (მამაცოვის) მოგონებით, „მელიტონ ბარათაშვილის სახლში ნახავდით ძველს ჩვენ სწავლულ ქართველებს, იმათ შორის თითქმის ყოველ დღე მელიტონთან დაიარებოდა მღვდელი ეგნატე იოსელიანი (მამა ჩვენის მწერლის პლატონისა). ეგნატე იოსელიანმა ჩინებულად იცოდა ქართული და სომხური ლიტერატურა, იყო ღრმად მოხუცებული, გაზრდილი მეფის სასახლეში და მნახველი ჩვენის საქართველოს ცხოვრებისა წარსულს საუკუნეში, მეფის ირაკლიდგან მეფის გიორგის გარდაცვალებამდისინ“³⁹. ამასვე იმეორებს პოეტის სკოლის მეგობრის მიხეილ ბირთველის ძე თუმანიშვილის ვაჟი — გიორგი თუმანიშვილი მამისგან ჩაწერილ მოგონებებში: „თავად მელიტონის [ბარათაშვილის] სახლში ხშირად შეხვდებოდით ქართული საზოგადოების საუკეთესო წარმომადგენლებს, რომელთაგან მღვდელი ეგნატე იოსელიანი აქ თითქმის ყოველდღე იყო“⁴⁰.

კაცმა რომ თქვას, შეიძლება არც იყოს საჭირო ნიკოლოზ ბარათაშვილის სიყრმის მეგობართა მოგონებების დამოწმება, რადგან თვითონ პოეტი თავის წერილებში ხშირად გვიდასტუ-

შდრ. ა. კოჭლავაშვილი, სად ცხოვრობდა პოეტი? „თბილისი“, 10. VIII. 1963; იხ. აგრეთვე, „თბილისი“, 3. IV. 1968.

³⁹ კონსტანტინე მამაცოვი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი (მასალა ბიოგრაფიისათვის), გაზ. „დროება“, 4. X. 1881, № 206.

⁴⁰ Г. М. Туманов, Характеристики и воспоминания, книга первая, I издание, Тиф., 1900, с. 152; II дополненное издание, Тиф., 1913, с. 142.

რებს ეგნატე იოსელიანთან ახლობლობას⁴¹, ხოლო მისმა გარდაცვალებამ 1843 წელს ნიკოლოზ ბარათაშვილს შემდეგი სიტყვები ათქმევინა დამაშვრალ მოღვაწეზე: „მამა ეგნატი... ერთი თთვეა, რაც გარდაიცვალა. საწყალი! Вот человек, который по своему положению в свете более всех страдал. Минувшее проходило перед ним и волновалось, как море-океан»⁴². პოეტის ამ სიტყვებთან დაკავშირებით ალ. ხახანაშვილი შენიშნავდა: XIX ს. 30-იანი წლების ქართული საზოგადოების ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენლის ეგნატე იოსელიანის სიკვდილთან დაკავშირებით თქმული ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეს ნაღვლით სავსე სიტყვები წინასწარმეტყველური ეპიტაფია გამოდგა თვით პოეტის პირქუში ბედისათვის“⁴³.

გადმოცემით, თითქოს „სწორედ ეგნატეს ნაამბობის გავლენით შექმნა ნიკოლოზ ბარათაშვილმა „ბედი ქართლისა“⁴⁴. 1832 წელს ეგნატე იოსელიანზე ეკვი მიუტანიათ, როგორც შეთქმულების მონაწილეზე⁴⁵. ალექსანდრე ორბელიანის ცნობით, 1840 წლიდან სიკვდილამდე ეგნატე იოსელიანი დედამისის, ერეკლე II-ის უსაყვარლესი ასულის — თეკლე ბატო-

⁴¹ ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თხზულებანი, ა. გაწერელიას და ი. ლოლაშვილის რედ., თბ., 1972, გვ. 114, 121.

⁴² იქვე, გვ. 121.

⁴³ А. С. Х а х а н о в, Очерки, IV, М., 1906, с. 61—62.

⁴⁴ ვ. კახიანი, დას. წერილი, გვ. 23; А. А. Б а р а м и д з е, Д. В а т е й ш в и л и, დას. ნაშრ., გვ. 25.

⁴⁵ თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 75—76; А. А. Б а р а м и д з е, Д. В а т е й ш в и л и, დას. ნაშრ., გვ. 24.

ნიშვილის მოძღვარი ყოფილა⁴⁶. ეგნატე იოსელიანი გარდა-
ცვილა 1843 წ. ივლისში, 77 წლისა⁴⁷. თანამედროვენი ასე
გვიხსიანთებენ მას: „... მამა პლატონისა მღვდელი ეგნატე
მეფეს გიორგისვე ახლდა, მაგრამ ეს ეგნატე, არამცთუ ერ-
თისა, მთელი საქართველოს სამეფოს ოჯახისა თავშეწირუ-
ლი ერთგული იყო და უნამეტნავესად თავის მშობლის მამუ-
ლისა. დიდი გონიერი კაცი იყო ეს ეგნატე და დიდი მადლია-
ნი წმინდა“, — წერდა ალექსანდრე ორბელიანი⁴⁸. იოანე ბა-
ტონიშვილის სიტყვებით კი, „არს ესე ფილოსოფიასა და
საღმრთოსა წერილსა შინა გამოცდილი, ეგრეთვე უცხო რა-
ტორი, მშვენიერ მოუბარი და კარგი წარმკითხველი წერილ-
თა“⁴⁹, ხოლო დავით რექტორი ეგნატეს უწოდებს თავის „სუ-
ლიერ ძმას და უსაკუთრეს მეგობარს, კეთილშობილს, პა-
ტიოსანს მეცნიერს და გავითარებულ, ღირსს მღვდელს“⁵⁰. კი-
რიონის შეფასებით, ეგნატე იოსელიანი თავისი განათლებითა
და ნაყოფიერი შემოქმედებითი შრომით ნებრსპიერი ეკლე-
სიის მშვენება იქნებოდაო⁵¹.

⁴⁶ ალ. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, პლატონ იოსელიანსა..., S-1646-გ, გვ. 17.

⁴⁷ ნ. ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი, თხზულებანი, თბ., 1972, გვ. 121—122;
პლ. ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი, ცხოვრება..., გვ. 255; ალ. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, დას.
ნაშრ., გვ. 17; შდრ. S—3053, ფ. I; საქართველოს კალენდარი, ვალ. გუ-
ნიას გამოცემა, 1895, გვ. 488; ც. კ ა ნ კ ი ე ვ ი, დას. ნაშრ., გვ. 58.

⁴⁸ ალ. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, დას. ნაშრ., გვ. 6; ა. გ ა შ ე რ ე ლ ი ა,
დას. ნაშრ., გვ. XIII.

⁴⁹ ი ო ა ნ ე ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, კალმასობა, II, თბ., 1948, გვ. 201.

⁵⁰ H-2185.

⁵¹ E[пископ] K[ирион], Краткий очерк истории грузинской церкви
и экзархата за XIX столетие, Тиф., 1901, с. 47.

არჩ. ბარამიძემ და ჯ. ვათეიშვილმა თავიანთ მონოგრაფიულ ნარკვევში გამოაქვეყნეს პორტრეტი, რომელსაც ასეთი წარწერა აქვს გაკეთებული: „პ. ე. იოსელიანის მამა — ეგნატე ონისიმეს ძე იოსელიანი (ქვეყნდება პირველად)“⁵². ჩვენ გავსინჯეთ აღნიშნული პორტრეტის დედანი, რომელიც ინახება დამსახურებული ეკონომისტის ლ. გ. იოსელიანის (მცხ. თბილისში, ლერმონტოვის ქ. № 3) პირად არქივში. იგი წარმოადგენს ფოტოსურათს, რომელსაც ქვედა მარცხენა ყუა ჩამოგლეჯილი აქვს, მაგრამ მაინც გადარჩენილა ფოტოგრაფიული სახელოსნოს დამლა-ტრაფარეტი: „Левицкий. СПб“. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს უნდა იყოს რუსეთის გამოჩენილი ფოტოხელოვანი ს. ლ. ლევიცკი. აი, რას წერს მის შესახებ დიდი საბჭოთა ენციკლოპედია: „რუსეთში მხატვრული ფოტოგრაფიის განვითარება, პირველ რიგში, დაკავშირებულია მხატვარ-ფოტოგრაფ ს. ლ. ლევიცკის, დიდი რუსი მწერლების ფოტოპორტრეტთა ვრცელი გაღერის შემქმნელის, მოლ-ვაწეობასთან“ (БСЭ, ტ. 45, გვ. 366: იხ. აგრეთვე, ტ. 13, გვ. 272). მაშინ როგორ უნდა გავგოთ ეს: თუ გავიხსენებთ, რომ ეგნატე იოსელიანი 1843 წელს გარდაიცვალა თბილისში, ხოლო ამ დროს საერთოდ ფოტოხელოვნება ასე არ ყოფილა განვითარებული და არც ეგნატე იოსელიანი ჩასულა ოდესმე პეტერბურგში, ყოველივე ეს ხომ არ აყენებს ეჭვს ქვეშ ამ პორტრეტის ავთენტურობას? იქნებ დაგეროტიპიდან ან ფერწერული ნამუშევრიდან გადააღებინა და გაამრავლებინა მა-

⁵² А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, дас. ნაშრ., приложение; შდრ. იქვე, გვ. 28.

მის პორტრეტი პლატონ იოსელიანმა პეტერბურგში? ყოველივე ამას შემდგომი კვლევა სჭირდება.

პლატონს გარდა, ეგნატე იოსელიანს ორი შვილი ჰყოლია: მაია (იგივე მარიამი), რომელიც 1809 წლის ივლისში ზაქარია მოძღვრიშვილს შეურთავს ცოლად და ელენე — გიორგი ზანდუკელის მეუღლე (დაქორწინდნენ 1823 წლის 22 ივნისს)⁵³, ხოლო მარიამ დედოფლის (ციციშვილის ასულის, გიორგი XII-ის მეუღლის) 1806 წლის 8 აპრილს ბელგოროდიდან გამოგზავნილი სამძიმრის წერილიდან ირკვევა, რომ პლატონზე ადრე ეგნატე იოსელიანს შესძენია ვაჟი — ქრისტეფორე, რომელიც ადრე გარდაცვლია: „შენის პატარა ქრისტეფორეს გარდაცვალება გვესმა და შენის შეწუხების გამო დიდად გვეწყინა“⁵⁴.

ბარემ აქვე ვიტყვი, რომ პლატონ იოსელიანის პირველი მეუღლე — ელენე პავლეს ასული წინამძღვრიშვილი, რომელთანაც მან 1837 წელს იქორწინა⁵⁵, გარდაცვლილა 1840 წლის დეკემბერში⁵⁶. პლატონის მეორე მეუღლე იყო ანა ნიკოლოზის ასული ბაგრატიონ-მუხრანბატონი⁵⁷, რომელმაც მოხუცებულობაში პლატონის მამული (დუშეთში) შესწირა

⁵³ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 2, № 3, № 4, № 6, № 182.

⁵⁴ იხ. A-1219 : 1, 1r.

⁵⁵ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 89, № 90.

⁵⁶ პლ. იოსელიანის წერილები აკად. მ. ბროსესადმი, ს. ყუბანეიშვილის გამოცემა, ბათუმი, 1941 (ქვემოთ: წერილები), № 28.

⁵⁷ ხელნ. ინსტიტუტი, პლ. იოსელიანის არქივი, № 5, გვ. 3.

მცხეთის ღედათა მონასტერს, თვითონაც იქ დასახლდა და 1912 წელს გარდაიცვალა⁵⁸.

ჩვენ საგანგებოდ დავინტერესდით ანა ნიკოლოზის ასულ ბაგრატიონ-მუხრანბატონის საფლავის ბედიტ. იგი აღმოჩნდა მცხეთაში, სამთავროს ღედათა მონასტრის შენობის შიგნით, დასავლეთის კედლის ძირში და ასეთი წარწერა აქვს: „ამ ლოდის ქვეშ განისვენებს მოლოზანი ანა თავად ნიკოლოზ ბაგრატიონ-მუხრანსკის ასული, პლატონ იოსელიანის მეუღლე, 85 წ. გარდაიცვალა 1913 წ. 15 დეკემბერს. მხილველნო, ლოცვა ყავთ ჩემთვის“.

ამ წარწერიდან ირკვევა, რომ ანა ბაგრატიონ-მუხრანბატონი-იოსელიანისა გარდაცვლილა არა 1912 წელს, როგორც ამას ლ. ქადაგიშვილი გვაუწყებს, არამედ 1913 წლის 15 დეკემბერს, 85 წლის ასაკში, მაშასადამე, იგი დაბადებულია 1828 წელს.

აქვე პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას — საიდან ჰქონდა მამული პლატონ იოსელიანს ღუშეთში? ტრადიცია ხშირად უკავშირებს ღუშეთს პლ. იოსელიანის სახელს და ბევრი მისი ნაშრომიც ხომ სწორედ ღუშეთშია შექმნილი!

როგორც ვთქვით, წყალტუბოდან გადმოსულ პლ. იოსელიანის წინაპრებს მამული („სესიაური“) გარეკახეთში, მარტყოფში ჰქონიათ. ასე რომ, წინაპრებისგან პლ. იოსელიანს ღუშეთში მამული ვერ დარჩებოდა.

ლ. ქადაგიშვილის ცნობით, „პლატონი წარმოშობით ღუ-

⁵⁸ ლ. ქ ა დ ა გ ი შ ვ ი ლ ი, პლატონ იოსელიანი ღუშეთში, გაზ. „კომუნისმის გზა“ (ღუშეთი), 5. X. 1967, № 20.

შეთიდან არ იყო, იგი დუშეთს დაუახლოვდა თავისი პირველი ქორწინების შემდეგ, როცა ცოლად შეირთო არანისელი ზანდუკელის ასული⁵⁹. ამ ცნობას სამართლიანად არ ეთანხმება ჯ. ვათეიშვილი, რადგან „ვინმე ზანდუკელი“ პლ. იოსელიანს არასდროს არ ჰყოლია ცოლად⁶⁰. მან ყურადღება მიაქცია თ. ტაბლიაშვილის მიერ გამოქვეყნებულ ერთ დოკუმენტს⁶¹, რომლის მიხედვითაც გაირკვა, რომ „პ. ე. იოსელიანი მართლაც ფლობდა მამულს დუშეთში, რომელიც მან შეიძინა 1849 წლის 20 ოქტომბერს დ. ზანდუკელისაგან, 1800 მანეთი (ვერცხლით) რომ ასესხა“, მაგრამ ჯ. ვათეიშვილი აქვე დასძენს: „პლ. იოსელიანს დუშეთისაკენ რომ გული უწყევდა, ნაწილობრივ, ეს შეიძლება იმითაც აახსნას, რომ მისი ღვიძლი და ელენე 1823 წლიდან ცოლად ჰყავდა აზნაურ გიორგი ზანდუკელს, რომელიც დუშეთში ცხოვრობდა“⁶². მაგრამ ეს საბუთი მაინც არაა საკმარისი: თ. ტაბლიაშვილის მიერ გამოქვეყნებული სხვა დოკუმენტით ირკვევა, რომ 1853 წლის 25 მაისს პლ. იოსელიანს უყიდია თავისი გარდაცვლილი სიძის — გიორგი ზანდუკელის მამულები არანისში, წინ-

⁵⁹ ლ. ქ ა დ ა გ ი შ ვ ი ლ ი, პლატონ იოსელიანი დუშეთში, გაზ. „კომუნისტის გზა“, 5. X. 1967.

⁶⁰ А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრ. გვ. 39.

⁶¹ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 167.

⁶² А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრ., გვ. 39, სქ. 38; თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 182.

დუშეთსა და საშაბუროში⁶³. ამიტომაც, რომ დოკუმენტებშიც პლ. იოსელიანი მათ მფლობელად მოიხსენიება, ხოლო 1843 წლის 27 თებერვლის დოკუმენტით ჩანს, რომ ამათგან ყველაზე ადრე პლ. იოსელიანს საშაბუროს აგარაკი ჰქონია შეძენილი⁶⁴.

როგორც ვთქვით, უძეოდ გადაგებულ პლ. იოსელიანის ქვრივს ანა ბაგრატიონ-მუხრანბატონს, რომელიც მცხეთის სამთავროს დედათა მონასტერში აღკვეცილა მონაზვნად⁶⁵, დუშეთის მამულები საბოლოოდ სამთავროს მონასტრისთვის შეუწირავს⁶⁶.

პლატონ იოსელიანის ერთადერთი ვაჟი პირველი ქორწინებიდან — ევგენი დაბადებულა 1840 წლის 13 დეკემბერს და გარდაცვლილა 1863 წლის მაისში⁶⁷. ასე რომ, პლ. იოსელიანი უძეოდ გადაეგო.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ პლატონ იოსელიანის გენეალოგია შეგვიძლია ასე წარმოვიდგინოთ (იხ. გვ. 34).

ჩვენ მიერ შედგენილი პლატონ იოსელიანის ეს გენეალოგია, რომელიც პირველწყაროებზეა (ხელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 5, გვ. 26; Пл. Иосселиани,

⁶³ თ. ტაბლაშვილი, მასალები, № 197.

⁶⁴ იქვე, № 199, № 135.

⁶⁵ შდრ. „ცნობის ფურცელი“, 1899 № 774.

⁶⁶ ლ. ქადაგიშვილი, დას. წერილი.

⁶⁷ ხელნ. ჩანაწერი, პლ. იოსელიანის არქივი, № 5, გვ. 26; შდრ. იქვე, გვ. 25; იხ. აგრეთვე, ც. ჩიკვაშვილი, საქართველოს რუს. ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა კატალოგი, თბ., 1964, გვ. 165, 187; თ. ტაბლაშვილი, მასალები, № 136, № 148, № 149.

ელატონ იოსელიანის გენეალოგია

იესე (სესია) XVIII ს 16ახ

ონისიძე
1739- 1816

ვეფხვია
1761- ..

ეგნატე
1767- 1843

თეონა
1771- 1815

თინათინე
1772- 1833

ზაქარია
1782 - ..

სოფრონ
1783 - ..

მანია

ელენე

მარსტაფორა
.. - 1806

ელატონი
1809- 1875

ეგნეონი
1840- 1863

Описание Мартк. монаст., Тиф., 1847; თ. ტ ა ბ ლ ი ა -
შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 3, № 24, № 27; ა. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი -
ლ ი, დას. ნაშრ., გვ. 101—102; ც. ჩიკვაძე, დას. ნაშრ., გვ.
165, 187) დამყარებული (აქ შეგნებულად მოვერიდეთ ზაქა-
რია და სოფრონ იოსელიანების გენეალოგიურ შტოს, რადგან
იგი გადატვირთავდა ცხრილს, თანაც, ეს უკვე გაკეთებული აქვს
პატივცემულ ლ. გ. იოსელიანს), რამდენადმე განსხვავდება ლ.
გ. იოსელიანის მიერ შედგენილი გენეალოგიისაგან, რომელიც
დამატების სახით ერთვის არჩ. ბარამიძისა და ჯ. ვათეიშვილის
ნაშრომს⁶⁸. კერძოდ, აღნიშნული გენეალოგია არ იცნობს მარ-
ტყოფელ იოსელიანთა გვარის ფუძემდებელს — იესე (სესია)
იოსელიანს, აგრეთვე, ონისიმე იოსელიანის შვილებს — ევფემიას,
თეონასა და თინათინს, არც ეგნატე იოსელიანის შვილებს — ქრის-
ტეფორესა და ელენეს, ხოლო ონისიმე იოსელიანის ვაჟიშვი-
ლები, ანუ ეგნატე იოსელიანის უმცროსი ძმები — ზაქარია და
სოფრონი აქ ეგნატე იოსელიანის შვილებად არიან გამოცხადე-
ბული (სინამდვილეში კი ისინი, როგორც ვთქვით, ეგნატეს ღვი-
ძლი ძმები არიან!). ამიტომ მეტი სიფრთხილე მართებდათ
მკვლევარებს ამ გენეალოგიას რომ აქვეყნებდნენ. აზნაურის
წოდებაში დამტკიცებასთან დაკავშირებით ეგნატე იოსელიანის
მიერ საქართველოს თავადაზნაურთა საკრებულოში 1824 წელს
წარდგენილი საგვარტომო ნუსხის შესახებ, რომელიც მაშინ-
დელი ოფიციალური ხელმოწერით არის დამოწმებული და რო-

⁶⁸ Генеалогия семьи Иоселиани (на грузинском языке), составле-
ная Л. Г. Иоселиани — одним из близких потомков П. И. Иоселиани
иб. А. А. Б а р а м и д з е, Д. В а т е й ш в и л и, დას. ნაშრომის და-
მატება.

მლის მიხედვითაც ზაქარია და სოფრონ იოსელიანები ეგნატეს ღვიძლ ძმებად არიან წარმოდგენილნი, არჩ. ბარამიძე და ჯ. ვათეიშვილი შენიშნავენ: „სხვათა შორის, უნდა აღვნიშნოთ პ. ე. იოსელიანის ოჯახის წინაპრების არც თუ მთლად სწორი გენეალოგიური შტო, წარმოდგენილი „საისტორიო მოამბეში“ (1973 წ., თბ., № 27—28, გვ. 80), რომელიც დამყარებულია 1824 წლით დათარიღებულ დოკუმენტზე“⁶⁹. მაშინ რა ვუყოთ, მეორე დოკუმენტს — საქართველოს თავადაზნაურთა საკრებულოს 1824 წლის 28 აგვისტოს დადგენილებას, რომლის ძალითაც აზნაურის წოდებაში დამტკიცდნენ „...ეგნატე, ძმები მისი ზაქარია და სოფრონ იოსელიანები“⁷⁰.

მივუბრუნდეთ პლატონ იოსელიანის ბიოგრაფიას:

1809 წლის 2 დეკემბერს პლატონი მოუნათლავს ელენე აბიმელიქის ასულს, დავით ბატონიშვილის მეუღლეს, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო პეტერბურგს გადასახლებული და 1811 წლამდე თბილისში ცხოვრობდა⁷¹. შემდეგ, როგორც ცნობილია, იგი პეტერბურგს გადასახლეს და პლატონის სასულიერო აკადემიაში სწავლის დროს (1831—1835 წწ.) არც იქ აკლებდა მზრუნველობას თავის ნათლულს⁷².

⁶⁹ А. А. Барамидзе, Д. Ватсншвили, დას. ნაშრ. გვ. 21, სქ. 33.

⁷⁰ თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 24.

⁷¹ ხელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 5, გვ. 1; აქვე შევნიშნავთ, რომ აბიმელიქების ოჯახს ეგნატე იოსელიანი სიყრმიდანვე იცნობდა: იგი ელენეს ძმებთან — ივანე და დავით აბიმელიქოვებთან ერთად სწავლობდა სომხურ წერა-კითხვას ტერ-დავითის ხელმძღვანელობით იხ. თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 3); იხ. აგრეთვე, ელენე აბიმელიქის წერილები ეგნატე იოსელიანისადმი — А 1219: 2, 3.

⁷² იხ. პლ. იოსელიანის წერილები აკად. მ. ბროსესადმი; პლ. იოსელიანის

თავდაპირველად თურმე პლ. იოსელიანი სწავლობდა ძველი ქართული მწერლობის თვალსაჩინო წარმომადგენელთან დავით რექტორთან (ალექსი-მესხიშვილთან)⁷³, შემდეგ — იოანე ნათლისმცემლის სამრევლო სასწავლებელში, მღვდელ იესე ჩუბინაშვილის (პროფ. დავით ჩუბინაშვილის მამის) ხელმძღვანელობით⁷⁴, ხოლო 1819 წელს 10 წლის პლატონი მიაბარეს თბილისის სასულიერო სამაზრო სასწავლებელში⁷⁵, რომლის დამთავრების შემდეგ 1821 წლის სექტემბერში შესულა თბილისის სასულიერო სემინარიაში⁷⁶, რომელიც 1817 წელს გახსნა თეოფილაქტე ეგზარქოსმა. სემინარიაში პლატონი სწავლობდა რუსულ ენასა და სატყვეიერებას, გეოგრაფიას, სამოქალაქო ისტორიას, ფილოსოფიას და ფილოსოფიის ისტორიას, ღვთისმეტყველებას, საეკლესიო ისტორიას, დაწყებით მათემატიკას, პერმენევტიკას... სემინარია წარჩინებით დაუმთავრებია 1829 წელს:⁷⁷ „სემინარიის დამთავრებისთანავე, 1828—1831 წლებში, პლატონი სამაზრო-სასუ-

ლ ი ა ნ ი, ცხოვრება..., გვ. 83, 140; ა. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დას. ნაშრ. გვ. 103.

⁷³ ზ. კ ი კ ი ნ ა ძ ე, დას. ნაშრ., გვ. 8; ი. ი მ ე დ ა შ ვ ი ლ ი, დას. ნაშრ., გვ. 12; ა. გ ა შ ე რ ე ლ ი ა, დას. ნაშრ., გვ. XIV; ხოლო ეგნატე იოსელიანისა და დავით რექტორის ახლო მეგობრობის დამადასტურებელი დოკუმენტი (H-2185) ჩვენ ზემოთ უკვე მოვიტანეთ.

⁷⁴ ხელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 5, გვ. 1; შდრ. ზ. კ ი კ ი ნ ა ძ ე, დას. ნაშრ., გვ. 8; ი. იმედაშვილი, დას. ნაშრ., გვ. 12.

⁷⁵ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები..., საბ. № 8.

⁷⁶ იქვე, საბ. № 15; შდრ. ა. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დას. ნაშრ., გვ. 103—104.

⁷⁷ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, საბ. № 15—38.

ლიერო სასწავლებლის მასწავლებლის, სემინარიის სამეურნეო ნაწილის, საქმის მწარმოებლის, სემინარიის გამგეობის თარჯიმნის, სასულიერო-სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლების ინსპექტორის და ბოლოს სემინარიის ბიბლიოთეკარის თანამდებობას ასრულებს⁷⁸. ჯერ კიდევ სემინარიაში სწავლის წლებში შესდგომია ქაბუკი პლ. იოსელიანი სამწერლო-მთარგმნელობით საქმიანობას: 1823 წ. გადაუწერია რუსულ-ქართული ლექსიკონი (S-2387, შდრ. ლენ. E-40)⁷⁹, 1824 წელს დუშეთში გადაუწერია ხელნაწერი კრებული („მოთხრობა ჰსჯულთა უღმრთოთა მახმადიანთა“ და სხვ., იხ. S-2261), 1829 წელს რუსულიდან უთარგმნია ფილარეტის ორი სიტყვა (S-3068:1) და ა. შ.

1831 წლის შემოდგომაზე პლ. იოსელიანმა სწავლა განაგრძო პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში⁸⁰. იგი იყო „პირველი ქართველთაგანი, [რომელიც] აღიზარდა რუსეთის უმაღლეს სასულიერო სასწავლებელში“⁸¹. აკადემიაში სწავლის დროს პლატონ იოსელიანს რუსულ ენაზე შეუდგენია „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია“.

⁷⁸ თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 15, გვ. 60.

⁷⁹ იხ. მ. კ ე ლ ე ნ ჯ რ ი ძ ე, რუსულ-ქართული ხელნაწერი ლექსიკონები XVIII—XIX სს., თბ., 1961, გვ. 8—9, 16—18.

⁸⁰ ა. გ ა შ ე რ ე ლ ი ა, ნარკვევები ქართული პოეტიკიდან, თბ., 1938, გვ. 128; ა. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დას. ნაშრ., გვ. 104; თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, დას. ნაშრ., გვ. 60; შდრ. ზ. კ ი ჭ ი ნ ა ძ ე, დას. ნაშრ., გვ. 8; ი. ი შ ე დ ა შ ვ ი ლ ი, დას. წერილი, გვ. 12; ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, დას. პუბლიკაცია, გვ. 149.

⁸¹ ხელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 35.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სულ უკანასკნელ დრომდე დაუჩინებოთ მიუთითებენ, თითქოს არსებობდეს პლ. იოსელიანის „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიის“ პირველი გამოცემა, განხორციელებული სანკტპეტერბურგში 1841 წელს⁸². მაგრამ ეს შეცდომაა და იგი ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გასწორდეს: პლ. იოსელიანის აღნიშნული ნაშრომის ორივე გამოცემა — პირველიც და მეორეც, სანკტ-პეტერბურგში განხორციელდა 1843 წელს. ამის შესახებ სანდო ცნობას გვაწვდის კირიონი: „ჩერ კიდევ აკადემიის სტუდენტად ყოფნისას, ორივე დედაქალაქში მცხოვრებ ბატონიშვილთა მფარველობით წახალისებული პლატონ იოსელიანი გატაცებით შეუდგა ქართული ეკლესიის ისტორიის შესწავლას. ამ ბეჯითი მეცადინეობის ნაყოფია მის მიერ 1833 წ. შედგენილი „საქართველოს ეკლესიის ისტორია“⁸³, რომელმაც დაბეჭდვის წელსვე (1843) გაუძლო ორ გამოცემას“⁸⁴.

ამ ცნობის სისწორეს ადასტურებს შემდეგი დოკუმენტი:

1. უწმინდესი სინოდის 1842 წლის 9 აპრილის ბრძანებულებიდან ირკვევა, რომ სინოდის ობერ-პროკურორს გრაფ პრა-

⁸² შდრ. ა. გ ა შ ე რ ე ლ ი ა, პლატონ იოსელიანის შრომებისა და შე-
რილებების ბიბლიოგრაფია, წიგნში: პლ. ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი, ცხოვრება..., თბ.
1936, გვ. 302; ი. მ ე გ რ ე ლ ი ძ ე, რუსთველოლოგები, თბ., 1970, გვ.
77; А. А. Б а р а м и д з е, Д. В а т е й ш в и л и, დას. ნაშრ., გვ.
15, 45 და სხვ.

⁸³ თვითონ წიგნის წინასიტყვაობას ასეთი თარიღი უზის: «ноября 18
дня, 1835 года, г. Тифлис» (გ. შ.).

⁸⁴ თ. ტ ა ბ ჯ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 210, გვ. 220.

ტასოვს 1841 წლის 5 დეკემბერს ცნობილი რუსი მეცნიერისთვის ა. ნ. მურავიოვისთვის განსახილველად გადაუცია თბილისის სასულიერო სემინარიის მასწავლებლის პლ. იოსელიანის ხელნაწერი შრომა «Краткая история грузинской церкви», რომლის დასკვნით, «...хотя труд сей довольно слаб, однако с сделанными в нем поправками может быть напечатан, потому что на русском языке до сего еще не существует более подробной истории сей церкви, да и сомневается, чтобы существовали на грузинском» და ხელნაწერი თბილისში ავტორისთვის უკან დაუბრუნებიათ, რათა «...поручить Платону Иоселлиану заняться исправлением рукописи его по всем тем замечаниями, какие сделаны г. камергером Муравьевым и по исправлении вновь представить на рассмотрение куда следует»⁸⁵.

2. ამის პასუხად თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორმა არქიმანდრიტმა ფლავიანემ 1842 წლის 11 აგვისტოს სემინარიის გამგეობას აცნობა, რომ რახან პლ. იოსელიანი პეტერბურგში უწმინდეს სინოდში მიემგზავრება სამუშაოდ, მან განმიცხადა: «...лично объясниться с г. камергером Муравьевым по предмету сочиненной им «Истории грузинской церкви» и там обещался совершенно исправить ее и приготовить к печати»⁸⁶.

მაშასადამე, როგორც დავრწმუნდით, პლ. იოსელიანის შრომა ჯერ კიდევ 1842 წლის ზაფხულში არ ყოფილა და-

⁸⁵ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები, № 126, გვ. 154.

⁸⁶ იქვე, № 133.

ბეჭდილი; ასე რომ, გამორიცხულია იგი 1841 წელს დაბეჭდილიყო, ე. ი. სწორია კირიონის ცნობა, რომ პლ. იოსელიანის „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიის“ ორივე გამოცემა ს.-პეტერბურგში განხორციელდა მხოლოდ 1843 წელს და აქედან გამომდინარე, არ არსებულა მისი 1841 წლის პირველი გამოცემა. ოღონდ, სამწუხაროდ, არ ჩანს და ვერც ჩვენ მივაგენით ამ ნაშრომის 1843 წლის პირველ გამოცემას და არც ის ვიცით, რით უნდა აიხსნას მისი ასეთი ბიბლიოგრაფიული იშვიათობა.

აღნიშნულ ნაშრომზე 1843 წლის 29 აგვისტოს (№ 34) «Лит. газета»-ში (გვ. 648—649) რეცენზია გამოუქვეყნებია ნ. ნეკრასოვს, რომელშიც მაღალ შეფასებას აძლევს მას⁸⁷, ხოლო 1866 წელს იგი ინგლისურადაც ითარგმნა.

საინტერესოა ამ თარგმანის ისტორია:

როგორც ჩანს, პირველი ცნობა პლ. იოსელიანის „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიის“ ინგლისური თარგმანის თაობაზე ქართულ პრესაში 1870 წ. გამოქვეყნდა, კერძოდ, გაზეთი „დროება“ აუწყებდა თავის მკითხველს: „ამ უკანასკნელ უამს ანგლიაში და ამერიკაში გამოჩნდნენ იმისთანა სამღვდლო პირები, რომ შესაძლოთა ხედვენ და დაიწყეს კიდევ მეცადინეობა შეერთებისათვის ორი ეკლესიისა აღმოსავლეთის და ანგლიკანისა. ეს პირნი აცნობებენ აღმოსავლეთის ეკლესიის მდგომარეობას და საფუძველს ანგლიელ და ამერიკელ ლეთისნიერ ხალხს. სხვათა შორის ქართული ეკლესიის შესახებ ანგ-

⁸⁷ ამის შესახებ იხ. ს. ხუციშვილი, ნ. ნეკრასოვი და პ. იოსელიანი, „ლიტ. გაზეთი“, 20. II. 1960, № 21.

ლიურად არის ნათარგმნი პლატონ იოსელიანის „ისტორია ქართველთა ეკლესიისა“ (History of the Georgian Church, translated and Edited from the Russian of P. Ioseliani. By the Rev. S. C. Malan. M. A. Vikar of broad Windsor). მეორე წიგნი არის გაბრიელ ეპისკოპოსის 15 ქადაგებების თარგმანი ანგლიურად ქართულიდან და დაბეჭდილი ლონდონში 1867 წ. (Sermons by Gabriel, bishop of Imereth. 1867, London). ეს ორივე წიგნი გადათარგმნილია ანგლიკის ეკლესიის მღვდლის აგან სოლომონ მალანის აგან⁸⁸.

1894 წლის 11 დეკემბერს „ივერიამ“ ინგლისურ გაზეთ „Times“-დან გადმობეჭდა ნეკროლოგი „სოლომონ კეისარი მალანი“, რომელსაც ახლდა რედაქტორის — ილია ჭავჭავაძის შენიშვნა: „ეს ის მალანია, რომელმაც გადათარგმნა და დაბეჭდა ინგლისურ ენაზედ გაბრიელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი და პლატონ იოსელიანის ქართულ ეკლესიის ისტორია“⁸⁹. ამ თარგმანის არსებობის შესახებ ჩვენში სცოდნია კირიონსაც⁹⁰.

პლ. იოსელიანის აღნიშნული „ისტორიის“ ინგლისურ თარგმანს ყველაზე ვრცლად შეეხო დ. ლანგი 1956 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „Georgian studies in Oxford“⁹¹, რომელიც მალე ქართულადაც დაიბეჭდა⁹². თავის ნაშრომში დ.

⁸⁸ „დროება“, 19. III. 1870, № 11, გვ. 3.

⁸⁹ „ივერია“, 11. XII. 1894, № 262; შდრ. ქართ. გაზეთების ანალიტ. ბიბლიოგრაფია, ტ. IV, თბ., 1956, გვ. 68—69.

⁹⁰ თ. ტაბლაშვილი, მასალები..., საბ. № 210.

⁹¹ Oxford slavonic papers, vol. VI, 1955, Oxford, 1956, გვ. 115 — 143; შდრ. გ. იმედაშვილი, რუსთველოლოგიური ლიტერატურა, თბ., 1957, გვ. 898—899.

ლანგმა მოგვცა საკმაოდ დაწვრილებითი ცნობები მთარგმნელის — წარმოშობით შვეიცარიელი პასტორის ვაჟის, შემდეგში ოქსფორდში მოღვაწე ცნობილი მეცნიერი-პოლიგლოტის სოლომონ სიზარ მალანის (1812—1894) შესახებ, რომელსაც იგი „თავისი დროის ყველაზე უფრო უნივერსალურ ლინგვისტს“ უწოდებს და ინგლისში ქართველოლოგიური მუშაობის პიონერად აღიარებს. სახელგანთქმულ პოლიგლოტს ბევრ აღმოსავლურ და დასავლურ ენასთან ერთად ქართულიც შეუსწავლია და დ. ლანგის სიტყვებით, თურმე „განსაკუთრებით იყო დაინტერესებული საქართველოს და სომხეთის ეკლესიებით. მან 1866 წელს გამოაქვეყნა პლატონ იოსელიანის „საქართველოს ეკლესიის ისტორიის“ თარგმანი და თანაც დაურთო იმდენი სასარგებლო შენიშვნა, რომ იგი დღევანდლამდე ძვირფას საცნობარო წიგნად რჩება“. იგი ამასაც არ დასჯერებია და 1867 წ. უთარგმნია გაბრიელ ეპისკოპოსის (ქიქოძის) „ქადაგებანი“, ხოლო 1872 წ. მაისში ქუთაისშიც ჩამოსულა, პირადად გაუცვნია გაბრიელ ეპისკოპოსი და ქუთაისის კათედრალურ ტაძარში წირვა და ქადაგება ქართულად ჩაუტარებია⁹².

თ. ბეგიაშვილმა სოლომონ სიზარ მალანი (Solomon Cae-

⁹² დ. ლ ა ნ გ ი, ქართველოლოგიური კვლევა-ძიება ოქსფორდში. თარგმანი ალ. გამყრელიძისა, ქ. „ცისკარი“, 1957, № 4, გვ. 139—151.

⁹³ „ცისკარი“, 1957, № 4, გვ. 140; იხ. აგრეთვე, D. L a n g, Georgian Manuscripts in Oxford, J. „Bede Kartlisa“, Paris, 1957, vol II-III, p. 71—78; შდრ. უცხოური ლიტერატურის რეფერატული კრებული, ისტორია, 6, თბ., 1978, გვ. 72; მ. ს უ რ გ უ ლ ა ძ ე, ევროპაში ქართული კულტურის პროპაგანდის ისტორიიდან, ქ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1978, № 10, გვ. 96—97.

sar Maian) ქართველ მეცნიერად — მალანიად გამოაცხადა⁹⁴. მაგრამ უკვე ლ. თამარაშვილის [მენაბდის] რეპლიკაში ნაჩვენები იყო ამ მოსაზრების უნიადაგობა⁹⁵, რომელიც შემდეგ გაამაგრა ა. ცამციშვილმა⁹⁶. დაინტერესებული მკითხველი სოლომონ სიზარ მალანისა და მისი წინაპრების შესახებ საკმაოდ ცნობებს იპოვის აგრეთვე უცხოურ ენციკლოპედიებშიც⁹⁷.

ეს რაც შეეხება „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიას“. ამას გარდა, მ. ბროსესადმი გაგზავნილ ერთ ბარათში პლ. იოსელიანი ჩამოთვლის 12 სახელწოდების სხვადასხვა ხასიათის შრომას, რომელიც მას პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში სწავლის დროს შეუსრულებია⁹⁸. ა. აბრამიშვილის ცნობით, „ბევრი მისი ნათარგმნი ხელნაწერი, 1831—1835 წლებში შესრულებული, დაცულია [სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის] ხელნაწერთა ფონდში⁹⁹, ხოლო უკანასკნელ ხანს არჩ. ბარამიძის მიერ მოპოვებული წყა-

⁹⁴ თ. ბ ე გ ი ა შ ვ ი ლ ი, ქართველი მეცნიერი უცხოეთში, გაზ. „სახალხო განათლება“, 17. V. 1967, № 20.

⁹⁵ ლ. თ ა მ ა რ ა შ ვ ი ლ ი, [მენაბდე], ქართველი მეცნიერი?, გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“, 27. V. 1967, № 19.

⁹⁶ ა. ც ა მ ც ი შ ვ ი ლ ი, მალანი თუ მალანია? გაზ. „სამშობლო“, 9. IV. 1971, № 7.

⁹⁷ იხ. Enc. Britannica, vol. 14, გვ. 705; Grand Larousse Enc., t. 6, Paris, 1962.

⁹⁸ პლ. ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი, წერილები...

⁹⁹ ა. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დას. ნაშრ., გვ. 104—105; შდრ. ლ. მ ე ე ფ ა რ ი შ ვ ი ლ ი, ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის ქართულ ხელნაწერთა ფონდი, ე. „მნათობი“, 1958, № 3, გვ. 158—162.

როდან სახელდებით ირკვევა ლათინურიდან პლ. იოსელიანის მიერ სტუდენტობისას შესრულებული სამი თარგმანი: «Историческое рассмотрение ветхозаветных пророчеств о городе Тире» (1833 г.), «Житие святого Иоанна Златоуста» (1834 г.), «О звезде, явившейся волхвам» (1834 г.)¹⁰⁰. ჩვენ ხელთა გვაქვს ამავე პერიოდში (1835 წ.) პლატონ იოსელიანის მიერ რუსულიდან თარგმნილი „ანდერძი არჩილ მეფისა“ (S-2308, თარგმანი შესრულებულია ბუტკოვის პუბლიკაციიდან: «Сев. архив», 1824, № 23, № 24), აგრეთვე, „მწუხარებელთათვის“ (S-2317), მირთმეული თეიმურაზ ბატონიშვილისადმი 1834 წელს.

პლ. იოსელიანს ნაყოფიერ სამეცნიერო და მთარგმნელობით მოღვაწეობაში ხელს უწყობდა უცხო (განსაკუთრებით — კლასიკური) ენების ცოდნა, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა ჯერ თბილისის სასულიერო სემინარიასა და შემდეგ — პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში სწავლის დროს.

არჩ. ბარამიძისა და ჯ. ვათეიშვილის მტკიცებით, „თანამდებარე თვით პლ. იოსელიანის მოწმობისა, 1833—1835 წლებში, აკადემიაში მეცადინეობიდან თავისუფალ დროს, იგი ბეჭითად სწავლობდა ძველებრათუ ენას საქართველოს ყოფილ ეგზარქოსთან ვარლამ ერისთავთან, რომელიც პეტერბურგში ცხოვრობდა“¹⁰¹. წყაროდ მითითებულია: «П. И. Иоселиани, Икор-

¹⁰⁰ Отчет императорской публичной библиотеки за 1869 год, СПб., 1900, გვ. 8, 13; ამის შესახებ იხ. А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრომი, გვ. 32.

¹⁰¹ А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრ. გვ. 32.

тский монастырь в Карталини — см. «Грузинский духовный вестник», № 11, 1865, Тб., м. 67—96 (Разыскано А. А. Барамидзе)¹⁰².

ჩაიხედოთ მითითებულ წყაროში და ვნახოთ, რას წერს პლ. იოსელიანი. 87-ე გვერდზე ვარლამ ერისთავის — საქართველოს ეგზარქოსის ლიტერატურულ მოღვაწეობასთან დაკავშირებით, მე-15 სქოლიოში პლატონი შენიშნავს: ვარლამ ერისთავის «Толкование на воскресныя Евангелия напеч[атано] в Москве на Груз. и Русском языке. — Р у с с к и й п е р е в о д с д е л а н П р о т о и е р е е м П а в с к и м — как слышал от него не раз — когда (в 1833—1835) учился я у него Еврейскому языку. — Другия сочинения его неизданы» (ხაზი ჩვენია, — გ. შ.)¹⁰³.

აქ, როგორც ვხედავთ, პლატონი სულ სხვა რამეს წერს: იგი გვაუწყებს, რომ 1833—1835 წლებში ებრაულ ენას მასწავლიდა დეკანოზი პავსკი, რომელმაც რუსულად თარგმნა ვარლამ ეგზარქოსის ერთი ნაშრომიო. იგულისხმება ვარლამის შრომა „განმარტება სახარებისა საუფლოთა და ღვთის-მშობლის დღესასწაულთა...“, რომელიც მართლაც დაიბეჭდა მოსკოვში 1825 წელს¹⁰⁴.

¹⁰² А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრ., სქ. 13.

¹⁰³ Груз. дух. вестник, 1865, ноябрь, с. 87.

¹⁰⁴ იხ. ქართული წიგნი, 1, თბ., 1941, გვ. 96, № 139; შდრ. ს. ლ ე-კ ი შ ვ ი ლ ი, პირველი რუსული წიგნი საქართველოს კულტურულ-ისტორიულ წარსულზე, კრებ. „მეგობრობა“, თბ., 1979, გვ. 93.

ეს რომ ასეა, ამაში გვარწმუნებს პლატონის მეორე ცნობა, რომელიც მოიპოვება მის „გიორგი მეცამეტის ცხოვრებაში“, სადაც იგი წერს: „ვარლამ, შემდეგ ექსარხოსად ყოფილი, ქსნის ერისთვისშიილი; მცოდნე ებრაულისა ენისა, დეკანოზი და მასწავლებელიცა ხელმწიფე იმპერატორისა ალექსანდრე მეორისა გერასიმე პავსკი, მასწავლებელიცა ჩემი ს. პ.-ბ. ებრაულისა ენისა, მეტყოდა ვარლამისთვის (1834 წელსა), რომელმან მძისა თხოვნითა თარგმნა რუსულად ქადაგებები ვარლამისა, რომელიცა დაიბეჭდაცა. მისგანვე ვარლამისა ესწავა მრავალთა ქართულთა ლექსთა, ებრაულისა ენისა სახმართა“ (ხაზი ჩვენია, — გ. შ.)¹⁰⁵.

მაშასადამე, ეჭვი აღარ უნდა იყოს, რომ პლატონ იოსელიანი პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში ყოფნის დროს, მისრვე მოწმობით, ებრაულ ენას 1833—1835 წლებში თურმე სწავლობდა დეკანოზ გერასიმე პავსკისთან და არა საქართველოს ეგზარქოს ყოფილ ვარლამ ქსნის ერისთავთან; ვარლამ ერისთავი ამ დროს უკვე სამი წლის გარდაცვლილი იყო და პლატონ იოსელიანის ებრაულის მასწავლებელი ვერ იქნებოდა.

მართლაც, მოვიგონოთ ვარლამ ერისთავის ბიოგრაფია, რომელიც გადმოცემული აქვს კირიონ ეპისკოპოსს: საქართველოს პირველი ეგზარქოსი ვარლამი, წარმოშობით — ქსნის ერისთავი, ყოფილი ახტალის ეპისკოპოსი და 1801—

¹⁰⁵ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება... გვ. 257.

1808 წლებში პეტერბურგში უწმინდესი სინოდის წევრი, რომელმაც საერთოდ ბევრი იზარუნა უწმინდესი სინოდისადმი საქართველოს ეკლესიის დაქვემდებარებაზე, 1811 წლის 8 ივლისიდან იყო მცხეთის მიტროპოლიტი და საქართველოს ეგზარქოსი (1814 წლის 30 აგვისტოდან დიკასტერიის გაუქმებასა და საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის დაარსებასთან დაკავშირებით, მის სამწყსოში შევიდა იმერეთიც). ამ თანამდებობიდან იგი გაათავისუფლეს 1817 წლის 14 მაისს და გაიწვიეს პეტერბურგში უწმინდეს სინოდში, სადაც იგი დარჩა 1825 წლის 9 თებერვლამდე, ხოლო შემდეგ გადავიდა მოსკოვს, დანილოვის მონასტერში, რომელსაც მართავდა 1825 წლის 20 თებერვლიდან გარდაცვალებამდე — 1830 წლის 18 დეკემბრამდე. დაკრძალულია იქვე¹⁰⁶.

კირიონს გარდა, თვითონ პლატონ იოსელიანი თავის ერთ ნაშრომში გვემოწმება, რომ ვარლამ ერისთავი მოსკოვში 1830 წელს გარდაიცვალა¹⁰⁷. ამდენად, გარდაცვალებიდან სამი წლის შემდეგ იგი 1833—1835 წლებში ვერ იქნებოდა პლატონის ებრაულის მასწავლებელი.

ის კი უნდა ვთქვათ, რომ ძველ, კერძოდ, ანტიკურ მწერლობასა და წყაროებში პლატონ იოსელიანის ღრმა განსწავლულობა ზოგჯერ თანამედროვეთა ენაქვიმატობის საგანი ხდებოდა. ამ მხრივ საგულისხმოა ლელოს [იონა მეუნარგიას] მიერ გაზ. „ივერიაში“ გამოქვეყნებული ერთი ნაკვეთი:

¹⁰⁶ Е[пископ] К[иррион], Краткий очерк истории груз. церкви..., Тиф., 1901, с. 19.

¹⁰⁷ Пл. Иоселиани, Краткая история груз. церкви, СПб., 1843, с. 154.

„როდესაც პლატონ იოსელიანი სოფელს წიწამურში —
მცხეთის მაზლობლად — აივლიდა, ჰკითხავდა გლეხებს:

— ბიჭო! რა ჰქვიათ ამ სოფელსა?

— წიწამური, შენი ჰიიმიე.

— ბრიყვო, წიწამური კი არა, სევსამორა. სტრაბონი
სწერს: სევსამორას ამოდიოდნენ მცხეთელები სიცხის დრო-
საო. ბრიყვო, სევსამორა და არა წიწამური“¹⁰⁸.

პეტერბურგში სწავლის დროს პლ. იოსელიანი უახლოვდე-
ბა იქ გადასახლებულ ბატონიშვილებს, კერძოდ, მირიან, ფარ-
ნაოზ, თეიმურაზ, ბაგრატი და მიხეილ ბაგრატიონებს, სა-
ქართველოს დედოფლებს — მარიამ ციციშვილს, გიორგი XII-
ის მეუღლეს, მარიამ დადიანს, სოლომონ II-ის მეუღლეს და
ბატონის რძლებს — ელენე ამილახვარს, თეიმურაზ ბატონი-
შვილის მეუღლეს და ელენე აბიშელიძეს, დავით ბატონიშვილის
მეუღლეს, ზოლო დავით ჩუბინაშვილს იგი, ალბათ, თბილი-
სიდანაც კარგად იცნობდა, რადგან პირველდაწყებითი განათ-
ლება როგორც უკვე ვთქვით, მამამისმა — იესე ჩუბინაშვილმა
მიაღებინა იოანე ნათლისმცემლის სამრევლო სასწავლებელში.
აი, თვით პლატონის სიტყვებით: „მეცა თვით ვიყავ დაახლოებუ-
ლი მეფის ძეთა, ვითარცა მათთანა შინაური, მათთან დაბინა-
ვებული, მათთან გამოკვებული და შენახული მათთანა ოთხსა
წელსა (1831—1835) და კუალად ორიცა წელი (1843—1844)“;
„პირნი ესენი... იყვნენ დაახლოვებრთ ცნობილნი ჩემგან მეუ-
ღლე თვით მეფისა ბატონი დედოფალი მარიამ; ძმანი თვით მე-
ფისა მირიან და ფარნაოზ, ძენი მეფისა ბაგრატი, თეიმურაზ...

¹⁰⁸ „ივერია“, 1886, № 116.

ელენე მეუღლე მეფის ძის თეიმურაზისა“; „პეტერბურლს ყოფნაში ვიყავ მისგან [მეფის ძე თეიმურაზ] დიდად მიღებული“¹⁰⁹; „თვით ელენე, მეფის რძალი და მემკვიდრისა [დავითის] ცოლი, იყო ემბაზით მიმქმელი ჩემი, ამისათვის ვიცნობდი მოკლედ მას, მოარულსა მასთან 4 წელსა სანკტ-პეტერბურლს... ანუ 1831 წელიწადიდან, დროთაგან ჩასვლისა ჩემისა რუსეთად სასწავლებელში“¹¹⁰, მარიამ კაცია დადიანის ასულ იმერთა დედოფლის შესახებ პლატონი ერთგან ამბობს: «Мария Кациевна, покровительница моя в годы моего воспитания в СПб (1831—1835)»¹¹¹, მარიამ დედოფალს, გიორგი XII-ის მეუღლეს კი მან მიუძღვნა თავისი შესანიშნავი შრომა «Краткая история грузинской церкви, СПб., 1843, II изд.» (იხ. სატიტულო ფურცელი), ხოლო უფრო ადრე მარიამ იმერთა დედოფალს „აბდულ-მესიანის“ 1838 წლის გამოცემა (იხ. სატიტულო ფურცელი) და სხვ. ამათ გარდა, ირკვევა, რომ პლ. იოსელიანს ახლო ურთიერთობა ჰქონია მაშინ პეტერბურგში მცხოვრებ პოეტ სოლომონ რაზმაძესთან¹¹².

¹⁰⁹ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება..., გვ. 284; პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 7, აგრეთვე, №№ 4, 5, 8, 11; პლ. იოსელიანის წერილი იოანე გრიგოლის ძე გრუზინსკისადმი, ე. „ცისკარი“, 1868, № 12; იხ. აგრეთვე, ნ. მახათაძე, ქართული კულტურის კერა პეტერბურგში, თბ., 1967, გვ. 160—164; გ. შარაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, I, თბ., 1972, გვ. 92—93.

¹¹⁰ ა. აბრამიშვილი, დას. ნაშრ., გვ. 103.

¹¹¹ Пл. Иоселиани, Путевые записки от Тифлиса до Мцхеты, Тиф., 1871, с. 28.

¹¹² А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრომი, გვ. 32.

1835 წ. პლ. იოსელიანმა ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით დაამთავრა პეტერბურგის სასულიერო აკადემია და დაბრუნდა თბილისს.

თბილისში დაბრუნებული ახალგაზრდა სწავლული, ბუნებრივია, ქართველ ინტელიგენციას და თავის ძველ მეგობრებს მოიკითხავდა. მათ შორის, განსაკუთრებით საყურადღებოა პლატონ იოსელიანის ურთიერთობა ნიკოლოზ ბარათაშვილთან.

როგორც უკვე ზემოთ ვთქვით, გენიალურ ქართველ პოეტთან პლატონ იოსელიანს დიდი ხნის ოჯახური მეგობრობა აკავშირებდა და ანჩისხატის უბანში მეზობლადაც ცხოვრობდნენ. ამიტომ არ უნდა იყოს გასაკვირი, თუ დაახლოებით ერთი თაობის პოეტი და სწავლული ბევრ საერთოს გამონახავდნენ. და ასეც მოხდა. თანამედროვეთა მოგონებებით, ნ. ბარათაშვილის ბინაზე დაახლ. 1837 წელს ერთგვარი ლიტერატურული წრე ჩამოყალიბებულა, რომელშიც, დიდ პოეტს გარდა, შედიოდნენ ლევან მელიქიშვილი, კონსტანტინე მამაცაშვილი, მიხეილ თუმანიშვილი და სხვები, მათ შორის, პლატონ იოსელიანი¹¹³. ახალგაზრდები საუბრობდნენ

¹¹³ კ. მამაცაშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, „დროება“, 4. X. 1881, № 206; Г. М. Туманов, Характеристики и воспоминания, книга первая, II издание, Тиф., 1913, გვ. 144; ზ. კიკინაძე, პლატონ იოსელიანი, ტფ., 1893, გვ. 12.

ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების საჭირობო-
ტო საკითხებზე, სამშობლოს წარსულზე, აწმყოსა და მომ-
ვალზე.. სხვათა შორის, მათ სწორედ მაშინ გადაუწყვეტიათ
დაეწერათ საქართველოს ისტორია მოყოლებული უძველესი
დროიდან და გარკვეული პერიოდები გაუნწილებიათ კადეც
ერთმანეთში, კერძოდ, „პლატონ იოსელიანს მიანდვეს დაწე-
რა ძველის საუკუნოების ისტორიისა ქრისტეს წინათ და შემ-
დეგ V საუკუნემდისინ“¹¹⁴. მართალია, საბოლოოდ ახალგაზრ-
დებს ეს მიზანი ვერ განუხორციელებიათ, მაგრამ არ უნდა
იწვევდეს ეჭვს ის დაკვირვება, რომ პლ. იოსელიანის ცნო-
ბილი ნაშრომი „ძველი საქართველოს ისტორიული და გეო-
გრაფიული აღწერა“ (რუს. ენაზე) (დაასრულა 1838 წლის
23 ივნისს, თბილისში; გამოუცემელია, ხელნაწერი დაცულია
ლენინგრადს: აღმ. ინსტ. H-17) ამ წამოწყების ნაყოფს უნდა
წარმოადგენდეს¹¹⁵.

მახვილსიტყვაობის ქრესტომათიულ მაგალითებად ითუ-
ლება ნიკოლოზ ბარათაშვილის გამონათქვამები პლატონ იო-
სელიანზე. მოვიგონოთ გრიგოლ ორბელიანისადმი მიწერილი
პოეტის 1841 წლის 18 ოქტომბრის ბარათის ერთი ადგილი:
„ჩვენს დიდს პლატონს ძილში კატა დასწოლოდა ბაკენ-
ბარდზედ და ასე გაეთელა, რომ ველარას გზით ვერ გაუსწო-
რებია. ეს ერთი ბაკენბარდი ასე გათელილი დარჩა. ვუჩრჩევთ,

¹¹⁴ კ. მ ა მ ა ც ა ვ ი, დას. წერილი.

¹¹⁵ არჩ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, პლატონ იოსელიანის ახლად აღმოჩენილი
ხელნაწერის შესახებ, „ლიტ. გაზეთი“, 17. VII. 1959; შდრ. P. O p r e -
ლ ი, Груз. рукописи ИВ АН СССР, М.-Л., 1956, с. 45.

რომ მოიპაროს, მაგრამ არ გეიჭერებს. ეს აკლდა ამის ფილოსოფოსურს სახეს!“¹¹⁶

საყოველთაოდ ცნობილია ნ. ბარათაშვილის რუსული ზმა-კალამბური პლ. იოსელიანზე, რომელიც მოყვანილი აქვს იონა მეურნარეას თავის ცნობილ მონოგრაფიაში „ცხოვრება და პოეზია ნაქოლოზ ბარათაშვილისა“: „... მეორევერ თავისი მახვილი სიტყვა სტყოცნა ბარათაშვილმა პლატონ იოსელიანს. ერთს საზოგადოებაში ვილაცამ თურმე იკითხა:

— ე, ბერძენ-რომაელებს რომ ყველაფრის ღმერთი ჰყავდათ, ნეტა ვიცოდე, ვარების ღმერთიცა ჰყავდათ?

— ეს პლატონს უნდა ვკითხოთ, ის არის ბოლ-ასლო-ვიო, — მიუგო რუსული ზმით ბარათაშვილმა და მიუშვირა ხელი იოსელიანს“¹¹⁷.

სოლ. ცაიშვილის მიერ მიკვლეული და გამოქვეყნებული ი. მეურნარეას „სამახსოვრო წიგნაკების“ დაფანტული ფურცლებიდან ცნობილი გახდა, რომ პოეტის პირველ მეცნიერ ბიოგრაფს აღნიშნული მოგონება ჩაწერილი ჰქონია ნ. ბარათაშვილის ახლო მეგობრის, ცნობილი ქართველი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის დიმიტრი ყიფიანისაგან (და არა ლევან მელიქიშვილისა და ნიკო ერისთავისაგან!¹¹⁸) და, რაც მთავა-

¹¹⁶ ნ. ბარათაშვილი, თხზულებანი, 1972, გვ. 113.

¹¹⁷ იონა მეურნარეია, ქართველი მწერლები, I, სოლ. ცაიშვილის რედ., თბ., 1954, გვ. 207; იხ. აგრეთვე, Г. М. Туманов, დას. ნაშრ., გვ. 148.

¹¹⁸ შდრ. ა. გაწერელია, დას. ნაშრ., გვ. XV.

რია, მოგონების ამ ვარიანტს მეტი დოკუმენტური ხასიათი აქვს:

„დღი. ყიფიანი:

— ერთხელ, ერთს შეყრილობაზე ბევრი ყმაწვილი კაცები ვიყავით. საუბარმა მოიტანა და ბაბო ხერხეულიძის მამამ (ანდრია ხერხეულიძე, მამა ცნობილი მსახიობის ბაბო ხერხეულიძე-ავალიშვილისა, ს. ც.) იკითხა: ეს ყველაფერი კარგი, მაგრამ ე, ბერძნებს რომ ყველაფრის ღმერთი ჰყოლიათ, ნეტავი, ვირების ღმერთიცა ჰყავდათ? ტატო ბარათაშვილმა სხარტულად მიუგო:

— ეს პლატონს უნდა ჰკითხოთ, ის არის ბოლო ასლოვიო და პლატონ იოსელიანისაკენ მიუთითა“¹¹⁹.

მაგრამ დღემდე უცნობი იყო, თუ რა უპასუხა პლ. იოსელიანმა გენიალურ პოეტს ამ კალამბურზე.

იოსელიანთა საგვარჯულო გადმოცემით, რომელიც ჩვენ ჩავეიწერეთ ლ. გ. იოსელიანისაგან, პლატონს რუსულ ზმაზე რუსულადვე უპასუხნია: „Ах, скотина! Узнал своего господина?“.

მაგრამ ასეთი მახვილსიტყვაობები, ჩვენი აზრით, არას გზით არ უნდა გავიგოთ ისე, თითქოს პოეტსა და სწავლულს შორის დაძაბული ურთიერთობა ყოფილიყო. ამისთვის მოვიშველიებთ შემდეგ ფაქტებს:

პლ. იოსელიანი რომ დიდად აფასებდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეტურ ნიჭს, ამას მოწმობს გრ. დადიანის მოგონება: „პლატონ იოსელიანს ძალიან მოსწონდა ნიჭიერი ნ. ბა-

¹¹⁹ ი. მ. ე. უ. ნ. ა. რ. გ. ი. ა. კ. ართვ. მწერლები... გვ. 481—482.

რათაშვილი და წინასწარმეტყველის ნიშნით სულ იმას გაიძახოდა:

— ეს კარგი გამოვაო¹²⁰.

ხოლო რაც შეეხება პლ. იოსელიანის ახირებულ გარეგნობას, რომელიც ნიკ. ბარათაშვილის ენამახვილობის მსხვერპლი მართლაც ხდებოდა, უნდა შევნიშნოთ, რომ თავის გარეგნობაზე მაინცდამაინც დიდი წარმოდგენის არც თვითონ პლატონი უნდა ყოფილიყო, რასაც გვიდასტურებს ლელოს ფსევდონიმით იონა მეუნარგიას მიერ 1886 წელს გაზ. „ივერიაში“ გამოქვეყნებული ერთი ნაკვეთი:

„ვარანცოვმა რომ პლატონ იოსელიანი ათონის მთაზე გაგზავნა, პლატონმა სხვათა შორის საბერძნეთის მეფე ოტტონიც ნახა. როდესაც ჩვენი ფილოსოფოსი წარსდგა მეფის წინაშე, მეფემ შემდეგი თავაზიანი სიტყვა უთხრა:

— „მე დიდად მიხარიან, რომ გხედავ შენ, მშვენიერის საქართველოს ერის წარმომადგენელსაო“.

მშვენიერებაზედ შორს მყოფმა ჩვენმა სწავლულმა ამ პასუხით მოირიდა ეს საქებარი:

— „თქვენო დიდებულებავ! გთხოვთ არ იფიქროთ, რომ სხვებიც ისეთნი არიან საქართველოში, როგორც მე, მოგეხსენებათ, ოჯახს თითო მახინჯი არ მოაკლდება“¹²¹.

პეტერბურგის სასულიერო აკადემიადამთავრებული პლ. იოსელიანი დაინიშნა თბილისის სასულიერო სემინარიის ფი-

¹²⁰ ი. მეუნარგია, იქვე, გვ. 482.

¹²¹ გაზ. „ივერია“, 1886, № 1, გვ. 3; შლრ. ი. კავკავაძე, გამოცანები (თბულებანი, ტ. 1, პ. ინგოროყვას რედ., თბ., 1951, გვ. 86); ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებანი, ლ. ასათიანის რედ. № თბ., 1936, გვ. 10—11.

ზიკისა და ფილოსოფიის მასწავლებლად. ამას გარდა, იგი სხვადასხვა დროს ასწავლიდა თბილისის კეთილშობილ ქალთა სასწავლებელში, რომელიც 1841 წელს დაარსდა¹²² და თბილისის სომხურ სემინარიაში (1836—1842 წწ.)¹²³. პლ. იოსელიანი 1842 წლის ზაფხულში საბოლოოდ ანებებს თავს პედაგოგიურ მოღვაწეობას¹²⁴ და მთლიანად ებმება მეცნიერულ-ლიტერატურულ, ჟურნალისტურ და სახელმწიფო საქმიანობაში.

ქართული სიძველეების შესწავლის მიზნით, 1841 წლის ზაფხულში პლ. იოსელიანს უმოგზაურია იმერეთში, აფხაზეთში, სვანეთში, ლეჩხუმსა და გურიაში (პლ. იოსელიანი, წერილები, № 31). იგი კრებდა ქართული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებსაც (იქვე, № 12)¹²⁵. სოფ. ბაზალეთში 1867 წელს

¹²² პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 32.

¹²³ ც. ჩიქვაშვილი, კატალოგი..., გვ. 87, № 118; ლ. მელიქსეთ-ბეგი, ეპიზოდი პლატონ იოსელიანის ცხოვრებიდან, გაზ. „ლიტ. საქართველო“, 2. XII. 1938, № 31.

¹²⁴ თ. ტაბლაშვილი, მასალები, № 130, № 132, № 133, № 136; შდრ. «По возвращении в октябре 1835 года в Тифлис Иоселиани в продолжении 8 лет (по 1843 включительно) занимался педагогической деятельностью» — А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრომი, გვ. 33.

¹²⁵ იხ. აგრეთვე, მ. ჩიქოვანი, ქართული ფოლკლორული ჩანაწერები ლენინგრადში, პუშკინის სახ. თბილისის სახელმწ. პედაგოგიკის შრომები, V, 1948, გვ. 97—98; მისივე, ახალი საარქივო მასალები ქართული კულტურისა და მწერლობის ისტორიისათვის, „ლიტ. ძიებანი“, III, თბ., 1947, გვ. 142, 165—173; მისივე, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია, I, თბ., 1975, გვ. 202—203; გ. ახვლედიანი, ფოლკლორი თემაურაზ ბაგრატიონისა და პლატონ იოსელიანის შრომებში, „მაცნე“ (ენისა

მან ერთ-ერთმა პირველმა დაადასტურა ვეფხისტყაოსნის ზეპირად ცოდნის ტრადიცია¹²⁶.

1842 წლის შემოდგომიდან 1857 წ. ივლისამდე პლ. იოსელიანი უწმინდესი სინოდის უწყებაშია, ჯერ სინოდის კანცელარიაში შტატგარეშე მოხელედ (ამასთან დაკავშირებით, იგი 1842 წლის შემოდგომიდან 1844 წლის ზაფხულამდე პეტერბურგში ცხოვრობდა — შდრ. თ. ტაბლიაშვილი, მსალები, № 130, № 134, № 138), 1844 წლიდან კი საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორაში პირად საპროკურორო მაგიდის მოხელედ, ხოლო შემდეგ, 1856 წლიდან პროკურორის მოვალეობასაც ასრულებს, 1857 წლიდან, მისი თხოვნით, გადაჰყავთ სამოქალაქო უწყებაში — კავკასიის მეფისნაცვალთან, სადაც ნიშნავენ საგანგებო დავალებათა V კლასის მოხელედ. ამ თანამდებობაზე რჩება სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე. 1859 წ. იღებს დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკის ჩინს. იგი წვერია კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველთან არსებულ სასწავლო გეგმების, პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების შემდგენი კომიტეტისა, თავმჯდომარე — თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკის ქონების შემმოწმებე-

დალიტ. სერა), 1976, № 4, გვ. 114—118; ე. ა რ ჯ ე ვ ა ნ ი ძ ე, ქართული ხალხური სიტყვიერების შესწავლის საკითხი რევოლუციამდელი საქართველოს რუსულ პერიოდიკაში, თბ., 1978.

¹²⁶ Пл. И о с е л и а н и, Шота Руставели, გაზ. «Кавказ», 30. I. 1870, № 13, გვ. 3; შდრ. ქ. ც ხ ა დ ა ძ ე, ვეფხისტყაოსნის ზეპირმცოდნეობა, გაზ. „ბოლშევიკური კადრებისათვის“, 16. I. 1938; ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, შოთა რუსთველი, თბ., 1975, გვ. 448—449.

ლი კომისიისა და სამეგრელოს საეკლესიო მამულების შემოსავლის სარევიზიო კომისიისა და სხვ¹²⁷.

ასეთი სამსახურებრივი გადატვირთულობის მიუხედავად, პლ. იოსელიანი მთავარმართებელ ა. ნეიდგარტის წინადადებით, 1845 წლის იანვარში ხელს ჰკიდებს „ზაკავკასკი ვესტნიკის“ რედაქტორობას.¹²⁸ „გაზეთის მთელი სული და გული იყო პლ. იოსელიანი, რომლის წერილებით გაზეთის ფურცლები სავსეა. გაზეთი პლ. იოსელიანის საკუთარი ორგანოს შთაბეჭდილებას სტოვებდა... პლ. იოსელიანი თავის წერილებს ხელს აწერდა ასე: „П. И.“¹²⁹ ზ. კიკინაძის სიტყვებით, ეს „პირველი მაგალითი იყო, რომ საქართველოში ქართველ კაცს რუსულ ენაზე გაზეთი გამოეცა“¹³⁰. იგი აგრეთვე რედაქტორობდა ქართულ გაზეთს „კავკასიის მხარეთა უწყებანი“, რომელმაც მხოლოდ წელიწადნახევარი იარსება — 1845 წლას

¹²⁷ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები..., გვ. 60 შმდ.

¹²⁸ იქვე, საბ. № 47; პლ. იოსელიანი, წერილები... № 36; Н. А. Махарадзе, Пл. Иоселиани в „Закавказском вестнике“, თსუ შრომები, ტ. 154 (ქურნალისტიკის სერია), „ქურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები“, III, თბ., 1974, გვ. 366—388; შდრ. ზ. კიკინაძე, დას. ნაშრ., ი. იმედაშვილი, დას. წერილი, გვ. 12; Кавказский календарь на 1853 год, Тиф., 1852, გვ. 504; უფრო დაწვრილებით იხ. Д. Ватейшвили, Журналистская деятельность П. И. Иоселиани, წიგნში: А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრ., გვ. 52—115.

¹²⁹ მ. გოცაძე, ქართული ქურნალისტიკის ისტორია, თბ., 1954, გვ. 297.

¹³⁰ ზ. კიკინაძე, დას. ნაშრ.

იანვრიდან 1846 წლის 1 ივლისამდე¹³¹. მანამდე პლ. იოსელიანს ჩაფიქრებული ჰქონია ქართული ჟურნალის გამოცემაც, რის თაობაზე 1838 წ. 29 დეკემბერს მ. ბროსეს წერდა: „თუ ღმერთსა ნებაეს, მსურს გარნა არა ეხლა, ვითხოვო ნება ჟურნალისა რასამე გამოცემისა. შემწენი აქ არა იპოებიან და ცოტად მიმიძმის“¹³². მართალია, პლ. იოსელიანის ეს ოცნება განუხორციელებელი დარჩა, მაგრამ მ. გოცაძის სიტყვებით, „პლ. იოსელიანი იყო პირველი ქართველი, რომელმაც [სოლომონ დოდაშვილას] „ტფილისის უწყებანის სალტერატურონი ნაწილის“ გამოცემის შეწყვეტის შემდეგ პირველად იფიქრა ქართული ჟურნალის დაარსებაზე“¹³³.

მაგრამ პლატონ იოსელიანი ჩვენთვის, პირველ რაგში, საინტერესოა მაინც როგორც მეცნიერი-ქართველოლოგი, და კერძოდ, როგორც რუსთველოლოგი.

*

* * *

პლ. იოსელიანის მეცნიერული და საკუთრივ ქართველოლოგიური მუშაობის წამოწყება გარკვეულად უკავშირდება პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიას (აკად. ა. მ. შეგრენი და სხვ.) და, კერძოდ, აკად. მარი ბროსეს სახელს. როგორც ცნობილია, მ. ბროსე 1837 წელს ჩამოვიდა პეტერბურგში, როცა პლ. იოსელიანი იქ უკვე აღარ სწავლობდა. პლ. იოსელია-

¹³¹ მ. გოცაძე, დას. ნაშრ., გვ. 275—281.

¹³² პლ. იოსელიანი, წერილები..., გვ. 164.

¹³³ მ. გოცაძე, დას. ნაშრ., გვ. 226.

ნის დაახლოება მ. ბროსესთან იწყება 1838 წლიდან¹³⁴. ფრანგ ქართველოლოგთან გაცნობისა და მეცნიერული თანამშრომლობის ინიციატივა სამშობლოში დაბრუნებულ ასალგაზრდა ქართველ მეცნიერს გამოუჩენია: „არა ძალმიძს შესაფერად მოვახსენოთ მადლობა მის შრომისათვის, რომელიცა თვით თქვენ მიიღეთ მოწერითა წერილისათა ჩემთან და შექმენით მიზეზ წერილთა განგრძელებისა სასარგებლოდ ენისა ჩემისა. მე უფრორე ვიხარა მას, რომელ ვიწინავე წერილისა მოწერა და გაცნობა თქვენნი“, — წერდა იგი 1838 წ. 14 აპრილს მ. ბროსეს¹³⁵.

მ. ბროსეს პეტერბურგში ჩამოსვლასა და ქართველოლოგიური მოღვაწეობის გაშლას პ. იოსელიანი „ახალი დიდი ეპოქის დასაბამს“ უწოდებს, რაც მას აღაფრთოვანებს მშობლიური კულტურის სამსახურისათვის: „განვლო დუმილმან საუკუნეთა და გონებათა განიღვიძეს დასაბამად ამა დიდისა ეპოხისა, ვიტყვი პირუთვნებელად, გამოსჩნდით თქვენ. რასა იქმოდინ ქართველნი, ვისა განაკვირვებდენ მწერლობასა თვისსა და რომელთა ნაყოფთა მწერლობისათა ბერძენთა და რომელთა შორის შეაფარდებდენ თვისთა წერილთა, უკეთუ არა გამოსჩნდებოდა ლირსებისა მათისა აღმწონი თვით ევროპასა შინა? აქა არს პირველი სიქადული ქართველთა და იმედი შემდგომადისა

¹³⁴ თუმცა, როგორც უკანასკნელ ხანს გამოთქმული მოსაზრებდანაც ჩანს, მარი ბროსეს სახელი პლ. იოსელიანს პეტერბურგში 1831—35 წლებში სწავლის დროს თეიმურაზ ბაგრატიონის ოჯახშიც კარგად უნდა სცოდნოდა: იხ. А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრ., გვ. 32—33; შდრ. თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, № 102, გვ. 139.

¹³⁵ პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 1, გვ. 151.

ყურადღებისა, რომელს მოაღებს განათლებული კერძო ქვე-
ყანისა!... აწ ყოველსავე ქართულსა აქტს მოვალეობა, რათა
ძალისაებრ თვისისა შეეწოდეს საზოგადოსა ზრუნუასა აღდ-
გენისათვის დაცემულისა სიტყვიერებისა და მწერლობისა (ли-
тература) ჩუენისა“¹³⁶.

ძნელი წარმოსადგენია მ. ბროსეს ღვაწლის ამაზე უკეთ
წინასწარ განკვერტა!

ახალგაზრდა პლ. იოსელიანი გატაცებულია ძველი ქარ-
თული ხელნაწერა წიგნების შეგროვებით. იგი ამისთვის არ
ზოგავს არც დროს და ენერგიას, არც ნივთიერ სახსარს: „დღე-
დაღად ვარ მეძიებელი ქართულთა წიგნთასა, არცა ვიშურავი
ფულთა მოსყიდუად მათდა, მიმოვლასა ჩემსაგ საქართველოდ,
უამთა თავისუფალთა თანამდებობისაგან ჩემისაგ ღღეთასა
შეუდგების მოპოვნად ძველთა წიგნთა ყოვლისა გვარისა-
თა“¹³⁷, ან კიდევ: „არა ვიქადი ამას და რაღაა საქადელი (რო-
დესაც ვიღებ წი მამულისათვის, რომლისადმიცა მაქვს მოვა-
ლეობა ყოვლადი), მაგრამ არა ვპზოგავ არცა ფულსა, არცა
შრომათა და არცა სიმრთელესა განვრცელებისათვის ძალი-
სამებრ ჩემისა ჰსწავლათა და სიძუელეთა მოძიებისა“¹³⁸. ამის
წყალობით პლ. იოსელიანმა შეაგროვა ძველი ქართული ხელ-
ნაწერების უნიკალური კოლექცია („ბიბლიოტეკა ჩემი აწ
შეიცავს უმეტეს 140 წიგნისა“, წერილები, გვ. 156), მათ შო-
რის, 1838 წლის მარტში მას შემთხვევით უპოვია „ცხოვ-

¹³⁶ პლ. იოსელიანი წერილები..., № 1, გვ. 150.

¹³⁷ იქვე გვ. 150—151.

¹³⁸ იქვე, გვ. 163.

რება ქართველთა მეფის ძის პეტრესი“, რითაც ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია ქართულ მწერლობას. ამ ძეგლის მნიშვნელობა იმთავითვე ცხადი იყო პლ. იოსელიანისთვის: „მე ვპოვნებ, უწინარეს და უძველეს წერილისა ამის არა იპოებოდეს ჩუენ შორის“¹³⁹. პლ. იოსელიანმა აღნიშნული თხზულების ხელნაწერი ასლი 1838 წლის შემოდგომაზე გადაუგზავნა პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიას¹⁴⁰, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა მისი პოპულარიზაციისა და გამოცემის საქმეში¹⁴¹.

ახალგაზრდა მკვლევარი ჯერ კიდევ 1838 წელს დიდად არის დაინტერესებული ათონისა და იერუსალიმის ქართულ

¹³⁹ პლ. იოსელიანი, წერილები..., გვ. 151.

¹⁴⁰ იქვე, № 8 (6. X. 1838 წ.); Пл. Иоселиани, Жизнеописание святых..., Тиф., 1850, с. 13—14.

¹⁴¹ Н. Марр, Жизнь Петра Иверя, ППС, т. XVI, вып. II, СПб, 1896; М. Brosset, Hist. de la Georgie, SPb., 1849, I, გვ. 139, სქ.; ა. გაწერელია, რჩეული ნაწერები, I, თბ., 1977, გვ. 144, შმდ. ი. ლოლაშვილი, არეოპატიკის პრობლემები, თბ., 1972, გვ. 100 და სხვ. დღეს ეს ხელნაწერი დაცულია სსრკ მეცნ. აკადემიის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში: С-35 (იხ. Р. Р. Орбелин, Груз. рукописи ИВ АН СССР, М.-Л., 1956, გვ. 142, სქ. IV. პლ. იოსელიანის ამ აღმოჩენაზე პირველად ლაპარაკობს თეიმურაზ ბაგრატიონი 1838 წ. მ. ბროსესადმი მიწერილ წერილში: ლენ. H-38 (იხ. Р. Орбелин, დას. ნაშრ., გვ. 142) და ამავე წელს გადაწერილ ხელნაწერ კრებულში: S-3637, 156v—157; როგორც ცნობილია, „პეტრეს ცხოვრება პირველად უპოვია ვახტანგ VI-ს და შეუტანია „ქართლის ცხოვრებაში“: იხ. A-131, გვ. 89; თ. ქორდანია, ქრონიკები, I, ტფ., 1892, გვ. XVII; ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. VIII, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ., 1977, გვ. 315.

ხელნაწერთა ბედით, რაც დღესაც ასე ალეღვებს ქართულ მეცნიერებას: „დიდად მსურს ვიცოდე, რასა ჰგონებს აკადემია წერილთათვის, რომელნიც იპოებიან ათონის მთასა შინა და იეროსალიმსა. არა შესაძლებელია განახლდეს იგი“¹⁴². ეტყობა, პლ. იოსელიანს ხელთ ჰქონია ილარიონ [ყანჩიშვილის] მიერ 1836 წელს შედგენილი სია „ქართული წიგნებისა მთაწმიდას ივერიის მონასტერსა შინა მდებარესა“ (H-2788, შდრ. A-1711, მინაწ.), რომლის ასლები (ახლ. ლენ. E-49, ლენ. E-48) შემდეგ მ. ბროსეს მიუღია და ფრანგულადაც უთარგმნია¹⁴³.

1849 წელს პლ. იოსელიანმა თავად შეძლო ათონზე მოგზაურობა. კერძოდ, 1848 წლის 30 დეკემბერს მას განცხადებით მიუმართავს მეფისნაცვალ მ. ს. ვორონცოვისათვის ათონის ქართულ მონასტერში მივლინების თაობაზე¹⁴⁴. 1849 წლის 17 მარტს მეფისნაცვალს საქართველოს ეგზარქოსის ისიდორეს წინადადებით მისთვის ნება დაურთავს ათონზე 4 თვის ვადით გასამგზავრებლად¹⁴⁵. 1849 წლის 5 სექტემბერს

¹⁴² პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 2, გვ. 153.

¹⁴³ Journ. Asiatique, 1867, t. IX, გვ. 337; (შდრ. Mélanges Asiatiques, t. IV, გვ. 390; А. Ц а г а р е л и, Сведения, I, გვ. XV—XVIII; 1-ое прилож., 1—16; Р. О р б е л и, დას. ნაშრ., გვ. 165—166; ხელნაწერთა აღწერლობა, H კოლექცია, ტ. VI, თბ., 1953, გვ. 184).

¹⁴⁴ ხელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 23; ნ. მ ა ხ ა თ ა ძ ე, პლატონ იოსელიანი და ძველი ქართული მწერლობის საკითხები, კრებ. „ძველი ქართული მწერლობის საკითხები“, II, 1964, გვ. 193—202; თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები..., საბ. № 162.

¹⁴⁵ თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები..., საბ. № 164.

პლ. იოსელიანმა ჩამოიტანა ათონზე 4 თვისა და 21 დღის მუშაობის ანგარიში და დროებით სარგებლობისათვის რამდენიმე ძველი ქართული ხელნაწერი (იხ. მაგალითად, XI ს. ათონური „ასკეტიკონი“ — A 1101:1), მათ შორის 978 წლის ათონური ბიბლია¹⁴⁶. ალ. ცაგარლის სიტყვებით, „XIX ს. 50-იან წლებში ათონზე ნამყოფ ქართველ არქეოლოგს პ. ე. იოსელიანს არ დაუბეჭდავს ივერიის მონასტრის ქართულ ხელნაწერთა ნუსხა, თუმცა აცხადებდა განზრახვას ბეჭდურად სხვათა შორის ესეც გაეკეთებინა: „სხუათა ძიებათა და ყოვლადსა გამოკტლევით ათონის მთის ქართუშლთა მონასტრის აღწერასა, შემზადებულსა რუსულსა ენაზედ, ვიმედულებ მალე დავბეჭდო“ (მოხილტა წთა და სხუათა აღმ. აღგილთა, ტიმოთესაგან, ტფილ., 1852 წ., გვ. 39); ივერის მონასტრის წერილობითი საგანძურის შესახებ მოკლე და ნაწყვეტი ბიბლიოგრაფიული ცნობები გაფანტულია მის მიერ გამოცემულ ტიმოთესა და იონას წმინდა აღგილთა მოხილვებში და XVIII ს. მწერლის — კათალიკოს ანტონ I-ის „წყობილსიტყვაობაში“ (მოხილუა... ტიმოთესაგან, ტფილ. 1852 წ., მიმოსლტა ანუ მგზავრობა იონა რუისისა მიტროპოლიტისა, ტფილ., 1852 წ., წყობილსიტყუაობა... ანტონისა, ტფილ., 1853)¹⁴⁷. ალ. ცაგარლის ამ სიტყვებთან დაკავშირე-

¹⁴⁶ თ. ტაბლიაშვილი, მასალები, საბ. 166; ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულია 1851 წელს დავით დადიანისთვის გადაწერილი ათონური ბიბლიის ასლი — S-422, აგრეთვე პლ. იოსელიანის მიერ 1849 წელს ათონზე გადმოწერილი „წამება ცხრა ყრმათა კოლაელთა“ — S-530; შდრ. H-40, 5.

¹⁴⁷ А. А. Цагарели, Сведения о памятниках грузинской письменности, вып. I, СПб., 1886, გვ. XVII—XIX; გვ. 63, შდრ. ნ. მახათაძე, დას. ნაშრ., გვ. 193—202.

ბით უნდა შევნიშნოთ, რომ კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში, პლ. იოსელიანის არქივში დაცულია მისი ათონზე მოგზაურობის ცნობები და ჩანაწერები (რუსულ ენაზე), აგრეთვე სია ათონის ხელნაწერთა და მათი მინაწერები¹⁴⁸, ხოლო იმდროინდელ რუსულ პრესაში გამოქვეყნებულია ათონზე პლ. იოსელიანის მაშინდელი მოგზაურობის დღიურები¹⁴⁹.

პლ. იოსელიანი ყოველმხრივ ცდილობდა ხელი შეეწყო მ. ბროსესთვის მუშაობაში: უგზავნიდა ძველი ქართული ხელნაწერების ასლებს, ამუშავებდა საქართველო-იმერეთის სასიონდო კანტორის ძველ ქართულ სიგელ-გუჯრებს, იღებდა ქართული ეკლესია-მონასტრებისა და საფლავების წარწერებს, ფრესკულ გამოსახულებებს; მათ შორის, იტალიელი მხატვრის როცის დახმარებით 1839—1840 წლებში მან გადმოიღო მცხეთის სვეტიცხოვლის უნიკალური მხატვრობა (რომლის ნაწილი შემდეგ დაიღუპა!) და 1840 წელს ბროსეს გაუგზავნა კიდევ პეტერბურგში¹⁵⁰. ამას გარდა, პეტერბურგის

¹⁴⁸ ხელნ. ინსტ. პლ. იოსელიანის არქივი, №№ 2, 6.

¹⁴⁹ იხ. «Кавказ», 1850, № 23; «Закавказский вестник», 1849, №№ 22, 24, 31, 35, 36, 38; ამის შესახებ დაწერილებით იხ. კიკიონის ცნობები — თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები..., გვ. 222; Д. В а т е й ш в и л и, Научное путешествие П. И. Иоселиани на Афонскую гору (по материалам «Закавказского вестника»), წიგნში: А. А. Б а р а м и д з е, Д. В а т е й ш в и л и, დას. ნაშრ., გვ. 116—153.

¹⁵⁰ დაცულია სსრკ მეცნ. აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში: Н-15. იხ. Р. О р б е л и, დას. ნაშრ., გვ. 93—94, ტაბულები №№ 11—16; იხ. აგრეთვე, პლ. იოსელიანი, წერილები... №№ 8, 12—15, 17—24.

მეცნიერებათა აკადემიისათვის, კერძოდ, აკად. ა. შეგერენის-თვის (1794—1855) შეაგროვა ძველი ქართული სულიერი და მატერიალური კულტურის (ნუმისმატიკის) ნიმუშები¹⁵¹, რასაც მოწმობს უკანასკნელ ხანს შეგერენის არქივში გამოვლენილი პლ. იოსელიანის 19 წერილი და სხვა ქართული მასალები¹⁵². როგორც ცნობილია, აკად. ა. შეგერენი 1835—1837 წლებში ყირიმსა და კავკასიაში იმყოფებოდა სამეცნიერო მივლინებით და ამ დროს გაიცნო და დაუახლოვდა მას პლ. იოსელიანი¹⁵³. მ. ბროსეც თავის მხრივ ყურადღებას არ აქლებდა ქართველ მეცნიერს: წერს რეცენზიებს მის შრომებზე¹⁵⁴, უგზავნის საკუთარ გამოკვლევებს ქართული მწერლობისა და ისტორიის საკითხებზე, რის პასუხადაც პლ. იოსელიანი წერდა: „ქართუტშლთა ყოველთავე გპცნეს თქუენ და დიდითა განკვირვებითა, პატივითა და კნინლა მოწიწებითა მოიხსენებენ სახელსა თქუენსა. ბ რ ო ს ს ე ბაგეთა შინა დიდ-თასა და გულთა შინა ახალმოსწავლეთასა ხმაურობს და ამი-სათვის არა არს საიკვო რომელ მრავალთა შორის მათთაგანსა აღიძვრის წადილი, რათა იჩინნეს თავნი თვისნი სარბიელსა

¹⁵¹ პლ. ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი, წერილები..., № 11.

¹⁵² ა. ფ ო ტ ხ ი შ ვ ი ლ ი, ჩვენი კულტურის მეგობარი (ქართული მასალები აკადემიკოს ა. შეგერენის არქივში), „კომუნისტი“, 23. VI. 1971, № 142.

¹⁵³ ა. ფ ო ტ ხ ი შ ვ ი ლ ი, დას. წერილი; А. А. Б а р а м и д з е, Д. В а т е й ш в и л и, დას. ნაშრ., გვ. 36—37.

¹⁵⁴ იხ. მაგალითად, მ. ბროსეს შენიშვნები პლ. იოსელიანის „ქართულ ღრამატიკაზე“: თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები..., საბ. № 101.

ზედა ჰსწავლისა ბუნებითისა თვისისა ენისა და ძიებისა ყოვლისა მის რაჲცა აღიდებს სახელსა ესრეთ ძტჳლისა ერისა ვითარცა არს ქართჳსლი“¹⁵⁵.

პლ. იოსელიანისა და მ. ბროსეს დაახლოება და მეცნიერული თანამშრომლობის გაღრმავება უეჭველია მოხდებოდა 1842—1844 წლებში პეტერბურგში, როცა ქართველი მეცნიერი აქ უწმინდეს სინოდში მსახურობდა. ამას გარდა, პლ. იოსელიანი, სხვებთან ერთად, მეგზურობას უწევდა 1847—1848 წლებში საქართველოში სამეცნიერო მივლინებით მყოფ მ. ბროსეს და როგორც „ზაკავკაზსკი ვესტნიკის“ რედაქტორი ფართოდ აშუქებდა ამ გაზეთში ჩვენს სამშობლოში ჩამოსული ფრანგი ქართველოლოგის მოგზაურობისა და მეცნიერული მუშაობის შედეგებს¹⁵⁶.

* * *

მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს პლატონ იოსელიანს ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიაში. თავი რომ დავანებოთ გასული საუკუნის 40-იან წლებში თბილისში პლატონ იოსელიანის რედაქციით თუ ავტორობით გამოსულ ქართულ წიგნებს (შავთელისა და ჩახრუხაძის ოდები, 1838; ანბანი ქართული..., 1838, რომელიც 1863 წლამდე 11-ჯერ გამოიცა;

¹⁵⁵ პლ. იოსელიანი, წერილები... № 8, გვ. 160.

¹⁵⁶ ამის შესახებ იხ. რ. დოდაშვილი, მარი ბროსე ქართული მწერლობის მკვლევარი, თბ., 1962, გვ. 35—42; შ. ხანთაძე, მარი ბროსე, თბ., 1966, გვ. 67—84; А. А. Барамидзе, Д. Ватенишвили, დას. ნაშრ., გვ. 98—115.

„კალენდარი ანუ თთჳმთარიცხუაობა“, 1840, 1841; „პირტჳლ-დაწყებითნი კანონნი ქართულისა ღრამატკისა“, 1840; 1851 და 1863 წლებში განხორციელდა მისი მეორე და მესამე გამოცემა), აგრეთვე, რუსულიდან შესრულებულ თარგმანებს (დუსსი, დარიგება მოყუანისათჳს ამერიკულს თამბაქოსი, 1841; ენდროს მოყუანისათჳს, 1841; მოკლე ცნობა..., 1841; გ. ასტეირი, დარიგება მოყუანისათჳს ბაჰბისა, 1842; ი. ტერ-ლუკასოვი, გამოცდილებითნი კანონნი..., 1842), განსაკუთრებით ნაყოფიერი აღმოჩნდა 50-იანი წლები, როდესაც, გ. ერისთავის სიტყვებით, „გარანცოვმა გეზბრძანა მე და პლ. იოსელიანს ძველი და ახალი ქართული წიგნების ბეჭდვა“¹⁵⁷.

მართლაც, პლ. იოსელიანმა აღნიშნულ პერიოდში განახორციელა რამდენიმე, იმ დროისათჳს პირველხარისხოვანი, მეცნიერული გამოცემა: იოსებ თფრელის „დიდი მოურავიანი“, 1851; ტიმოთე ქართლის მთავარეპისკოპოსის „მოხილჳა“, 1852; იონა რუისის მიტროპოლიტის „მიმოსჳლა“, 1852; არჩილ მეფის „ცხოვრება მეფისა თეიმურაზ პირტჳლისა“, 1853; ანტონ პირველის „წყობილსიტყვაობა“, 1853; ამათ გარდა, 1850 წელს პლ. იოსელიანს რედაქციით გამოვიდა გ. ერისთავის „გაყრა“. აღნიშნულ გამოცემებს დართული ჰქონდათ გამომცემლის მეტად საყურადღებო გამოკვლევები და კომენტარები; ზოგიერთი მათგანი, მაგალითად, „დიდმოურავიანისა“ და ტიმოთეს „მოხილვის“ პლატონისეული წინასიტყვაობანი გადაიბეჭდა ჟურნ. „ცისკარში“ (იხ. 1852, № 2, № 4). მათ ქართული მეცნიერებისა-

¹⁵⁷ გ. ერისთავი, სხვადასხვა ანბავი, ჟ. „ცისკარი“, 1852, № 1.

თვის, კერძოდ, ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის. დღესაც არ დაუქარგავთ მნიშვნელობა⁵⁸ (ამათგან რუსთველოლოგიურ ნაწილს ჩვენ ქვემოთ საგანგებოდ განვიხილავთ).

მაგრამ 1853 წელს „შედგა ბეჭდუთა წიგნთა ქართულთა“! 1869 წელს პლ. იოსელიანს კვლავ განუზრახავს ქართული

¹⁵⁸ შდრ. Н. М а р р, Древнегрузинские одописцы, ТР, IV, СПб; 1902, გვ. 3, 8, 29—30, 52—53; კ. კ ე ქ ე ლ ი ძ ე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1960, გვ. 20. შმდ. მისივე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბ., 1957, გვ. 18, შმდ.; ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ნარკვევები, I, თბ., 1945, გვ. 105—106, 108—110, 112—113; ლ. მ ე ნ ა ბ დ ე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, ორ ნაკვეთად, თბ., 1962, გვ. 48, შმდ.; ი. ლ ო ლ ა შ ვ ი ლ ი, ძველი ქართველი მეხოტბენი, I, თბ., 1957, გვ. 11—12; მისივე, ძველი ქართველი მეხოტბენი, II, თბ., 1964, გვ. II, 35, 52; ელ. მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი, ტ. გაბაშვილის „მომოსვლა“, თბ., 1956, გვ. 86; ნ. მ ა ხ ა თ ა ძ ე, დას. ნაშრ., გვ. 190—193, 203—206; რ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ანტონ ბაგრატიონი, წყობილსიტყვაობა, წიგნი I, თბ., 1972; ლ. გ ვ ა რ ა მ ა ძ ე, პლატონ იოსელიანი რედაქტორ-გამომცემელი, კრებ. „ტექსტოლოგიის საკითხები“, III, თბ., 1974, გვ. 138—174; რ. ფ ი რ ც ხ ა ლ ა ო შ ვ ი ლ ი, ოსებ ტფილელი და მისი „დიდმოურავიანი“, თბ., 1978, გვ. II, შმდ. А. А. Б а р а м и д з е, Д. В а т е џ ш в и л и, დას. ნაშრ. გვ. 189—193; პლ. ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი ს შრომებში აღძრული ცალკეული ისტორიული საკითხები განხილული აქვს არჩ. ბარამიძეს: იხ. მისი, პლატონ იოსელიანის ახლად აღმოჩენილი ხელნაწერის შესახებ, „ლიტ. გაზეთი“, 17. VII. 1959; მისივე, ალ. ორბელიანის ერთი წერილის გამო, გაზ. „ლიტ. საქართველო“, 30. I. 1970; მისივე, პლ. იოსელიანი და იბერიის (ქართლის) ისტორიული გეოგრაფიის ზოგიერთი საკითხი, კრებ. „კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, თბ., 1966, გვ. 422—431; მისივე, ძველი საქართველოს ქრონოლოგიის საკითხები XIX ს. ქართულ ისტორიოგრაფიაში, „მაცნე“, 1964, № 4, გვ. 186—189; იხ. აგრეთვე, А. А. Б а р а м и д з е, Д. В а т е џ ш в и л и, დას. ნაშრ., გვ. 154—189.

წიგნების ბეჭდვის განახლება, რაც მისთვის გრიგოლ ორბელიანს მიუღწევია. ამის შესახებ მან გაზ. „დროებაში“ 1869 წლის 27 თებერვალს (№ 9) გამოაქვეყნა „სიტყუა საყოველთაოდ საუწყებელი წიგნთა ქართულთა ბეჭდვს გამო“, რომელიც მაშინვე გადაბეჭდა ჟურნ. „ცისკარმა“ (იხ. 1869, № 3, გვ. 1—5).

პლ. იოსელიანი პატრიოტული აღტყინებით წერდა: „ქართუტლთა მწერლობა ძუტლი, წინათ ქრისტესსა წყობილა და ქრისტიანობისა შემდგომად განვრცელებული, არ არის დასაკარგავი. ენა ქართუტლთა ეკკლესიისათვს ქრისტესსა შემზადებული უმეტეს და უკეთესად რომელთა ანუ ლათინთა ენისა, არის ღირსი გაფრთხილებით დაცვსა. ენამან ამან დაბადა ენა რუსთაველისა, შავთელისა, ჩახრუხაძისა და ქართუტლთა წმინდათა მამათა ცხოვრებისა აღმწერელთა“ და გულმხურვალედ მოუწოდებდა: „ნუ მივჰსცემთ დავიწყებასა მამა-პაპისა ჩუტნისა კალმის შრომათა. ნუ განვაქრობთ მათსა, გონებისა ლექსთა-წყობითა და პროზად, მწერლობისა გმირობასა, ნუ დავკარგავთ კაცთა ნათესავსა, ძუტლთა და წარსულთა დროთა მწერლობისავე ღუაწლთა. ხოსროიდელთა, არაბთა, თურანელთა, ჩინგისისა, თემურლანგისა და შაჰ-აბაზისა ხმალთა ლესულთა გარდურჩათ ძუტლნი თხზულებანი და თქმანი მწერლობითა; და, ოხრებისა დროსა დაიცუტეს მრავალნი მათგანი ჩუტნთვს და დროთა ჩუტნთათვს... შევეუდგეთ შრომასა...“¹⁵⁹.

¹⁵⁹ „დროება“, 27. II. 1869, № 8, გვ. 3—4; „ცისკარი“, 1869, № 3, გვ. 1—5.

მაგრამ მალე იმავე „დროებაში“ პლ. იოსელიანის „სიტყუთის“ გამო, დ-ს ხელმოწერით დაბეჭდა რამდენიმე კრიტიკული წერილი, რომელშიც ენას უწუნებდა პლ. იოსელიანს¹⁶⁰. მართალია, იმავე „დროების“ ფურცლებზე პ. უმიკაშვილი გამოესარჩლა პლ. იოსელიანს და აღნიშნა, რომ „უფალი დ-ი ლაპარაკობს არა თუ იოსელიანის წინადადებაზე, არამედ იმაზე, რომ როგორის ენით არის დაწერილიო იოსელიანისაგან ეს წინადადება“¹⁶¹, მაგრამ, ეტყობა, პლ. იოსელიანს გული წაინც აუტრუეს ამ წამოწყების განხორციელებაზე, რის გამოც 1869 წლის 25 დეკემბერს (№ 52) გაზ. „დროებაში“ გამოქვეყნდა ნ. ბერძენოვის, პ. უმიკაშვილისა და გ. წერეთლის „ძველის წიგნების გამოცემაზე“, სადაც „პლატონ იოსელიანის მოუტლულობის გამო“ იტყობინებოდნენ, რომ ეს საქმე გრიგოლ ორბელიანმა ჩვენ მოგვანდოო.

ასე იყო თუ ისე, იგი ჩამოშორდა ქართული წიგნების ბეჭდვის განახლების საქმეს. სამაგიეროდ, ამ პერიოდში მან ქართულ ენაზე დაასრულა თავისი სახელგანთქმული ნაშრომი „ცხოვრება მეფის გიორგის XIII-ისა“. თავს ნებას ვაძლევთ დაწვრილებით შევეხოთ ამ თხზულების დაწერისა და გამოცემის ისტორიას, რამდენადაც სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე საკმაოდ ბუნდოვანი წარმოდგენა არსებობს მასზე¹⁶².

¹⁶⁰ „დროება“, 13. III. 1869, № 11; 20. III. 1869, № 12; 3. IV. 1869, № 14.

¹⁶¹ „დროება“, 1. V. 1869, № 18.

¹⁶² იხ. ქართული წიგნი, I, თბ., 1941, გვ. 114, № 344. ი. მ. გ. რ. ე. ლ. ი. დ. ე., რუსთველოლოგები, თბ., 1970, გვ. 77; А. А. Б а р а м и д з е,

მ. ბროსესადმი გაგზავნილი წერილებიდან ვიცით, რომ პლ. იოსელიანმა 1867 წლის დასაწყისში დაამთავრა „გიორგი XII-ის ცხოვრება“¹⁶³, ხოლო პირველი ბექდური ცნობა ამის შესახებ გამოაქვეყნა ნ. ბერძენოვმა 1868 წლის 22 მაისს გაზ. „კავკაზში“, რომელსაც დაურთო თხზულების I—VIII თავების რუსული თარგმანი.

ნ. ბერძენოვის ამ ცნობას სიხარულით შეეგება გაზ. „დროება“: „ოთხშაბათის ნომერში [22 მაისს] აქაურის რუსული გაზეთის „კავკაზში“ გვაცნობებს უფ. ბერძენოვი, რომ პლატონ ეგნატის ძეს იოსელიანს დაუწერია საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგის ცხოვრება ქართულ ენაზე. არ ვიცით მალე მოვესწრებით ქართულად გამოცემას თუ არა, ამაზე „კავკაზში“ არა არის რა. მაღლობა უნდა მოვხსენოთ პლატონ ეგნატეს ძე იოსელიანს, რომ ბოლოს საწყალი ქართული ლიტერატურაც მოიხსენია და ვიაურვებთ, რომ თვისი ნაწარმოების წაკითხვის ღირსიც მალე გაგვხადოს“¹⁶⁴.

მალე, 1868 წლის 7 ივნისს „დროებაში“ (№ 23) დაიბეჭდა „ზოგიერთი შესანიშნავი მოთხრობა საქართველოს მე-

Д. В а т е й ш в и л и, დას. ნაშრ., გვ. 42, სქ. 53; იქვე, გვ. 196, № 66—67.

¹⁶³ პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 39, № 40, № 41; იხ. აგრეთვე, პლ. იოსელიანი, ცხოვრება..., II-2301; ალ. ორბელიანი, პლატონ იოსელიანსა — S-1646-გ; პლ. იოსელიანი, მათს უგანათლებულესობას მეფისა გიორგი მეათცამეტის ძის იოანეს ძის ძეს იოანე გრიგორის ძე გრუზინსკის, ჟ. „ცისკარი“, 1868, № 12; ა. გაჭერელიანი, დას. ნაშრ., გვ. 281—290.

¹⁶⁴ „დროება“, 24. V. 1868, № 21.

ფე გიორგი მეთორმეტეზე (იგულისხმება გიორგი XIII)
უ. ბერძენოვის:გან გამოკრეფილი იმ ისტორიკდან, რომე-
ლიცა დაუწერია პლატონ იოსელიანს“. ამას გარდა, აღნიშნუ-
ლი თხზულების ფრაგმენტები 1869 წელს გამოქვეყნდა ჟურ-
ნალ „ცისკარშიც“ (იხ. № 2, გვ. 24—42; № 3, გვ. 1—32,
43—65).

„ქართული წიგნის“ ცნობით, თითქოს არსებულა მისი
ამდროინდელი, 1867 წლის ცალკე გამოცემა: „ცხოვრება მე-
ფის გიორგის XIII-ისა, აღწერილი პლატონ იოსელიანისაგან,
თფილისი, ჩყაზ [1867], 334 გვ. (24 X 16)“¹⁸⁵. თუ ეს ასეა,
მაშინ აუხსნელი რჩება „დროების“ 1868 წლის 24 მაისის
(№ 21) განცხადება; „არ ვიციტ მალე მოვესწრებით [ამ თხზუ-
ლების] ქართულათ გამოცემას თუ არაო“.

შედარებით გამოირკვა, რომ „ქართული წიგნის“ მიერ
1867 წლის გამოცემად გამოცხადებული „გიორგი XIII-ის
ცხოვრება“ წარმოადგენს ცალკე წიგნად შეკრულ ჟურნალ
„ივერიის“ 1879—1880 წლების (იხ. 1879, № 9-10, გვ. 1—
126; 1880 № 1, გვ. 127—206; № 2, გვ. 207—336) დამატე-
ბაში დაბეჭდილ ტექსტს. გამოცემის სატიტულო ფურცელზე
მითითებული ჩყაზ [1867] წელი გულისხმობს არა გამოცემის
წელს, არამედ თხზულებას დაწერის თარიღს. ეტყობა, მკა-
თხველებს გაუთვალისწინებიათ „ივერიის“ სარედაქციო შე-
ნიშვნა „ცხოვრება მეფის გიორგი XIII-ისა იბეჭდება ცალკე
დამატებაში, ამიტომ მსურველთ შეეძლებათ ბოლოს ცალკე

¹⁸⁵ ქართული წიგნი, I, თბ., 1941, გვ. 114, № 344.

წიგნათ შეკრან¹⁶⁶. ამასვე ადასტურებს ი. მეუნარგიას მიერ ჩაწერილი ივანე მაჩაბლის მონათხრობი¹⁶⁷.

ამის შემდეგ ზ. ჭიჭინაძეს განუზრახავს პლ. იოსელიანის „გიორგი XIII-ის ცხოვრების“ ცალკე გამოცემა ხელისმომწერთა ხარჯზე, რის თაობაზე 1895 წ. გაზ. „ივერიაში“ (№ 56) გამოაქვეყნა „წერილი რედაქციის მიმართ“. იმავე წლის № 74-ში „ივერია“ თავის მკითხველებს აუწყებდა, რომ ზ. ჭიჭინაძე „მეფე გიორგი XIII-ის ცხოვრების“ ბეჭდვას შეუდგა, მაგრამ ხელნაწერი ავტორისა არა აქვს ხელთ და იძულებულია ე. „ივერიაში“ დაბეჭდილი ხელახლა გადმო-ბეჭდოს. „ივერიის“ 1895 წ. № 82, № 84, და № 99-ში გამოქვეყნებულია იმ ხელისმომწერთა გვარები, რომლებმაც ფული გაიღეს „ცხოვრების“ დასაბეჭდად. და, აი, გაზ. „ივერია“ 1895 წლის 9 ივლისს (№ 144) იტყობინებოდა, რომ უკვე გამოვიდა ზ. ჭიჭინაძისეული გამოცემა „გიორგი XIII-ის ცხოვრებისა“¹⁶⁸.

ამას გარდა, 1917 წელს ზ. ჭიჭინაძემ ცალკე გამოსცა „ტრაქტატი ანუ პირობა მის, თუ საქართველო რა დაპირებით შეუერთდა რუსეთის იმპერიას, პ. იოსელიანის მიერ დაწერილი „მეფე გიორგის ცხოვრებიდან“¹⁶⁹.

საბჭოთა ეპოქაში პლ. იოსელიანის „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“ ორჯერ გამოიცა: 1936 წელს ა. გაწერელიას

¹⁶⁶ იხ. ე. „ივერია“, 1879, № 9—10, გვ. 2.

¹⁶⁷ შდრ. ი. მეუნარგია, ნანახი და განაგონი ილიას ცხოვრებიდან, სოლ. ცაიშვილის რედ., თბ., 1937, გვ. 31—32.

¹⁶⁸ ქართული წიგნი, I, თბ., 1941, № 1778, გვ. 209.

¹⁶⁹ იქვე, № 5063, გვ. 415.

რედაქციით, ხოლო 1978 წ. ა. გაწერელისა და გ. შარაძის მიერ.

პლ. იოსელიანის სხვა შრომები თავის დროს ქვეყნდებოდა ქართულ და მეტწილად, რუსულ ენებზე, როგორც ცალკე, ისე მაშინდელ რუსეთისა და საქართველოს პერიოდული პრესის ორგანოებში («ЖМНП», «ЖМВД», «Закавказский вестник», «Кавказ», «Кавказский календарь», „ცისკარი“, „დროება“, საქართველოს სასულიერო მახარებელი“, „ივერია“ და სხვ.). სამწუხაროა, რომ პლ. იოსელიანის შრომათა სრული ბიბლიოგრაფია დღემდე არ არის შედგენილი¹⁷⁰, ხოლო ხელნაწერი მემკვიდრეობა და არქივი პლატონის გარდაცვალების (1875 წ.) შემდეგ გაფანტულა, რის თაობაზე გასული საუკუნის 90-იან წლებში საკმაოდ მწვავე კამათიც გაიმართა გაზეთების „ნოვოე ობოზრენიესა“ და „ივერიის“ ფურცლებზე¹⁷¹, ზ. კიკინაძე კი წერდა: „თვით პ. იოსელიანს ხელთნაწერი წიგნები მცირე ჰქონდა, გუჯრები კი ძირელ ბევრი, სამ ფუთამდე. მის საკვდილის შემდეგ ეს გუჯრები დ. ბაქრაძეს ჰქონდა დროებით და მალე ისევ პ. იოსელიანის მეუღლეს დაუბრუნა, კუთვნილებისამებრ. არ გავიდა მცირე ხანი, რომ განსვენებულის დანარჩენი წიგნები 40 ფუთამდე მეწვრილმანებისთვის მიეყიდ-

¹⁷⁰ შდრ. ა. გაწერელია, დას. ნაშრ., გვ. 302—303; А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დას. ნაშრ., გვ. 194—196; ნ. მახათაძე, ძველი ქართული მწერლობის ზოგიერთი საკითხი გაზ. „კავკაზში“ (მე-19 ს. II ნახ.), კრებ. „ძველი ქართ. მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები“, V, თბ., 1973, გვ. 120—121.

¹⁷¹ იხ. «Новое обозрение», 1894, №№ 3505, 3521, 3522, 3536; „ივერია“, №№ 51, 53, 56, 60, 70, 75, 84, 97.

ნათ ქაღალდის ფასათ. ამ წიგნებიდამ რამდენიმე ფუთი წიგნების მე ვაყიდე. სხვათა შორის, აქ დაეხიათ ერთი დიდი ხელნაწერი საქართველოს ისტორიისა, რომელიც თვით პლ. იოსელიანის ხელით იყო ნაწერი. მთელი წიგნისაგან სულ სახმარი პარკები გაეკეთებინათ“¹⁷².

ამ გულისმომკვლელ ცნობებს მთლად თუ არ დავეჯერებთ (ცნობილია, რომ ზ. ჭიჭინაძის მიერ მოწოდებულ ცნობებს ზოგჯერ უნდობლად ეკიდებიან!), ვერსად გავექცევით ილაა ჭავჭავაძის გაზ. „ივერიაში“ 1888 წელს (№ 198) გამოქვეყნებულ ასეთ ცნობ.ს: „განსვენებულს პლატონ იოსელიანს დარჩა დიდ-ძალი საისტორიო მასალა, მათ შორის, ანტონ I კათალიკოსის შესახებ, იგი მ. საბინის წაუღია პეტერბურგს. ეს ძვირფასი მასალა პლატონ იოსელიანის სიკვდილის შემდეგ ხელში ჩაეარდნია ერთს მეწვრილმანეს, მერე საბინის შეუძენა“, ხოლო როდესაც „ნოვოე ობოზრენიესა“ და „ივერიის“ ფურცლებზე ვინმე უშანგ ყარანგოზიწვილსა (რომელიც თავს პლატონის „დისწულად“ აცხადებდა) და თედო ჟორდანიას შორის დავა ატყდა, ვითომც დ. ბაქრაძეს და თ. ჟორდანიას ბრალი მიუძღოდეთ პლ. იოსელიანის არქივის განიავებისა და მითვისების საქმეში, ფაქტია, რომ პლ. იოსელიანის ქვრივმა — ანა ნიკოლოზის ასულმა ბაგრატიონ-მუხრანბატონმა „ივერიის“ რედაქციისადმი გაგზ.ვნილ წერილში დაადასტურა: „მე თვითონ პირადად გადავეცი დ. ბაქრაძეს ყოველივე ძვირფასი საისტორიო მასალაო“¹⁷³. ყოველ შემ-

¹⁷² ზ. ჭიჭინაძე, პლატონ იოსელიანი, თბ., 1893, გვ. 23.

¹⁷³ ანა ნიკოლოზის ასული იოსელიანი, წერილი რედაქციის

თხვევაში, ამათგან პლ. იოსელიანისეული „მესხური დავითნი“ (XVI ს. ხელნაწერთა), მართლაც, აღმოჩნდა დ. ბაქრაძის არქივში (იხ. S-947).

აქვე შევნიშნავთ, რომ პლ. იოსელიანის არქივს გადაჩენილი ნაწილი დღეს დაცულია სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში¹⁷⁴, სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებაში¹⁷⁵, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში¹⁷⁶, სსრკ მეცნიერება-

შემართ, „ივერია“, 1894, № 97; საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ იმდროინდელ ქართულ პრესაში (იხ. „დროება“, 17. IX. 1883, № 183; „ივერია“, 1889 № 140; 1890, № 60, № 116; „კეალი“, 1894, № 12, გვ. 4; „ცნობის ფურცელი“, 1896, № 1) ბევრი საინტერესო მასალა პლატონის ქვრივის — ანა იოსელიანის (ბაგრატიონ-მუხრანბატონის) ქველმოქმედებისა თუ თბილისის სათავედაზნაურო სკოლისა და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნთსაცავებისთვის ქვირთვასი ხელნაწერების, დოკუმენტებისა და წიგნების შეწირვის თაობაზე (იხ. აგრეთვე, H-917, H-918, H-919-ა-გ, H-920), ხოლო 1908 წ. მას თავისი საფასით გამოუცია „საკითხავი სტეტიის ცხოველისაჲ, კუარტისა საუფლოჲსა და კათოლიკე ეკლესიისა ნიკოლოზ I (1149—1160) ქართლის კათალიკოზ პატრიარქის მიერ შედგენილი. გამოცემული დ. ს. ს. პლატ. იოსელიანის ქვრივის ანა ნიკოლ. იოსელიანის მიერ და მღ. ვასილ კარბელაშვილის რედაქტორობით. ტფილისი, „ძმობის“ სტ., 1908“ (იხ. „ქართული წიგნი“, I, 1941, გვ. 323).

¹⁷⁴ P. O p e e n, დას. ნაშრ., გვ. 4, 6, №№ 5, 16, 17, 34—36, 87, 88, 133, 136, 140, 159.

¹⁷⁵ ა. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დას. ნაშრ., გვ. 104—105; შდრ. ლ. მ ე-
ფ ა რ ი შ ვ ი ლ ი, დას. ნაშრ., გვ. 158—162.

¹⁷⁶ ხელნ. ინსტ., პლატონ იოსელიანის არქივი, აღწერილობა № 23.

თა აკადემიის რუსული ლიტერატურის ინსტიტუტის (პუშკინის სახლი) ხელნაწერთა განყოფილებაში¹⁷⁷, საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალურ საისტორიო არქივში¹⁷⁸, კ. მარქსის სახელობის საქართველოს სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკაში¹⁷⁹, ხოლო პლ. იოსელიანის პირადი ბიბლიოთეკის წიგნები კი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წიგნთსაცავში¹⁸⁰.

საგულისხმოა, რომ სწორედ პლ. იოსელიანის გადარჩენილ არქივში მიაგნო ივანე ჯავახიშვილმა 1923 წელს „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ უძვირფასეს ნუსხას (ე. წ. „ჭალაშვილისეულს“, Q-207), რომელიც პლატონ იოსელიანისთვის უსახსოვრიათ 1871 წელს: «в память Платону Иоселиани от Григория Шадинова 21 мая 1871 года»¹⁸¹.

გასული საუკუნის მიწურულსა და ახლის დასაწყისში რამდენიმეჯერ დასმულა პლ. იოსელიანის მეცნიერული მემკვიდრეობის სრულად გამოცემის საკითხი: 1895 წელს გორის ეპისკოპოსს ალექსანდრეს გამოუთქვამს პლატონის თხზულებათა გამოცემის სურვილი, რომელიც მიუხედავად ე. თაყაიშვილისა და ა. ქუთათელაძისთვის (იხ. „ივერია“, 1895, № 214).

¹⁷⁷ Н. Махатадзе, Неизвестные письма Платона Иоселиани, კრებ. „ლიტ. ურთიერთობანი“, II, თბ., 1969, გვ. 103 შმდ.

¹⁷⁸ თ. ტაბლიაშვილი, დას. ნაშრ., გვ. 57—224.

¹⁷⁹ ც. ჩიქვაშვილი, კატალოგი..., თბ., 1964, გვ. 85 შმდ.

¹⁸⁰ ა. გაწერელია, დას. ნაშრ., გვ. 301.

¹⁸¹ ივ. ჯავახიშვილი, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თმარ მეფის მეორე აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება, თხზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1977, გვ. 374—375; აგრეთვე, გვ. 425.

ეტყობა, აქედან რომ არაფერი გამოვიდა, პლატონის ქერის—
 ანა ბაგრატიონ-მუხრანბატონს 1902 წელს საეკლესიო მუზეუ-
 მისთვის ნება დაურთავს გამოეცათ მისი ქმრის თხზულებათა
 სრული კრებული და „ივერიის“ ცნობით, „ეპისკოპოს კი-
 რიონს განზრახვა აქვს მოკლე ხანში შეუდგეს“ კიდეც ამ საქ-
 მესო („ივერია“, 1902, № 19). მაგრამ, როგორც ვიცით, არც
 ამ წამოწყებას ეწერა განხორციელება. სამწუხაროდ, თუ
 მხედველობაში არ მივიღებთ 1936, 1973, 1978 წლებში პლა-
 ტონის თითო-ორიოლა თხზულების გამოცემას¹⁸², ეს მდგომა-
 რეობა დღემდე გრძელდება. არადა, პლ. იოსელიანის თხზუ-
 ლებათა სრული კრებულის გამოცემა დღესაც დად სამსა-
 ხურს გაუწევდა სამამულო მეცნიერებას.

*
 * * *

პლ. იოსელიანის დაუღალავმა მეცნიერულმა შრომამ იმ-
 თავითვე საყოველთაო აღიარება პპოვა: 1840 წლის დეკემ-
 ბერში მას ირჩევენ ამიერკავკასიის სტატისტიკური კომიტე-
 ტის წევრ-კორესპონდენტად¹⁸³, 1847 წლის ოქტომბერში
 ოდესის ისტორიისა და სიძველეთა საზოგადოების ნამდვილ

¹⁸² პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ა. გაწერე-
 ლას რედ., ტფ., 1936 (მეორე გამოცემა, თბ., 1978); პლ. იოსელიანი,
 დიდი მოურავი გიორგი სააკაძის ცხოვრება, თარგმანი რუსულიდან გი-
 ორგი თარხნიშვილისა, I გამოცემა, თბ., 1973.

¹⁸³ პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 27; თ. ტაბლია-
 შვილი, მასალები..., საბ. № 109.

წევრად¹⁸⁴, 1849 წელს პეტერბურგის არქეოლოგიისა და ნუ-
მიზმატიკის საზოგადოების წევრ-კორესპონდენტად¹⁸⁵, 1852
წელს პეტერბურგის საიმპერატორო რუსული გეოგრაფიული
საზოგადოების ნამდვილ წევრად¹⁸⁶, 1863 წლის 4 ნოემბერს
ათენის (და არა ათონის, როგორც ამას ზოგიერთი ავტორი
წერს)¹⁸⁷ სამეფო არქეოლოგიური საზოგადოების წევრად¹⁸⁸,
1868 წელს პარიზის სააზიო საზოგადოების წევრად¹⁸⁹.

პლ. იოსელიანი სხვადასხვა დროს დაჯილდოებული იყო

¹⁸⁴ ხელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 5; თ. ტაბ-
ლიაშვილი, მასალები..., საბ. № 158; ა. აბრაშვილი, დას.
ნაშრ., გვ. 110.

¹⁸⁵ ხელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 5; თ. ტაბლიაშ-
ვილი, მასალები, საბ. № 163; Пл. Иоселиани, Жизнеописание
святых..., Тиф., 1850.

¹⁸⁶ ც. ჩიკვაშვილი, კატალოგი..., გვ. 88, № 119; Кавказский
календарь на 1853 год, Тиф., 1852, с. 566.

¹⁸⁷ ი. მეგრელიძე, რუსთველოლოგები, თბ., 1970, გვ. 77; ნ.
მახათაძე, დას. ნაშრ., გვ. 202; თ. ბეგიაშვილი, დას. წერილი,
„სახ. განათლება“, I. VIII. 1962; შდრ. А. А. Барамидзе, Д.
Ватейшвили, დას. ნაშრ., გვ. 42.

¹⁸⁸ დიპლომი დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში, პლ. იოსელიანის არ-
ქივი № 5, გვ. 45; იხ. აგრეთვე, Пл. Иоселиани, Описание древ-
ностей города Тифлиса, Тиф., 1866, გვ. 75—76; შდრ. ნ. მახათაძე,
დას. ნაშრ., გვ. 202; თ. ბეგიაშვილი, პლატონ იოსელიანი — პედა-
გოგი და მეცნიერი, გაზ. „სახ. განათლება“, I. VIII. 1962.

¹⁸⁹ ხელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 5; ც. ჩიკვაშვი-
ლი, კატალოგი..., გვ. 89, № 125; Пл. Иоселиани, Путевые
записки от Тифлиса до Мухеты, Тиф., 1871; ზ. კიკინაძე, დას.
ნაშრ., გვ. 4.

წმ. ანას პირველი, მეორე და მესამე ხარისხის ორდენებით, წმ. სტანისლავის პირველი და მეორე ხარისხის ორდენებით, სხვადასხვა წარჩინების ნიშნებით, ხოლო 1857 წ. სპარსეთის შაჰმა იგი დააჯილდოვა ვარსკვლავიანი ლომისა და მზის მეორე ხარისხის ორდენით¹⁹⁰.

პლ. იოსელიანი გარდაიცვალა 66 წლის ასაკში, 1875 წლის 15 ნოემბერს, თბილისში¹⁹¹. 18 ნოემბერს დაკრძალეს სოლოლაკში მის მიერვე აშენებულ ამაღლების ეკლესიაში¹⁹².

აქვე ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს ნინო ისიდორეს ასული იოსელიანი-რუტკოვსკაიას მიერ მოწოდებული პლატონ იოსელიანის საბიოგრაფიო მასალა, რომელიც გამოსაქვეყნებლად თავაზიანად დაგვითმო ლევან გიორგის ძე იოსელიანმა:

«Платон Иоселиани родился в 1809 году в доме по ул. Чахрухадзе № 6, который принадлежал царскому духовному деду Платона — Онисиму¹⁹³.

В последствии Платон и его сестра Мая приобрели на Вознесенской (ныне Давиташвили) улице дома № 1 и № 3. Первый принадлежал Платону, а второй — Мае. Дома общались между собой калиткой в разделяемой стене.

В этом доме же умер 15 ноября 1875 года Платон, который был похоронен в Вознесенской церкви.

¹⁹⁰ ზელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 5; თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები..., საბ. № 210.

¹⁹¹ „დროება“, 16. XI. 1875; «Кавказ», 1875, № 134; თ. ტ ა ბ ლ ი ა შ ვ ი ლ ი, მასალები..., საბ. № 201.

¹⁹² „დროება“, 26. XI. 1875.

¹⁹³ გადაუღილია და ზემოდან შეცდომით აწერია: Игнатию.

После смерти [Платона], вдова Анна Николаевна Багратиони-Мухранская переселилась в маленькой комнате во дворе, а квартиру сдала доктору Александру Бахуташвили. Впоследствии, продав дом, переселилась в Мцхетский монастырь (женский). В этом доме у Платона был рабочий кабинет и большая библиотека, с которой он никогда не расставался (Дом Платона был одноэтажный и жил только он со своей семьей).

Сведения дала племянница (двоюродная) Нина Исидоровна Иоселлиани-Рутковская. 27/IV-52 г.».

ამ დოკუმენტიდან ჩანს, რომ სინამდვილეს არ შეეფერება ჩაბრუნების ქ. № 6-ის სახლზე გაკეთებული მემორიალური დაფის წარწერა, თითქოს 1809—1875 წლებში სიკვდილამდე ამ სახლში ეცხოვროს პლატონ იოსელიანს. ირკვევა, რომ პლატონ იოსელიანს თავისი სიცოცხლის ბოლო წლები გაუტარებია და გარდაცვლილა ამალლების (ახლ. დავითაშვილის) ქ. № 1 სახლში, ხოლო დაუსაფლავებიათ იქვე ახლოს მის მიერვე აგებულ ამალლების ეკლესიაში.

საყურადღებოა ამ ეკლესიის აშენების ისტორია და მისი ბედი. 1847 წელს პლ. იოსელიანის ერთადერთი ვაჟი — ევგენი ქოლერით მძიმე ავად გამხდარა. მამას შვილის სახელზე აღთქმა დაუდვია — ეკლესიას ავაგებო¹⁹⁴. მართლაც, 1851 წლის 12 მარტს პლ. იოსელიანს სოლოლაკში (ახლ. დავითაშვილის ქუჩის გასასვლელი, № 1) დაუწყია ამალლების ეკლესიის მშენებლობა, რომელიც საზეიმოდ უკუთხეზიან

¹⁹⁴ იხ. ხელნ. ინსტ., პლ. იოსელიანის არქივი, № 5, გვ. 25; Е[пископ] К[ирмон], Краткий очерк истории грузинской церкви и экзархата за XIX столетие, Тиф., 1901, с. 313—314.

1852 წლის 23 ნოემბერს. ეკლესია აშენებული ყოფილა ათენის წმ. გიორგის ეკლესიის (ძველი ეოლის ტაძრის) მოდელის მიხედვით, რომელიც პლ. იოსელიანს 1849 წელს საბერძნეთში მოგზაურობიდან ჩამოუტანია¹⁹⁵.

1898 წელს „ცნობის ფურცელმა“ (№ 439) გამოაქვეყნა ამაღლების ეკლესიის მღვდლის დავით ბარნაბიშვილის მოწოდება პლატონის ეკლესიის განახლებისთვის შესაწირავთა გაღების შესახებ, რაც 1899 წელს განხორციელებულა კიდევ (იხ. „ივერია“, 1902, № 123).

პლ. იოსელიანის მიერ სოლოლაკში აგებულმა ამაღლების ეკლესიამ ჩვენი საუკუნის 60-იან წლებამდე მოაღწია. ეს „...პატარა, აგურით ნაგები, შელესილი და თეთრად შეღებილი ეკლესია დავითაშვილის ქუჩის დასაწყისში[ა]. იგი ცნობილმა ქართველმა ისტორიკოსმა პლატონ იოსელიანმა ააშენებინა ბერძენ ხელოსნებს 1851—1852 წლებში“¹⁹⁶. ვახტ. ბერიძის შეფასებით, „რუსულ-ბიზანტიური სტილისაა“... ამაღლების ეკლესიაც (ახლანდელ დავითაშვილის ქუჩაზე), მხოლოდ იგი

¹⁹⁵ იხ. «Кавказ», 26. XI. 1852; Кавказский календарь на 1855 год, Тиф., 1854, გვ. 612—615: «Церковь вознесения господня в Сололаках»; დავით დადიანის 1852 წლის 1 მაისის წერილი პლ. იოსელიანისადმი, წიგნ-ში: ი. შ ე უ ნ ა რ გ ი ა, ქართველი მწერლები, II, სოლ. ცაიშვილის რედ., თბ., 1957, გვ. 293; Епископ К и р и о н, Краткий очерк истории грузинской церкви и экзархата за XIX столетие, Тиф., 1901, გვ. 313—314; მლ. სტ. ბ ა ი დ ო შ ვ ი ლ ი, სოლოლაკის ამაღლების ეკლესია ტფილისში, გაზ. „ივერია“, 1902, № 123.

¹⁹⁶ მ. კ ა რ ბ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი, ს. კ ი ნ წ უ რ ა შ ვ ი ლ ი, ნ. ჭ ა ნ-ბ ე რ ი ძ ე, თბილისის ხუროთმოძღვრული გზამკვლევი, თბ., 1958, გვ. 56.

ნაკლები პრეტენზიითაა ნაშენი და „სტილის“ ნიშნები იმდენად მკაფიოდ არ ეტყობა. ამ ეკლესიის აგების რეცეპტორი იყო ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი¹⁹⁷.

სამწუხაროდ, ეს ეკლესია დღეს უკვე აღარ არსებობს. იგი დაუნგრევიათ ამ 10—12 წლის წინათ, 60-იანი წლების შუა ხანებში¹⁹⁸.

პლ. იოსელიანის ნეშტი დღეს ამალლების ეკლესიიდან დიდუბის პანთეონშია გადასვენებული¹⁹⁹ და საფლავის ქვაც იქ გადაუტანიათ, რომელზედაც ქართულ და რუსულ ენებზე ვკითხულობთ:

„დეისტვიტელნი სტატსკა სოვეტნიკი პლატონ ეგნატის ძე იოსელიანი (!), მიმღები უმაღლესისა განათლებისა, იყო რა წევრად რევდენთამე სამეცნიერო საზოგადოებათა რუსეთისა და ევროპის ქუჩყენებისათა, ამან განამდიდრა სამშობლო ქუჩყანა თვისი საქართუშლო მრავლითა სხტა და სხტა გუარითა სასარგებლო თხზულებებითა და დასასრულ 66 წლისამ ჰპოვა საუკუნო სადგური სართულსა ქუჩყე ამა მისგანვე აღშენებულსა ამალების ეკლესიასასა.

Действительный Статский Советник, Платон Игнатьевич Иоселиани получил высшее образование, состоял членом разных ученых обществ в России и Евро-

¹⁹⁷ ვ. ბერიძე, თბილისის ხუროთმოძღვრება, 1804—1917 წწ., II, თბ., 1963, გვ. 28.

¹⁹⁸ ცნობა მომადწოდა და ფოტოები გადმომცა ადგილობრივმა მცხოვრებმა თეოფილე დავლიანიძემ.

¹⁹⁹ И. К. Энаколовский, Дидубинский пантеон, Тб. 1957, с. 91—94.

ნე, обогатил свою родину Грузию многими разного рода полезными сочинениями и наконец на 66 году жизни обрел вечный покой под кровом сей им же воздвигнутой Церкви Вознесения».

ახალი თაობის წარმომადგენელმა სერგეი მესხიმ „დროების“ ფურცლებზე გულწრფელი სიტყვებით შეაფასა „კავკასიის თითქმის უძველესი მწიგნობრის“ ღვაწლი, რომელთანაც, როგორც ძველი თაობის ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენელთან, მათ ბევრი ლიტერატურული ბრძოლა გადაიხადეს²⁰⁰, მაგრამ „ქართული ლიტერატურის სიყვარულმა ორი თაობა შეაერთა მიცვალებულს საფლავზე“²⁰¹.

²⁰⁰ დაწვრილებით ამის შესახებ იხ. ა. გ ა წ ე რ ე ლ ი ა, დას. ნაშრ. გვ. XXII შმდ.

²⁰¹ ს. მ ე ს ხ ი, პლატონ იოსელიანი, „დროება“, 26. X. 1875.

პლატონ იოსელიანი — რუსთველოლოგი

პლატონ იოსელიანს რუსთველოლოგიურ კვლევა-ძიებაში უკვე ჰყავდა ისეთი სახელოვანი წინამორბედები, როგორც იყვნენ ვახტანგ მეექვსე და თეიმურაზ ბაგრატიონი. რაც შეეხება მარი ბროსესა და დავით ჩუბინაშვილს, მართალია, ისინი თითქმის მასთან ერთად გამოვიდნენ სამეცნიერო ასპარეზზე, მაგრამ მათ, ისე როგორც თეიმურაზ ბაგრატიონს, მაინც საქართველოს საზღვრებს გარეთ მოუხდათ მეცნიერული მოღვაწეობა და პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლის დაფუძნება, და, ამდენად, ერთი მთლიანი წინა ეტაპის შექმნა რუსთველოლოგიის ისტორიაში. ნათქვამს თუ იმასაც დავუმატებთ, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთების (1801 წ.) შემდეგ რუსმა და ევროპელმა ავტორებმა ვეფხისტყაოსნის სახელი უკვე მსოფლიო კულტურის სარბიელზეც გაიტანეს, ცხადი გახდება, თუ რა დიდი პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა ახალგაზრდა დამწეებ ქართველ მეცნიერს, რომელსაც, წინამორბედებისაგან განსხვავებით, უშუალოდ თავის სამშობლოში უნდა ემოღვაწია, სწორედ აქ უნდა გაეგლო მას მეცნიერების ახალი ხეულები, აქ უნდა აეყვანა შემოქმედებითი მუშაობა, კერძოდ, რუსთველოლოგიური კვლევა-ძიება მეცნიერების ახალ მოთხოვნათა დონეზე.

საგულისხმოა, რომ პლატონ იოსელიანმა თავისი მეცნიერული მოღვაწეობა სწორედ რუსთველის ეპოქის მწერლობის შესწავლით დაიწყო (1838 წელს პირველად გამოსცა ჩახრუხაძისა და შავთელის ოდები)¹ და „კავკაზში“ 1870 წელს გამოქვეყნებული ბრწყინვალე რუსთველოლოგიური გამოკვლევით — „შოთა რუსთაველით“ დაამთავრა. „შოთა რუსთაველით“ დაამთავრაო იმიტომ ვამბობთ, რომ ამაზე უფრო მნიშვნელოვანი მას სიკვდილამდე (1875 წ.) აღარათფერი დაუწერია.

გ. იმედაშვილის სწორი შეფასებით, „პლატონ იოსელიანი პირველი ქართველი მკვლევარი იყო, რომელმაც მოინდომა ვეფხისტყაოსნის მნიშვნელობისა და ადგილის გარკვევა მსოფლიო ლიტერატურის ასპექტით და დაფასება მისი, როგორც მხატვრული მოვლენისა“². მაგრამ ვერ გავიზიარებთ მკვლევრის იქვე გამოთქმულ მოსაზრებას, თითქოს პლატონ იოსელიანის „მსჯელობანი უფრო მეტად უსაზღვრო აღტაცებას გამოხატავენ რუსთაველის გენიისადმი, ვიდრე მეცნიერულ დებულებებს და მათ მეცნიერული ფორმა არა აქვთ“.

მიუხედავად, მართლაც, ერთგვარი რიტორიკულობისა, (მაგრამ ეს მისი სტილის თავისებურებაა, რაც არ უნდა ავურიოთ დილექტანტიზმში!), პლატონ იოსელიანის რუსთველო-

¹ ნ. მარი „თამარაიანის“ იოსელიანისეულ გამოცემასთან დაკავშირებით გამოთქმულ კრიტიკულ შენიშვნებთან ერთად ხაზგასმით მიუთითებდა: «Все это однако не мешает помнить заслуги П. Иоселиани перед одописцем: он первый издатели непонятного поэта» (იხ. Древнегрузинские одописцы, ТР, IV, СПб., 1902, с. 53).

² გ. იმედაშვილი, რუსთველოლოგია, თბ., 1941, გვ. 40.

ლოგიური მეტეკვიდრობა ბევრ მნიშვნელოვან „მეცნიერულ დებულებას“ შეიცავს და მათ არა მხოლოდ თავისი დროის კვალობაზე, არამედ დღესაც არ დაუკარგავთ „მეცნიერული ფორმა“ და ღირებულება. ამაში უნდა დაგვარწმუნოს ამ დებულებათა ანალიზმა, რომელიც ასეთი თანმიმდევრობით დაგვალაგეთ:

1. შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის საკითხები
2. ცნობები რუსთველის პორტრეტის შესახებ
3. ცნობები ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერების შესახებ
4. ცნობები ვეფხისტყაოსნის ეკლესიური დევნისა და დაწვის შესახებ.
5. ვეფხისტყაოსნის ავტორის მსოფლმხედველობის გარკვევისა და პოემის იდეურ-მხატვრული შეფასების ცდა.

შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის საკითხები

შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის საკითხები განხილულია პლ. იოსელიანის სხვადასხვა ხასიათის შრომებში. ზოგჯერ ერთსა და იმავე საკითხზე პლ. იოსელიანს სხვადასხვა შრომაში სხვადასხვა თვალსაზრისი აქვს გატარებული, რომელთა წყაროები ხშირად ჩვენთვის ცნობილია, ან ხერხდება მათი დადგენა, ზოგჯერ კი ძნელდება ამ შეხედულებათა წყაროების დაძებნა და ვეჭვობთ, რომ ოდესღე დაიძებნოს, რადგან ისინი, როგორც ჩანს, უფრო მკვლევრის საკუთარი ფანტაზიის ნაყოფი უნდა იყოს, ვიდრე რომელიმე პირველწყაროებიდან მომდინარე, ან მასზე დამყარებული მეცნიერული კეშმარტება.

სანამ ამ კუთხით უშუალოდ პლ. იოსელიანის შრომათა განხილვას შევედგებოდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია შევჩერდეთ პლ. იოსელიანის ოჯახში გაგონილ ერთ ქართულ ხალხურ თქმულებაზე „შოთა რუსთაველი და თამარ მეფე“, რომელიც 1951 წელს გამოაქვეყნა მ. ალავიძემ³. თქმულებაში შერწყმულია რუსთაველის ხალხური ბიოგრაფიის ციკლის ორი გადმოცემა — პოეტის დაბადება-აღზრდა და ცოლის ღალატი⁴, აგრეთვე, დათუნა გოცირიძისა და კახაბერ ერისთავის ასულის სიყვარულის ამბავი, რომელსაც უკავშირდება რუსთაველის სახელით ცნობილი ლექსი „ფილოსოფოსნი შემოკრბეს“⁵.

აღნიშნული თქმულება ჩაწერილა ექვთიმე ახვლედიანისაგან, რომელსაც იგი გაგონილი ჰქონია 1881 წელს პლ. იოსელიანის ოჯახში, სადაც მას თავისი სიჭაბუკის რამდენიმე წელი გაუტარებია⁶. მართალია, ამ დროს პლ. იოსელიანი უკვე გარდაცვლილი იყო, მაგრამ ექვთიმე ახვლედიანს იგი მოუხსენია პლ. იოსელიანის ოჯახის ძველი მეგობრებისაგან — „ღრმა მოხუცებისაგან“, „ბებერი კაცებისაგან“, რო-

³ მ. ალავიძე, ლეჩხუმური ზეპირსიტყვიერება, თბ., 1951, გვ. 47—52.

⁴ ამ გადმოცემების შესახებ იხ. ი. მეგრელიძე, გადმოცემები რუსთაველის შესახებ, სტალინბრი, 1954; И. Мегрелидзе, Руставели и фольклор, Тб., 1960; მ. ჩიქოვანი, შოთა რუსთაველი და ქართული ფოლკლორი, თბ., 1966.

⁵ ეს ლექსი მონოგრაფიულად აქვს განხილული შ. ონიანს: „ეკუთვნის თუ არა რუსთაველს ლექსი „ფილოსოფოსნი შემოკრბეს“, თბ., 1976.

⁶ მ. ალავიძე, დას. ნაშრ., გვ. 138.

მელთაც ეს თქმულება, ალბათ, თვითონ პლატონისთვისაც ექნებოდათ უთუოდ ნაამბობი მის სიცოცხლეში.

ამაში გვარწმუნებს თქმულების ზოგიერთი ისეთი დეტალი (შოთას მესხური წარმოშობა, საბერძნეთში წასვლა და იქ სწავლა-განათლების მიღება, თამარის კარის მგოსნობა, ბოლოს — ბერად აღკვეცა და იერუსალიმში გარდაცვალება...), რომელიც პლ. იოსელიანს გატარებული აქვს შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის შესახებ მის მიერ მოწოდებულ ცნობებში (მათ ქვემოთ განვიხილავთ).

ასე რომ, დასახელებული ფოლკლორული ძეგლი შეიძლება პლ. იოსელიანის რუსთველოლოგიური ნააზრევას ერთ-ერთ წყაროდაც იქნეს მიჩნეული. ამიტომ მოგვყავს ეს თქმულებაც:

„შოთა რუსთაველი და თამარ მეფე

1881 წელს ჩავედი ქალაქში. მაშინ ასე ოცი-ოცდამეათე წლის თუ ვიქნებოდი. თბილისში ერთი ჩემი ნაცნობი მსახურობდა. მეც იმას შევხვდი. ის პლატონ იოსელიანის სახლში იმყოფებოდა. მაშინ პლატონი გარდაცვალებული იყო. ცოლი ცოცხალი ჰყავდა. მას შემდეგ მეც იქ დავიწყე მუშაობა.

პლატონის ოჯახში ბევრი სტუმარი დადიოდა. ერთხელ მოხუცებულები მოვიდნენ. ზოგს ჩინი ჰქონდა. ისინი აივანზე დასხდნენ. ამ ბებერმა კაცებმა დაიწყეს ლაპარაკი, ზოგიერთმა ზეპირად თქვა „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსები.

ერთმა ღრმა მოხუცმა მეორეს ჰკითხა: ბაბუაჩემი არ გახსოვსო?

— როგორ არ მახსოვსო, ისეთი კაცი მთელ ქართლ-
კახეთში არ იყო.

— აბა, მის ნათქვამს დაიჯერებო?

— კიო.

— ჰო, და იმან მითხრაო, — და დაიწყო შოთას ცხოვ-
რების ამბის მოყოლა.

თურმე მესხეთში რუსთავი ჰქვია ერთ სოფელს და შოთა
იქ დაბადებულია. მამამისი ადრე მომკვდარა და შოთა ობოლი
დაუტოვებია. შოთას დედა კარგი შესახედავი ქალი ყოფილა,
მეტად ლამაზი.

მაშინ მეფედ იყო თამარი. ხელმწიფეს ერთი ტრაპიზონე-
ლი ბერძენი ჰყავდა. ის საქართველოში დადიოდა და ტაძ-
რებს აშენებდა. ეს კაცი რუსთავში შემთხვევით მისულა,
შოთას დედა მოსწონებია. ქვრივიაო, რომ უთქვამთ, გახარე-
ბია და ცოლად შეურთავს. ამის შემდეგ შოთას დედა და შო-
თაც ტრაპიზონში წაუყვანია. შოთას დედას იქ შეძლებული
სამთილო დახვდა. მამინაცვალმა შოთას შვილივით მოუარა.
ის სასწავლებელში შეიყვანა. შოთა ყველას აკვირვებდა თა-
ვისი ნიჭით. ლექსებსაც წერდა.

გავიდა ხანი. შოთამ დაამთავრა უმაღლესი სკოლა.

შემდეგ შოთას დედაც და მამინაცვალიც დახოცილან. —
შოთა ცოტა ზანს იქ დარჩა. მერე დატოვა.

საქართველოში რომ მოვიდა, ყველას მოეწონა თავისი
ვაჟკაცური წარმოსადგეგობითა და თვალადობით, ამასთან, რო-
გორც განათლებული კაცი.

შოთას ვინაობა რომ თამარ მეფემ გაიგო, სასახლეში

მიიწვია და სიხარულით მიიღო. თამარს ცნობილი მგოსნები ჰყავდა. იმათ უთხრა შოთას შესახებ: თქვენთან იყოსო.

შოთა იქ შეუდგა „ვეფხისტყაოსნის“ წერას. დღე და ღამე სულ იმაზე ფიქრობდა და მუშაობდა. ოცი წელიწადი წერდა და რომ დაამთავრა, ინახავდა, არავის უჩენდა.

გამარჯვებული მეფე, შამქორის ომი რომ გადაიხადა, დაიძრა დიდი ამალით და ესტუმრა რაჭის ერისთავს ბარაკონში.

კახაბერ ერისთავი თამარის გამზრდელი იყო. მას ერთადერთი ულამაზესი ასული ჰყავდა.

სასახლეში იმყოფებოდა აზნაური დათუნა გოცირიძე. დათუნა ციხისთავი იყო, ბრძოლაში გამოცდილი, მკლავ-მარჯვე, მის ხმალს ძნელად გაუმაგრდებოდა რამე.

კახაბერის შვილსა და დათუნა გოცირიძეს უყვარდათ ერთმანეთი. ამას ამჩნევდა დედა. კახაბერს კი ვერაფერ უჩებლდა.

თამარი ორივეს კარგად იცნობდა. გაეგო მათი სიყვარულიც. თამარმა ამ ქალ-ვაჟის შეუღლება ინება. მეფეს მათი ბედი გადაწყვეტილი ჰქონდა.

სტუმრები ბარაკონის სასახლეში მიიღეს. თამარს ახლდნენ წარჩინებული კარისკაცები. შევიდნენ დარბაზში და სუფრას მიუსხდნენ. გაჩაღდა ლხინი. ითქვა სიტყვები. შეასრულეს ფერხული და ჭიმღერები. ჩამოვარდა სიჩუმე. გაცნა თამარის ხმა:

— სახელოვანო მწიგნობრებო! გთხოვთ, გვამცნოთ, რა უფრო ღირებულია ამ ქვეყნად: სიმდიდრე, ბრწყინვალე გვარი, თუ პირადი ღირსებანი — ცოდნა და სიმამაცე?

ყველა გააკვირვა ამ შეკითხვამ.

სარგის თმოგველმა, იოანე შავთელმა და გრიგოლ ჩახრუხაძემ არ დააფასეს პირადი ღირსებანი და ქება-დიდება შეასხეს ბრწყინვალე გვარს.

— მიმინო არწივს ვერ შესწვდებო — ყმა ღიდ გვარიშვილს ვერ გაუტოლდებო, — ამტკიცებდნენ.

თამარს მათი პასუხი არ მოეწონა, სახეზე წყენა გამოეხატა.

მისი გული გაახარა შოთას ნათქვამმა:

ათასად გვარი დაფასდა,
ათი ათასად ზრდილობა,
თუ კაცი კაცად არ ეარგა,
ცუდია გვარიშვილობა.

თქვა ეს შოთამ, დაიჩოქა თამარის წინაშე და ემთხვია მის ხელს.

გულთამეცარივით მიხვდა და ის თქვა, რასაც თამარი ფიქრობდა. კაცადკაცი — ამაგმოსილი, ნიჭიერი და ზრდილი — ძვირად ფასობსო, ვინც კაცია, მას ბედნიერება ეკუთვნისო.

კახაბერი განზრახვას მიუხვდა და შეევედრა თამარს:

— ძლიერო ხელმწიფევ! შემიწყალე, დამიხსენი იმ სირცხვილისაგან, ყბადასალებად ნუ გამიმეტებ, ჩემს ციხისთავს სიძელ ნუ გამიხდით!

თამარს შეეცოდა მამობილი. აიღო საწერ-კალამი და დათუნა გოცირიძეს თავადის წოდება უბოძა. კახაბერმა მადლობა გამოუცხადა და დიდი ქორწილი გამართა. თამარი თავის ამაღლით დაბრუნდა ქართლში.

ის ლექსი, ბარაკონს რომ თქვა, შოთას „ვეფხისტყაოსანში“ ჰქონდა დაწერილი. აქ მან კაცობა გვარიშვილობაზე მალა დააყენა. ასეთი ლექსები კიდეც ბევრი ყოფილა „ვეფხისტყაოსანში“. ამიტომ იყო, რომ შოთა ვერ ბედავდა მის გამოჩენას. ახლა, რაკი თამარმა მოუწონა, შოთაც ადგა და აბრეშუმის ფეშტემალში გამოხვეული „ვეფხისტყაოსანი“ მიართვა წასაკითხად.

თამარაც კითხულობდა, უფრო და უფრო დაინტერესდა. პოემამ აღტაცებაში მოიყვანა. კითხვა რომ დაამთავრა, შოთა დაიბარა და მიმართა: სპარსული წიგნი ბევრი წამიკითხავს, მაგრამ ამას არც ერთი არ ჰგავსო, მითხარი, თავს გაფიცებ. ვინ დაწერა ესო?

შოთამ თქვა, მე შევადგინეო.

მაშინ მიუახლოვდა თამარი, დასწვდა და ეამბორა მის ფართო შუბლს. უთხრა: ეს წიგნი უკვდავი ქმნილებაა. იგი ჩვენს სამშობლოს დაამშვენებს, ქართველ ხალხს ეროვნულ თავმოყვარეობას გაუძლიერებს, კაცობრიობის თვალში აამაღლებსო.

თამარმა შოთა უპირველეს პოეტად მიიჩნია. სასახლეში დიდ ადგილზე დააყენა, მოლარეთუხუცესად დანიშნა. თამარმა უბრძანა და შოთამაც წაიკითხა „ვეფხისტყაოსანი“ გამოჩენილ კარისკაცთა შორის. ბოლოს ნადიმი გაუმართეს.

ყველა აღფრთოვანებული იყო. შოთას აქებდნენ. შეუდარებელ მგოსნად აცხადებდნენ. ამის შემდეგ კიდეც უფრო გადიდდა შოთას სახელი და მზის ნათელივით მოეფინა მთელ ქვეყანას.

შოთა ხალხს უსაზღვროდ უყვარდა. ის ყველას სიამაყე

და იმედი იყო. შოთამ ეს იცოდა და თავს ბედნიერად თვლიდა. შოთაზე უკეთესს არავის ხედავდნენ, მასზე მაღლა არავის აყენებდნენ.

მხოლოდ ცოლმა, უახლოესმა და ერთადერთმა, ვერ იცნო ქმარი. იმან თავისი ურჯულო მოსამსახურე შეიყვარა. ცოლის ღალატი შოთას დაანახა ქალმა, რომელიც უცხო მამაკაცის ტანსაცმელში გამოეცხადა. ამ ასულს პოეტა სიჭაბუკიდანვე უყვარდა. ბედმა ისინი არ შეაუღლა.

შოთამ ხანჯალი ჩასცა მკერდში მას. იცნო და ტანჯვა მოემატა.

გავიდა რამდენიმე დღე. შოთამ გამართა ნადიმი. მოიწვია თამარი და დიდებულები. მერე მარულა მოაწყვეს.

ყველა მოედანზე იყო. გამოვიდა შოთა თავისი არაბულით. შეუდგნენ ჯირითს. შოთამ ყველა ცხენოსანს გაუსწრო, გაიმარჯვა. შოთას აღიდებდნენ და ღიმამაცეს უწონებდნენ.

პოეტი მიუახლოვდა მეფეს, მოკრძალებით დადგა მის წინაშე და ჰკითხა: — ჩემნაირ კაცს რომ ცოლმა უღალატოს, ქალს რა ეკუთვნისო?

თამარმა უპასუხა: — ცოლი არ არის ქმრის ღირსი და ქმარს უფლება აქვს ჩხვეა აირჩიოსო.

— ამ კაცმა რომ მოკლას ის ადამიანი, ვინც უჩვენა მას თავისი ცოლის ღალატი, დამნაშავე იქნება თუ არაო?

— მოკლული სიკვდილის ღირსია, მკვლელი კი ბერად უნდა აღიკვეცოს და ცოდვა მოინანოსო.

მოისმინა შოთამ მეფის სიტყვა და მიმართა ხალხს: რაც ვთქვი, მე გადამხდაო. ამან გამცვალა ამაზეო (მიათითა ცოლს და მერე მოსამსახურეს), შეხტა არაბულზე, ჰკრა ქუსლი და

გადაიკარგა. შოთა წავიდა იერუსალიმში. თავი შეაფარა მონასტერს, დიდხანს იცოცხლა და იქ გარდაიცვალა⁷.

აქვე, უსათუოდ ანგარიში უნდა გაეწიოს ი. სლივიცკის მიერ 1853 წ. „კავკაზში“ გამოქვეყნებულ „თქმულებას შოთა რუსთაველზე“, რომელშიაც აგრეთვე გადმოცემულია თამარისადმი პოეტის უიღბლო სიყვარულის, ცოლის ღალატისა და რუსთაველის უცხო მხარეში გადახვეწა-გარდაცვალების ამბავი. პლ. იოსელიანს, როგორც „კავკაზის“ ახლო თანამშრომელსა და მის მუდმივ მკითხველს, ი. სლივიცკის ჩაწერილი ეს თქმულება უეჭველად ეცოდინებოდა⁸.

ამასთან დაკავშირებით, ნახევრადფოლკლორულ ცნობად უნდა მივიჩნიოთ პლ. იოსელიანის შესახებ ზაქარია ჭიჭინაძის მიერ დაწერილი წიგნის ერთი ასეთი ადგილი: „მანვე [პლატონ იოსელიანმა] შეიძინა კახეთში, ჯორჯაძიანთ ოჯახში, შოთა რუსთაველის ცხოვრება, ხელნაწერი, ძველათ დაწერილი, ვისგან, ეს ჩვენ არ ვიცით. კახეთიდან წამოიღო, იქ უთხრა, რომ დაგებქდავო, მაგრამ მან ქართულს ენაზე არაფერი დაბეჭდა; რამდენიმე ხნის შემდეგ გაზეთ „კავკაზში“ დაბეჭდა შოთა რუსთაველის ცხოვრების შესახებ (იგულისხმე: Пл. Иоселиани, Шота Руставели, «Кавказ», 30. I. 1870, № 13, — გ.

⁷ მ. ა ლ ა ვ ი ძ ე, ლეჩხუმური ზეპირსიტყვაობა, თბ., 1951, გვ. 49—52; აქედან გადაბეჭდილია სრულად: მ. ჩ ი ქ ო ვ ა ნ ი, შოთა რუსთაველი და ქართული ფოლკლორი, თბ., 1966, გვ. 141—144; ნაწილობრივ: შ. ო ნ ი ა ნ ი, ეკუთვნის თუ არა რუსთაველს ლექსი „ფილოსოფოსნი შემოკრბეს“ თბ., 1976, გვ. 89—91.

⁸ И. С л и в и ц к и й, Предание о Шота Руставели, «Кавказ», 17. I. 1853, № 4; მიგვითითა ნ. მახათაძემ.

შ.)... ნეტა თვით დედანი დაებეჭდა მას და სხვა არაფერი..., რადგანაც ეს იშვიათი დედანიც მის ხელში დაიკარგა და მოიხ-
პო. სირცხვილი არ არის, ძველ ბარბაროსულ საუკუნოებში
ეს ძვირფასი ცნობები არ დაიკარგა, მეცხრამეტე საუკუნემდე
მოაღწია, იგი ჩვენმა მეისტორიემ მოიპოვა და ბოლოს ეს იშ-
ვიათი მასალა ერთ ქართველ ბატონიშვილს მიჰყიდა; ეს მიჰყი-
და იმ ქართველ ბატონიშვილს, რომელსაც მიჰყიდა მთელი თა-
ვისი ძველი წიგნების მდიდარი ბიბლიოთეკა... ეს ძველი წიგ-
ნები ვინც იყიდა, ისიც ისეთი უსულხორცო კაცი იყო, რომ იმან
ყველა ისენი თან წაიღო, სამზღვარგარეთ გაიტანა, 1876 წლებ-
ში იქ მოკვდა და მთელი ეს ბიბლიოთეკაც იქ განიავდა და
დაიკარგა“⁹.

ამასვე წერდა ზ. ჭიჭინაძე უფრო ადრე (1891 წ.) დავით
ჩუბინაშვილის გარდაცვალების გამო „ივერიის“ რედაქციი-
სადმი გაგზავნილ წერილში: „იქვე [დ. ჩუბინაშვილის
არქივში. — გ. შ.] უნდა იყოს... ძველად შედგენილი შოთა
რუსთველის ცხოვრება, რომელიც ჯორჯიანთ კახეთის
ოჯახიდან პ. იოსელიანს წამოუღია, რომ დავაბეჭდვინებო,
მაგრამ ვერ დაუბეჭდია და ბოლოს ესეც გაყიდულს წიგნებს
გაჰყოლია“ („ივერია“, 21. VI. 1891, № 129).

ყველა ნიშნით, ზ. ჭიჭინაძე ორივეგან უნდა გულისხმობ-
დეს 1881 წლის 6 იანვარს გაზეთ „დროებაში“ (№ 3) გამო-
ქვეყნებულ გიორგი ჯორჯაძის მეუღლის ეკატერინე ათანასეს
ასულ მაყაშვილის „ცნობას რუსთაველზედ“, რომელსაც აქ
მთლიანად მოვიტანთ:

⁹ ზ. ჭიჭინაძე, პლატონ იოსელიანი, 1893, გვ. 21—22.

„ეს ფრიად საინტერესო ცნობა რუსთაველზედ მიღებულია თ. გიორგი ჯორჯაძის მეუღლის ეკატერინესაგან, თ. ათანასე მაყაშვილის ასულისაგან. თვითონ მკითხველა მიხვდება, თუ რა დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ამგვარ ბიოგრაფიულ ცნობებს ჩვენ დიდებულ პოეტზედ და ამიტომ პირდაპირ მოგვყავს ქ-ნი ეკატერინეს წერილიდან ის აღგილები. რომელიც ამ საგანს შეეხება:

„ორმოც-და-თვრამეტში (ე. ი. 1858 წელს — გ. შ.) ვიპოვე მამიჩემის წიგნებში ერთი რვეული, რომლიდანაც გადმოვწერე შემდეგი:

„გრემის ქალაქსა შინა იზრდებოდნენ ყმაწვილები, სადაცა იყო დიდი პალატი. იმათა ჰყვანდათ ათინილამ ოთხი ბერი, ყოველთ სიბრძნით განვითარებულნი. სწავლობდა სამასი ყმაწვილი. ამ სამას ყმაწვილში აღიზარდა რუსთაველი და ორბელიშვილი. რუსთაველი მოიყვანა თავისმა ბიძამ თორმეტი წლისა, ორბელიშვილი თერთმეტისა“.

„ერთმა ბერმა საკუთრათ დაუწყო ზრდა ორბელიშვილს, რუსთაველს და ორიც იმათთან იყო სხვა ყმაწვილი“.

„ამათ შეისწავლეს ყოველი სიბრძნე. თექვსმეტი წლისა იყო, გადაიყვანეს იყალთოს ხეთაების პალატში“.

„თვით იმავე ბერმა წაიყვანა ეს ოთხი ყმაწვილი ათინაში“.

„ოც-და-ორის წლისა დაბრუნდა გამოჩენილი სწავლით. არა ნაკლებ იყო რუსთაველზედ ორბელიშვილი სიბრძნით და სწავლით, გულოვნებით და მშვენიერებით სჯობნიდა ორბელისშვილი“.

ამაზედ მეტი იმ რვეულში ვერა ეპოვნა-რა, ან რა წელს მოხდა იმათი ათინაში წაყვანა, და როგორც ახსოვს ქ-ნს ეკა-

ტერინას დედას (ელენეს, ათანასის ქვრივს) პლატონ იოსელიანის წიგნი მოსვლოდა იმათ მამას ათანასეს, რომელშიაც ეთხოვნა ის რვეული, როგორც სასარგებლო წიგნი საქართველოს ისტორიისათვის, და შემოეთვალა, რომ ბატონისშვილს გაუგზავნის, დააბეჭდინებს და აღარ დაიკარგებაო. ამ თხოვნისაებრ მაშინათვე გაეგზავნა ეს რვეული პლატონისათვის, და მას შემდეგ რა იქნა, ვის ხელში ჩავარდა ის წიგნი, კაცმა არ იცის“.

თუ ეს ცნობები სინამდვილეს შეეფერება, მაშინ ისე გამოდის, რომ „შოთა რუსთველის ცხოვრების შემცველი რვეული“ პლ. იოსელიანს „ჯორჯიანთ ოჯახიდან კი არ წამოუღია“, როგორც ამას ზ. კიკინაძე წერდა, არამედ იგი ათანასე მაყაშვილის საკუთრება ყოფილა და სწორედ მაყაშვილებს გაუგზავნიათ იგი პლატონისათვის გამოსაქვეყნებლად. ასე იყო თუ ისე, ერთი ფაქტია, რომ ამ „რვეულში“ დადასტურებული შოთა რუსთველის „ათინაში სწავლის“ ამბავით პლატონს უსარგებლია: «О Шота Руставели известно только то, что он учился в Афинах», — წერდა იგი (ამის შესახებ დაწვრილებით ქვემოთ).

შოთა რუსთველის დაბადების თარიღად პლ. იოსელიანი, არ ვიცით, რა წყაროზე დაყრდნობით, უჩვენებს 1174 წელს¹⁰, ხოლო გარდაცვალების თარიღად, ერთ შემთხვევა-

¹⁰ Пл. И о с с е л и а н и, Шота Руставели, «Кавказ», 1870, №13, с. 2 (ქვემოთ: «Кавказ», 1870, № 13). არსებობს მისი ცალკე გამოცემაც ამონაბეჭდის სახით: Тиф., 1870.

ში, 1212 წელს უთითებს¹¹, მეორეგან — 1215 წელს: „შოთა რუსთაველი ჰსცხოვრებდა დედოფლისა თამარისა ეამსა: მონოზონად აღკუტცილი, გარდაცტალა იერუსალიმსა 1215 წელსა“¹².

პოეტის სახელი შოთა პლ. იოსელიანს უძველეს ქართულ, წინაქრისტიანულ ე. ი. წარმართულ სახელად მიაჩნია: «Название Ш о т а — есть чисто грузинское, весьма древнее, довременное истории, и как само племя грузинское. Этого имени нет в святцах христианских»¹³. ამ შემთხვევაში პლ. იოსელიანი მთლიანად იზიარებს მისი მასწავლებლის თეიმურაზ ბაგრატიონის მოსაზრებას: „შოტტა ანუ შოთა დიად ძტელი სახელი არის ქართული... ესე სახელი დაშთა შემდგომად კერპთმსახურებისაჲ ივერიელთა შორის“¹⁴. ოღონდ, რა დაიბრუნა პოეტმა იერუსალიმში ბერად აღკვეცის შემდეგ, ეს ჩვენთვის უცნობი დარჩაო — შენიშნავს პლ. იოსელიანი (იქვე).

რას ნიშნავს ზედწოდება პოეტისა „რუსთაველი“ (ანტონ I-ის გავლენით პლ. იოსელიანი ამ ფორმას ხმარობს) და სადაური იყო იგი? ადრე (1866 წ.) პლ. იოსელიანი ამ კითხვას ასე პასუხობდა: «Р у н с т а в и есть город, находившийся на юг от Тифлиса, где в древности была кафедра епископа Руставского, и от куда был родом величай-

¹¹ Пл. Иоселиани. Шота Руставели...

¹² წყობილ-სიტყუაობა, გმწელი ანტონისაგან პრეტელისა, თფილისს. 1853, სქ. 161.

¹³ «Кавказ», 1870, № 13, გვ. 2.

¹⁴ გ. შ ა რ ა ძ ე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, II, თბ., 1974, გვ. 91—92.

შიი პოეტ გრუზინსკიი რუსთაველი¹⁵. აქაც პლ. იოსელიანი მაშინ უყრყმანოლ იღვა თეიმურაზ ბაგრატიონის თვალსაზრის-ზე, რომელმაც, პირველად რუსთველოლოგიის ისტორიაში, ტრადიციული შეხედულებისაგან განსხვავებით, შოთას სამშობლოდ მ ე ს ხ ე თ ი ს რ უ ს თ ა ვ ი ს ნაცვლად, თბილისთან ახლო მდებარე ე. წ. ჰ ე რ ე თ ი ს რ უ ს თ ა ვ ი, იგივე ბო ს ტ ა ნ-ქ ა ლ ა ქ ი გამოაცხადა¹⁶. შემდეგ (1870 წ.) პლ. იოსელიანმა ეტყობა, ამ საკითხზე შეხედულება შეიცვალა: იგი ცდილობს პოეტის საღაურობის შესახებ ე. წ. ტრადიციული და თეიმურაზ ბაგრატიონისეული თვალსაზრისის შერიგებას: პლ. იოსელიანის აზრით, შოთა წარმოშობით იყო მესხი (მოსოხი), ოღონდ არა თანამედროვე მესხეთიდან, ახალციხის მხრიდან (ახალციხის მხარეში არ არის არც ქალაქი, არც სოფელი, არც ადგილი რ უ ს თ ა ვ ი რომ ერქვასო! — ეტყობა, მისთვის უცნობი დარჩა ახალციხე-ასპინძის გზაზე, ახალციხიდან ოცი-ოდე კილომეტრის დაშორებით მდებარე სოფელი რუსთავი!) არამედ კლასიკური, ბიბლიური მნიშვნელობის მქონე გეოგრაფიული მხრიდან — მცხეთა // მესხეთ არმაზისციხიდან¹⁷.

¹⁵ Пл. Иоселиани, Описание древностей города Тифлиса, Тиф., 1866, გვ. 36, სქ. 30.

¹⁶ გ. შ ა რ ა ძ ე, დას. ნაშრ., გვ. 92—97.

¹⁷ ამ ისტორიული ტოპონიმისა და ეთნიკური ტერმინის შესახებ იხ. ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, იბერიის (ქართლის) სამეფოს პოლიტიკური გეოგრაფიისათვის უძველეს პერიოდში, შრომები, ტ. II, თბ., 1952, გვ. 256; მისივე, ისტორიული საქართველოს პოლიტიკური გეოგრაფიიდან, იქვე, გვ. 260; მისივე, პარალელი, სკიფისი, მოსხური მთები, იქვე, გვ. 261—270; კ. წ ე რ ე თ ე-ლი, ეთნიკური ტერმინის „მესხის“ ისტორიისათვის, „საქ. მეცნ. აკადემიის მოამბე“, 1954, ტ. 15, № 2.

კ. წერეთლის ცნობით (იხ. დას. ნაშრ.), ღორნის შრომაზე მითათებით მსგავსი მოსაზრება დადასტურებული აქვს გეზენიუსს (Hebr. Handwort., Lpz., 1905, გვ. 424). ჩვენი ვარაუდით, პლ. იოსელიანისთვისაც ამოსავალი შეიძლება აკად. ბ. ა. ღორნის შრომა იყოს. რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი კი მას შეეერქვა თბილისთან ახლო მდებარე ბოსტან-ქალაქის, იგივე ქართველ მეფეთა საზამთრო რეზიდენციის რუსთავეის სახელიდან, რადგან აქ უმღეროდა იგი თამარ მეფეს თავის ლექსებსო. ამასთან ერთად, პლ. იოსელიანი გვთავაზობს ისტორიულ ცნობებს ბოსტან-ქალაქის // რუსთავეის შესახებ, სადაც იგი, ზოგიერთი ახალი მომენტის დართვით, თითქმის სიტყვასიტყვით იმეორებს თეიმურაზ ბაგრატიონს¹⁸. მოგვყავს ეს ადგილი მთლიანად:

«Неизвестно и то, к какому семейству и роду принадлежал поэт. Название Руставели дано ему от места его рождения. Где же Рустави? В Ахалцихской области — положительно отвечает предисловие к русскому изданию 1840 года «Барсовой кожи»¹⁹. Но в этой

¹⁸ შდრ. თეიმურაზ ბაგრატიონი, ისტორია დაწეებითგან ივერიისა, სპბ, გვ. 284; მისივე, განმარტება პოემა ვეფხისტყაოსანისა, გ. იმედაშვილის რედ., თბ., 1960, გვ. 5, 287—288, 291—292; იხ. გ. შარაძე, დას. ნაშრ., გვ. 92—94.

¹⁹ იგულისხმება ვეფხისტყაოსნის 1841 წლის(სპბ) გამოცემისთვის ბროსეს დართული ლექს-ანდერძის შემდეგი სტრიქონები:

„შოთა იშვა სამესხეთოს დაბასა შინა ქებული,
მას რუსთავად უწოდებდნენ, ძველთაგან იყო გებული“

(გვ. 223).

ამ ლექსის ავტორობის თაობაზე იხ. ლ. ქუთათელიძე, ვეფხისტყაოსნის 1841 წლის გამოცემაზე დართული ანდერძისათვის, „მაცნე“, 1970, № 5.

области нет ни города, ни села, ни места, известных под именем Рустави.

Рустави — есть название древняго города грузинского царства, известного и древности под именем Бостан-калаки. Царь Тирдат (около 459 г.) построил в нем великолепную церковь. Царь Вахтанг (в 480 г.) сделал его кафедральною, поставив епископа под титулом руставского. В это же время прорыт тот знаменитый канал от р. Куры, который, дав новое название городу, и проходя город, орошал всю нынешнюю караязскую степь. Город этот имел обширное население под именем 9 племен, кочевавших летом в знойные месяцы, южнаго здесь лета. Он существовал до царя Давида V. При нем монгольский полководец Берка разорил его в 1260 году и кафедра епископа с названием Руставскаго, перенесена в Марткопи, под сень святого одною из сирийских отцев, Антония Марткопскаго.

Здесь в этом городе зимняго временнаго пребывания царей жил и пел песни славной царице. Место его песнопений сохранил ему месхицу имя и прозвание Руставского или Руставели.

И так Руставели — певец царицы Тамары, был родом месх (мосох) из того племени котораго название древнее времен библейских, эпохи вещаний пророков, звучит в классической Мцхете или Месхете Страбона, Птоломея, Плиния и др., с ея крепостью Армастика (Армазисцихе), которой название уцелело в искаженном народном названии ущелья и речки Алмасис-цкали и Алмасис хеви.

Царь Ираклий I в 1670 году возстановил там дворец, который разломал царь Вахтанг VI в 1718 году, возобновив канал древний для остатка населения та-

თარ от времени Чингиса. При географе Вахуште место это именовалось городищем под названием Нагеби (ნაგები). Шах-Надир в 1730 году выселил в Персию это малое население. Место опустело. Малая башня у начала или истока древняго канала, под татарским названием Рискала почти однозначущаго с грузинским словом Рустави, как Лотов столп, служит печальным памятником славнаго прошедшего, певца, его прославившаго и до наших дней, до усилии, возсоздать его к пользе современной»²⁰.

პლ. იოსელიანი ნდობით ეკიდება ხალხურ გადმოცემას რუსთველის საბერძნეთში წასვლისა და იქ (ათენში, როდოსზე), აგრეთვე, იერუსალიმში სწავლა-განათლების მიღების შესახებ (ეს დასტურდება პლ. იოსელიანის ოჯახში გაგონილი ლექსებიდანაც, რომელიც ზემოთ მოვიტანეთ), რომ რუსთველს სცოდნია მრავალი უცხო ენა (სპარსული, არაბული, ბერძნული) და რომ ის ყოფილა თამარის სამეფო კარის უპირველესი მინისტრი — მეჭურჭლეთუხუცესი. ეს უკანასკნელი ე. წ. ტრადიციული შეხედულება შოთა რუსთველის მეჭურჭლეთუხუცესობაზე მეცნიერებაში. პირველად განამტკიცა თეიმურაზ ბაგრატიონმა²¹. პლ. იოსელიანი ამ შემთხვევაშიც უყოყმანოდ იზიარებს მას:

«О Шоте Руставели известно только то, что он учился в Афинах, знал язык персидский и был казно-

²⁰ «Кавказ», 1870, № 13, с. 2.

²¹ თეიმურაზ ბაგრატიონი, ისტორია დაწეებითგან ივერიისა..., გვ. 284; მისივე, განმარტება პოემა ვეფხისტყაოსნისა, გვ. 5, 291; მისივე, წიგნთსაცავის კატალოგი, ს. ორდანიშვილის გამოცემა, თბ., 1948, გვ. 38; ამის შესახებ, იხ. გ. შარაძე, დას. ნაშრ., გვ. 97—98.

хранителем царицы Тамары. Поэма его доказывает знакомство его и с тем и другим языком. Нет сомнения, что он знал и арабский язык, в его время сильно распространенный на востоке, единственный язык для наук, которые нашли убежище при дворе халифов. Нет сомнения и в том, что Руставели мог учиться упавшему греческому языку и в Афинах, распадавшихся для наук: и в Родосе, в котором только в эту эпоху процветали науки по системе неоплатоников, и в монастырях — афинском(!), олимпийском (улумбийском в устах и под пером грузинских писателей) и в Иерусалиме, где явились обители, строенные грузинскими царями и куда тысячами направлялись грузины и до, и после крестовых походов. Так и по сказанию современных европейских писателей»²².

როგორც ვიცით, შეხედულება შოთა რუსთველის მეჭურჭლეთუხუცესობაზე დღესაც ძლიერად იკაფავს გზას რუსთველოლოგიაში და იგი უკვე თითქმის საექვოც აღარ არის²³. ალ. ბარამიძის სიტყვებით, „ახლა სავსებით სარწმუნოა შოთა მეჭურჭლეთუხუცესისა და პოეტ შოთა რუსთველის იგვეობა“²⁴.

ცალკე უნდა გამოვეყოთ პლ. იოსელიანის ცნობები შოთა რუსთველის იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში მოღვაწეობის, იქ გარდაცვალებისა და დასაფლავების შესახებ.

²² «Кавказ», 1870, № 13, გვ. 2.

²³ დაწვრილებით ამის შესახებ იხ. ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი, თბ., 1975, გვ. 39—44; გ. შარაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, II, თბ., 1974, გვ. 105—107.

²⁴ ალ. ბარამიძე, დას. ნაშრ., გვ. 44.

პირველად ამ საკითხს პლ. იოსელიანი შეეხო თავის „ქართული ეკლესიის მოკლე ისტორიაში“, რომელიც მან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჯერ კიდევ პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში სწავლის დროს მოამზადა, საბოლოოდ დაასრულა თბილისში 1835 წელს (როგორც ეს წინასიტყვაობიდან ჩანს), ხოლო 1843 წელს გამოიცა ორჯერ პეტერბურგში (ჩვენ ხელთ გვქონდა მეორე გამოცემა, 1843 წ.)²⁵. ამ შრომაში პლ. იოსელიანი სპეციალურ — VII თავს უთმობს იერუსალიმის ჯვრის მონასტერს და მისი აშენების ისტორიას, კერძოდ კი, საუბრობს თამარ მეფის მეჭურჭლეთუხუცესის, ვეფხისტყაოსნის ავტორის — შოთა რუსთველის ღვაწლზე იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის განახლებისა და მოხატვის საქმეში, აგრეთვე, გვამცნობს მისი ფრესკული გამოსახულების შესახებაც:

«Около половины XI века Шавтельский уроженец монах, по имени Прохор отправился в Иерусалим и вступил здесь в лавру Св. Саввы. Заботясь о поддержании и украшении еще прежде построенного в Иерусалиме монастыря Св. Креста (Монастырь в Иерусалиме во имя честного и животворящего креста первоначально построен от Иверского царя Татиана, жившаго в V веке...), царь Грузии Баграт Куропалат снабдил Прохора достаточною суммою для возобновления помянутого монастыря. Сия обитель, долгое время служившая поклонникам приходившим в Иерусалим из Грузии пристанищем, в последствии пришла в упадок. По вет-

²⁵ სხვათა შორის, პლ. იოსელიანის აღნიშნული შრომა არ შესულა გ. იმედაშვილის მიერ შედგენილ „რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში“ (1712-1956 წწ.), თბ., 1957, რის გამოც მას აქამდე არ ითვალისწინებდნენ.

хости, колонны под куполом храма монастырского сделались ненадежны, и они были возобновлены и расписаны Шотою Руставелем, казнохранителем царицы Тамари, известным по сочиненной им поэме: Барсова кожа. Он сам изображен там в виде старца»²⁶.

პლ. იოსელიანის მიერ შოთა რუსთველის შესახებ აქ მოწოდებული ცნობის წყაროდ ძნელი არ უნდა იყოს ტიმოთე გაბაშვილის „მიმოსვლის“ შეცნობა. იგი სიტყვასიტყვითი თარგმანია ტ. გაბაშვილის შემდეგი სიტყვებისა: „ჯვარის მონასტერი დაძველებულა და გუმბათს ქვეით სვეტი გაუახლებია და დაუხატვინებია შოთამს რუსთველს — მეჭურჭლეთუხუცესს — თითონაც შიგ ხატია მოხუცებული“²⁷. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ტ. გაბაშვილის ეს ცნობა პლ. იოსელიანს პეტერბურგში სწავლის დროს შეეძლო ამოეკითხა „მიმოსვლის“ თეიმურაზ ბაგრატიონისეული ნუსხიდან (დღევანდელი ლენ. E-31).

ამის შემდეგ, როგორც ცნობილია, 1852 წელს პლ. იოსელიანმა განახორციელა ტ. გაბაშვილის „მიმოსვლის“ პირველი ბეჭდური გამოცემა, რომელშიაც ტ. გაბაშვილის ზემოთ მოტანილ ცნობას ასეთი კომენტარი გაუკეთა: „არა ვუწყი არისაა დღესცა სახე ესე შოთა რუსთაველისა იერუსალიმს“²⁸.

²⁶ Пл. Иоселиани, Краткая история грузинской церкви, издание второе, СПб., 1843, с. 81.

²⁷ ტიმოთე გაბაშვილი, მიმოსვლა, ელ. მეტრეველის რედ. თბ., 1956, გვ. 80.

²⁸ მოხილეთ... ტიმოთესაგან ქართლისა მთავარებისკობოსისა, თფილისს, 1852, გვ. 154, შგშ. 91.

როგორც ჩანს, პლ. იოსელიანისთვის უცნობი დარჩენილა 1845 წელს ნიკო ჩუბინაშვილის იერუსალიმში მგზავრობისა და მას მიერ ჯვრის მონასტრის კედლიდან შოთა რუსთველის ფრესკის გადმოხატვის ფაქტი²⁹. შოთა რუსთველის იერუსალიმური ფრესკული გამოსახულება ამის შემდეგ სხვადასხვა დროს ნახეს ბ. ბარკალაიაშ, ალ. ცაგარელმა და სხვ., ხოლო უკანასკნელად 1960 წელს სამეცნიერო ექსპედიციამ ა. შანიძის, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის შემადგენლობით იერუსალიმიდან ჩამოიტანა რუსთველის აღწერნული გამოსახულების ფერადი ფოტორეპროდუქცია³⁰.

1853 წელს ანტონ I-ის „წყობილსაბუჯვარების“ გამოცემაში პლ. იოსელიანი კვლავ შეეხო ამ საკათხს, ოღონდ აქ მან დაამატა ცნობა რუსთველის იერუსალიმში ბერად აღკვეცისა და იქ გარდაცვალებას შესახებ: „შოთა რუსთველი ჰსცხოვრებდა დედოფლისა თამარისა ჟამსა; მონაზონად აღკუჭცილი, გარდაიქცა იერუსალიმსა 1215 წელსა. შრო-

²⁹ Н. Ч у б и н а ш в и л и, Описание Крестного монастыря близ Иерусалима..., წიგნში: А. А. Цагарели, Сведения, т. I, вып. III, СПб., 1894, с. 44—47; იხ. აგრეთვე, ხელნ. იხსტ., А-1767, გვ. 162.

³⁰ დაწვრილებით იხ. ი. აბაშიძე, ა. შანიძე, გ. წერეთელი, შოთა რუსთველი იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში, გაზ. „კომუნისტი“, 22. 11. 1960; ი. აბაშიძე, პალესტინის დღიური, თბ., 1961 აღ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი და ქართველთა ჯვარის მონასტერი იერუსალიმში, კრებ. „შოთა რუსთველი“, თბ., 1966, გვ. 7—31; Т. Б. В и р с а л а д з е, Роспись Иерусалимского Крестного монастыря и портрет Шота Руставели, Тб., 1973.

მა მისი მაღალი და ბრწყინვალე, რომლითაცა აღიდა ენა ქართული, არის „ვეფხვს-ტყაოსანი“³¹.

უკანასკნელად, 1870 წელს „კავკაზში“ გამოქვეყნებულ „შოთა რუსთაველში“ პლ. იოსელიანმა ვრცლად განიხილა ჩვენთვის საინტერესო საკითხი, კვლავ გაიმეორა იერუსალიმში ხანდაზმულობის დროს შოთა რუსთაველის ბერად აღკვეცის ხალხური გადმოცემებიდან მომდინარე ამბავი, ოღონდ ამის მიზეზად მას შოთას არა ოჯახური ტრაგედია (როგორც ამას ხალხური გადმოცემები გვისახავს), არამედ საერთოდ პოეტის ღრმა რელიგიური, კერძოდ, ქრისტიანული განწყობილებანი და მიდრეკილებები მიაჩნია: «Для поэта тесен мир. Он парит к высшим мирсам, к бесконечности. Такого требование духа человеческого, неограничиваемаго пространством и временем. От идеала земной красоты, им воспеваемой, он парил к идеалу небесной красоты; от идеала земной любви — возвышался он к идеалу любви небесной; истина земная вела его ум высокий к истинам небесным; чувства и ощущения сердечныя указывали ему на мир высших ощущений: счастье земное предполагало спокойствие безоблачное... Руставели певец царицы Тамары, был настроения духовнаго. Он доказал это остатками жизни своей, посвященной монашеству, слезам и покаянию у подножия Голгофы в Иерусалиме». ამასთან ერთად პლა-

³¹ წყობილ-სიტყვაობა, კმნილი ანტონისაგან პირტმლისა, თფილისს, 1853, №57. 161.

ტონმა ზოგი ისეთი ცნობაც მოიტანა, რომელიც მანამდე მას არც ერთ ნაშრომში არ ჰქონია:

«Тимофей митрополит грузинский в XVII (I) (უნდაიყოს: XVIII გ.შ.) веке видел в Иерусалиме, в церкви св. креста, строенной грузинскими царями, и могилу его [Шота Руставели], и портрет его на стене храма в власянице подвижника... В Иерусалиме, единственном убежище идеалов, окончил он жизнь, и воспарил к небесам»³².

საიდან გაჩნდა ეს ახალი ცნობა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში შოთა რუსთველის საფლავის არსებობის შესახებ? ნუთუ ტიმოთე გაბაშვილთან მართლა დასტურდება იგი? მაგრამ „მიმოსვლის“ დღემდე ცნობილი არც ერთი ავტოგრაფული ან კიდევ მათგან მომდინარე ხელნაწერ³³, და მათ შორის არც პლ. იოსელიანის მიერ 1852 წელს გამოცემული ტექსტი არ იცნობს მას. ახლა უკვე გამორკვეულია, რომ ხალხური გადმოცემის საფუძველზე ცნობა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში შოთა რუსთველის — მეჭურჭლეთუხუცესის დასაფლავების შესახებ ტიმოთე გაბაშვილს რუსთველოლოგიის ისტორიაში პირველად მიაწერა თეიმურაზ ბაგრატიონმა³⁴, ხოლო მისი ავტორიტეტის წყალობით, შეუმოწმებლად გაი-

³² «Кавказ», 1870, № 13, გვ. 3.

³³ იხ. ტ. გაბაშვილი, მიმოსვლა, ელ. მეტრეველის გამოცემა, თბ., 1956.

³⁴ გ. შარაძე, ტიმოთე გაბაშვილისთვის მიწერილი ერთი რუსთველოლოგიური ცნობის წყარო, წიგნში: „არქეოგრაფიული ძიებანი“, თბ., 1973, გვ. 86—93; მისივე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, II, თბ., 1974, გვ. 97—105.

მეორეს მისმა მოწაფეებმა — ჯერ მარი ბროსემ³⁵ და დავით ჩუბინაშვილმა³⁶, ბოლოს, როგორც ვნახეთ, პლატონ იოსელიანმაც.

მიუხედავად ამ, და ზოგიერთი სხვა ფაქტობრივი უზუსტობისა, შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის მთავარი მომენტების წარმოდგენისას პლ. იოსელიანი, ძირითადად მაინც, სწორ მეცნიერულ პოზიციებზე დგას.

ცნობები რუსთველის პორტრეტის შესახებ

პლატონ იოსელიანი იცნობდა შოთა რუსთველის ორ ძველ ავთენტურ პორტრეტს — ე. წ. თეკლასეული „ვეფხისტყაოსნის“ კუთვნილ მინიატურულ და იერუსალიმურ (ჯერის მონასტრის) ფრესკულ გამოსახულებებს.

ეს უკანასკნელი მან იცოდა ტ. გაბაშვილის „მიმოსვლიდან“: „ჯვარის მონასტერი დაძველებულა და გუმბათს ქვეით სვეტნი გაუახლებია და დაუხატვინებია შოთამს რუსთველს, მეჭურჭლეთ უხუცეს [ს]. თითონაც შიგ ხატია მოხუცებული“. ამ ცნობაზე დამყარებით პლ. იოსელიანი წერდა: «Он сам изо-

³⁵ მ. ბროსე, ვეფხისტყაოსნის 1841 წლის გამოცემის წინასიტყვაობა, სპბ., გვ. XI; M. Brosset, Notice littéraire..., Journ. Asiatique, Paris, 1834, გვ. 157; შდრ. M. Brosset, Additions..., SPb., 1851, გვ. 199.

³⁶ დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ქრისტომატია, II, სპბ., 1846, გვ. III—IV; Д. Чубинов, О грузинской поэме Вепхис-Ткаосани или Барсова кожа, ЖМНП, 1842, № 8; შდრ. დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ქრისტომატია, I, სპბ., 1846, გვ. 149—153.

ბრაჟენი там в виде старца»¹, ხოლო თავის კომენტარში მ ა გ-
ვიანებით შენიშნავდა: „არა ეუწყი არისაა დღესცა სახე ესე
შოთა რუსთაველისა იერუსალიმს“². როგორც ვთქვით, ტ. გა-
ბაშვილის შემდეგ შოთა რუსთაველის იერუსალიმური ფრეს-
კული გამოსახულება 1845 წელს ინახულა ნ. ჩუბინაშვილმა,
ხოლო უკანასკნელად — 1960 წელს მისი ფერადი ფოტორეპ-
როდუქცია აღვილზე გადაიღო და საქართველოში ჩამოიტანა
ექსპედიციამ ი. აბაშიძის, გ. წერეთლისა და ა. შანიძის შემად-
გენლობით.

უფრო საყურადღებო და საინტერესო ისტორია აქვს
პლ. იოსელიანის ცნობას შოთა რუსთაველის მინიატურული
პორტრეტის შესახებ, რომელიც ერთ დროს ეკუთვნოდა თე-
ლა ბატონიშვილისეულ ვეფხისტყაოსანს.

პირველი ცნობა გრაფ ე. შტაყელბერგისა ამ პორტრეტის
შესახებ და XIX ს. ცნობილი რუსი მხატვრის გრ. გაგარი-
ნის მიერ გადმოღებულ მისი ასლი გამოქვეყნდა 1847 წელს,
პარიზში³, ხოლო საქართველოში ყოფნის დროს გრ. გაგა-
რინთან პლ. იოსელიანის ნაცნობობა და თანამშრომლობა სა-
ყოველთაოდ დადასტურებული ფაქტია⁴.

ამის შემდეგ, 1852 წელს, ამავე პორტრეტსა და ხელნა-
წერზე პლ. იოსელიანი თავის ერთ გამოცემაში შენიშნავდა:

¹ Пл. И о с с е л и а н и, Краткая история груз. церкви, СПб. 1843, с. 81.

² მოხილეთა..., თფ., 1852, გვ. 154, შგვ. 91.

³ Le Caucase pittoresque..., Paris, 1847, ტაბ. XI.

⁴ ზ. ანტონოვი, ტფით მოგზაურობა ლიტერატორთა, ტფ., 1854; აგრეთვე, „ივერია“, 1899; № 266; პლ. იოსელიანი, ცხოვრე-
ბა..., გვ. 83; ა. გაწეირელია, დას. ნაშრ., გვ. XVIII—XIX.

„აქა თფილისს მეფის ირაკლის ასულს თეკლას აქტნდა ძტჳ-
ლად ნაწერი ვეფხვს-ტყაოსანი სახით ანუ პორტრეტითურთ
თვთ რუსთაველისა. ერისკაცისა სამოსით, უფრო ყიზილ-
ბაშთა წესით. ესე წიგნი და პორტრეტი წარუდგინე კნიაზს
მ. ს. ვორონცოვსა და ამან წარგზავნა სახე ესე კელითა აქა
ყოფილის ფრანცუზის მოგზაურის ქლერისა საფრანგეთის
ქალაქსა პარიჟს, რათა გარდაბეჭდონ იგი მრავალრიცხუდ
ეკზემპლარებად ხრომო-ლიტოღრაფიით“⁵.

უკანასკნელად 1870 წ. ამ ცნობის გამეორებებს, პლ. იო-
სელიანი დასძენდა: «...Мудрый правитель [М. С. Ворон-
цов]... велел скопировать портрет народного гения, как
гения науки — всемирного достояния, он передал порт-
рет этот находившемуся в то время в Тифлисе ученому
французу Флери для издания в Париже. Открывшаяся
война помешала исполнению желания светлейшего кня-
зя. Имевшийся же у меня экземпляр того же портрета,
в прошлом году доставил в Москву светлейшему князю
Д. Б. Грузинскому, собирателю и просвещенному обере-
гателю редкостей и древностей отечества его и его царст-
венных предков»⁶. ეს იყო და ეს!

1872 წელს პეტერბურგში გამოშვებულ «Илл. газета»-ში
(№ 28, 20. VII) Н. Б.-ს ხელმოწერით გამოქვეყნდა წერილი
«Грузинская литература и ея представители до XVIII сто-
летия», რომელსაც თან ახლდა პორტრეტი „შოთა რუსთავე-“

⁵ მოხილტა..., 1852, გვ. 154, შგშ. 91.

⁶ Пл. И о с с е л а н и, Шота Руставели, «Кавказ», 1870, № 13.

ლი“ (წარწერა შესრულებული იყო დამახინჯებული ქართული ასომთავრულით, აგრეთვე, მხედრულითა და რუსული ასოებით). იმოწმებდა რა პლ. იოსელიანის ზემოთ მოყვანილ ცნობას, Н. Б. შენიშნავდა: «...и портрет Руставели до сих пор не был издан. Имевшийся у Платона Иосселиани экземпляр того же портрета доставлен был им в Москву князю Д. Б. Грузинскому... С этого портрета снят был в Москве фотографический снимок, копия с которого вырезана на прилагаемом рисунке».

Н. Б.-ს ამ წერილზე დამყარებით, უკანასკნელ ხანს ზოგიერთმა (ბ. კანდელაკი, ლ. კრელაშვილი) სცადა მისი შოთა რუსთველის უცნობ პორტრეტად გამოცხადება⁷, მაგრამ, როგორც უკვე გამოვარკვეით, «Илл. газета»-ში Н. Б.-ს, იგივე ნიკოლოზ ბოჩაროვის (და არა ნიკოლოზ ბერძენოვის, როგორც ეს ადრე ეგონათ) მიერ გამოქვეყნებული ე. წ. შოთა რუსთველის პორტრეტი ნაყალბევია და სინამდვილეში იგი წარმოადგენს ნინოწმინდის XVIII ს. სიგელიდან გადმოღებულ შაჰ-პუსეინის პორტრეტს და ამდენად არავითარი კავშირი არა აქვს

⁷ Б. К а н д е л а к и, Загадка портрета Руставели, «Заря Востока», I. IV. 1973, № 77; ლ. კ რ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი, შოთა რუსთაველის მეოთხე პორტრეტი, „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია) 1977, № 1, გვ. 151—175; ამ წერილების შესახებ იხ. С. Ц а й ш в и л и, Разгадка портрета Руставели, «Заря Востока», 15. IV. 1973; გ. შ ა რ ა ძ ე, პოეტის თუ შაჰის პორტრეტი, ე. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1974, № II, გვ. 68—71; ი. ლ ო ლ ა შ ვ ი ლ ი, რუსთაველის იკონოგრაფიის ერთი საკითხისათვის, „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 1977, № 1, გვ. 176—190.

პლ. იოსელიანის მიერ მოხსენიებული თეკლასეული ვეფხის-ტყაოსნის კუთვნილ შოთა რუსთველის ავთენტურ მინიატურულ გამოსახულებასთან⁸. ეს დასკვნა გაიზიარა „მაცნეს“ სარედაქციო კოლეგიამაც⁹.

რაც შეეხება პლ. იოსელიანის მიერ არაერთგზის მითითებულ შოთა რუსთველის ავთენტურ პორტრეტს, რომელიც მოთავსებული იყო თეკლასეულ ვეფხისტყაოსანში, იგი ხელნაწერისგან ცალკე აღმოჩნდა 1922 წელს და დღეს ინახება საქართველოს სახელმწიფო ხელოვნების მუზეუმში (საგანძ. განყ. ქ. № 1148)¹⁰.

ცნობები ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერებსა და თარგმანებზე

პლატონ იოსელიანს ეკუთვნის უნიკალური ცნობები ვეფხისტყაოსნის ძველ ხელნაწერთა შესახებ.

თავდაპირველად გვინდა შევჩერდეთ პლ. იოსელიანის ყველაზე ადრინდელ ცნობაზე პოემის ერთი ნუსხის გამო, რომელსაც დღემდე რუსთველოლოგიაში არ ექცეოდა სათა-

⁸ ამის შესახებ დაწვრილებით იხ. გ. შ ა რ ა ძ ე, ისევ ე. წ. რუსთველის უცნობი პორტრეტის გამო, „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 1977, № 2, გვ. 128—143.

⁹ იქვე, გვ. 144.

¹⁰ დაწვრილებით ამ პორტრეტისა და ხელნაწერის აღმოჩენის შესახებ იხ. გ. შ ა რ ა ძ ე, ვეფხისტყაოსნის ე. წ. ზაზასეული ხელნაწერის გარშემო, „მაცნე“, 1970, № 4—5; გადაბეჭდილია მისსავე წიგნში: „არქეოგრაფიული ძიებანი“, თბ., 1973, გვ. 3—40.

ნადო ყურადღება. საქმე ეხება შოპენისეულ ვეფხისტყაოსანს.

1838 წლის 6 ოქტომბერს პლ. იოსელიანი წერდა მ. ბროსეს: „შეგრენს აცნობეთ, რომელ წიგნსა „ვეფხისტყაოსანსა“, რომელიცა აქტს ყორღანოვსა, მიცემულსა უფ. შოპენისაგან, მალე გამოუგზავნი მე შეგრენს, რათა გარდაჰსცეს იგი ანუ პატრონისად, ანუ იპყრას თვით. შოპენ ვჰგონებ ახლა იყოს პეტერბურღს“¹.

აქ მოხსენიებული შეგრენი გახლავთ პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი ანდრია მიხეილის ძე შეგრენი (1794—1855), ცნობილი ენათმეცნიერი — კავკასიოლოგი, კერძოდ, ოსური ენის მკვლევარი², ხოლო უფალი შოპენი კი — ივანე ივანეს ძე შოპენი (1798—1870), ფრანგი ისტორიკოსი, რომელიც რუსეთში 1825 წელს ჩამოვიდა სამუშაოდ, ერთხანს ცხოვრობდა კავკასიაში და სწავლობდა საქართველოსა და სომხეთის ისტორიასა და ეთნოგრაფიას³.

როგორც წერილიდან ჩანს, ი. ი. შოპენს კავკასიაში ყოფნის დროს (ყოველ შემთხვევაში, 1838 წლამდე, ე. ი. ამ წერილის დაწერამდე) შეუძენია ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერი „წიგნი“ და „მიუცია“ (უნდა ვივარაუდოთ, უთხოვებია გადასაწერად) ვინმე ყორღანოვისათვის, ხოლო პლ. იოსელიანს ალუთქვამს მ. ბროსესთვის, რომ ამ ხელნაწერს აუცილებლად

¹ პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 8.

² იქვე; იხ. აგრეთვე, ა. ფოცხიშვილი, ჩვენი კულტურის მეგობარი (ქართული მასალები აკადემიკოს ა. შეგრენის არქივში), „კომუნისტი“, 23. VI. 1971, № 142.

³ პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 8.

გადაუგზავნიდა პეტერბურგში აკად. ა. შეგრენს, რომელსაც შეუძლია „გარდასცეს იგი ანუ პატრონისად (ე. ი. შოპენს, გ. შ.), რომელიც ახლა შეიძლება იყოს პეტერბურგში, ანდა, თვითონ დაიტოვოსო („ანუ იპყრას თვით“).

ჩვენ არ ვიცით, საბოლოოდ პლ. იოსელიანმა მართლა გამოართვა ამ ვინმე ყორღანოვს ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერი და გადაუგზავნა თუ არა იგი პეტერბურგში შეგრენს ან შოპენს. ყოველ შემთხვევაში, დღეს საქართველოში დარჩენილ და 1838 წლამდე გადაწერილ პოემის ნუსხათა შორის არის რამდენიმე ხელნაწერი, რომლის მფლობელი სხვადასხვა ყორღანოვი ჩანს, კერძოდ, მიხაკ ყორღანოვი (Q-279, გადაწ. 1826 წ.) და მოსესა ყორღანოვი (S-4997, გადაწ. 1837 წ.), ხოლო სიმონ ყორღანოვის მიერ გადაწერილი ხელნაწერი (S-3442) თარიღდება 1849—1850 წლებით⁴, და ამიტომ უნდა გამოვრიცხოთ ამათგან. მაშასადამე, უნდა დავუშვათ, რომ ე. წ. შოპენისეული ვეფხისტყაოსანი პლ. იოსელიანმა ან გაუგზავნა თავის პატრონს და მისი კვ-ლი დაიკარგა, ანდა ყორღანოვთან დარჩა და ის არის ერთი რომელიმე დღემდე მოღწეული ყორღანოვისეული (Q-279, S-4997) ნუსხათაგანი, ან კიდევ S-4997 წარმოადგენს ე. წ. შოპენისეული ვეფხისტყაოსნიდან 1837 წელს მოსესა ყორღანოვის მიერ გადმოწერილ ასლს.

ამას გარდა, პლ. იოსელიანსვე ეკუთვნის საკმაოდ გახმაურებული ცნობები ვეფხისტყაოსნის სამი უძველესი ხელნა-

⁴ ს. ც ა ი შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, II, თბ., 1970, გვ. 82—84, 145.

წერის შესახებ. 1870 წელს «Кавказ»-ში იგი აუწყებდა მკითხველს:

«Я видел три древние списка, писанные лучшими каллиграфами.

Самый древний на пергаменте, но не полный, в полулист, был в руках имеретинского князя полковника Григория Церетели. Он был писан крупными круглыми буквами гражданского письма. Рамки страниц были разрисованы красными чернилами. Четыре оконечности этой рамки красовались фигурами, фризванными в восточном затейловом вкусе. Полагаю, что рукопись писана для царя или царственной особы.

Второй экземпляр на лощеной бумаге, принадлежавший царю Александру (1443), видел я у дворянина Николая Елиозова, древний род которого всегда был служебным при дворе католиков-патриархов, грузинских, большею частью происходивших из царского дома.

Третий экземпляр с надписью принадлежности его царю Вахтангу Шах-Наозу (в 1678 г.) находился в руках царевны Феклы Ираклиевны, скончавшейся в 1846 году. Рукопись эта писана очень красиво, но с ошибками правописания по местам. По ней, с той же орфографией, явилось издание 1712 года. Она вся раскрашена или иллюстрирована картинами сцен поэмы, в виде полиграфических изданий. Эти картины писаны грубо, без теней, по системе персидской живописи. Фронтиспис украшен портретом Руставели в костюме персидском с сохранением частью и типа древняго грузинскаго костюма. Рукопись эта была доставлена мною великому князю М. С. Воронцову. Он велел скопировать портрет народного гения, как гения науки всемирнаго достояния, и передал портрет этот находившемуся в то время

в Тифлисе ученому французу Флери для издания в Париже. Открывшаяся война помешала исполнению желания светлейшего князя. Имевшийся же у меня экземпляр того же портрета в прошлом году доставил я в Москву светлейшему князю Д. Б. Грузинскому, собирателю и просвещенному оберегателю редкостей и древностей отечества его и его царственных предков»⁵.

განვიხილოთ ეს ცნობები თანმიმდევრობით.

პლ. იოსელიანის მიერ დასახელებული ვეფხისტყაოსნის სამი უძველესი ნუსხიდან ყველაზე ძველი, ნაკლული ხელნაწერი, რომელიც ეკუთვნოდა იმერელ თავადს პოლკოვნიკ გრიგოლ წერეთელს, ნაწერი ყოფილა ნახევარი ფურცლის ზომის ეტრატზე, მსხვილი მრგვალი მხედრული ასოებით. გვერდების ჩარჩოები მოუხატავთ სინგურით, ჩარჩოს ოთხივე კუთხეს ამშვენებდა აღმოსავლური გემოვნებით შესრულებული რთულორნამენტიანი ფიგურებით. ხელნაწერის ასეთი მდიდრული მორთულობა პლ. იოსელიანს აფიქრებინებდა, რომ თავის დროს იგი დაუმზადებიათ მეფისთვის ან ვინმე მეფის გვარეულობის პირისთვისო.

ვინც ოდნავ მაინც ჩახედულია უკვდავი პოემის ხელნაწერთა ისტორიაში, ყველამ კარგად იცის, შედარებით რა გვიანდელი (XVII—XVIII სს.) ხანის ხელნაწერებს მოუღწევიათ ჩვენამდე. ამიტომ განუზომლად დიდი იყო ინტერესი პლ. იოსელიანის აღნიშნული ცნობისადმი ვეფხისტყაოსნის უძველესი ეტრატოვანი ნუსხის შესახებ, მით უმეტეს, რომ

⁵ Пл. И о с с е л и а н и, Шота Руставели, «Кавказ», 1870, № 13, с. 3.

დღემდე ცნობილი პოემის ყველა ხელნაწერი ქაღალდზეა გადაწერილი.

უკანასკნელ ხანს თავის მოგონებებში ე. თაყაიშვილმა პოემის გრიგოლ წერეთლისეული ეტრატოვანი ხელნაწერი (პლ. იოსელიანის მიერ დასახელებული) გააიგივა ნესტორ და პელაგია წერეთლისეულ (S-5006) ნუსხასთან: „ჩემი აზრით, ეს ის ხელნაწერია, რომელსაც პლ. იოსელიანი აღნიშნავს, როგორც წერეთლის კუთვნილებას და შეცდომით ამბობს, ეტრატზეა ნაწერიო, — .. ნამდვილად კი ბომბიკინაზე იყო დაწერილი, მაგრამ ისე ჰგავდა ტყავს, რომ თავის დროზე, როგორც ვთქვი, პლ. იოსელიანმაც კი ეტრატად მიიჩნია“⁶.

ე. თაყაიშვილის ეს მოსაზრება პირველად 1958 წელს დაიბეჭდა, მაგრამ ა. შანიძეს ოცი წლით ადრე, 1937 წელს აღნიშნული ჰქონდა შემდეგი: „ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში ყოფილა ცნობილი ისტორიკოსის პლატონ იოსელიანის სიტყვით („კავკაზ“, 1870, № 13) ორი მეტად მნიშვნელოვანი ხელნაწერი თავისი სიძველის მხრით. ერთი XV საუკუნისა, ქაღალდზე, მეორე კი იმაზე უძველესი, თანაც ეტრატზე, თუმცა კი უთარილო და ნაკლული, მაგრამ აღნიშნული ხელნაწერების კვალი ამჟამად არსად ჩანს“⁷.

ე. თაყაიშვილის მოგონებების შემდეგ გამოქვეყნდა ა. შანიძის კიდევ რამდენიმე ახალი ნარკვევი⁸, რომლებშიაც ავ-

⁶ ე. თაყაიშვილი, მოგონებები, „მნათობი“, 1958, № 7, გვ. 164; მისივე, რჩეული ნაშრომები, I, 1968, გვ. 312, 314.

⁷ ვეფხისტყაოსანი, ვახტანგისეული გამოცემა 1712 წლისა, აღდგენილი ა. შანიძის მიერ, თბ., 1937, გვ. 388.

⁸ ა. შანიძე, ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსანი, „ლიტ. გაზეთი“,

ტორი ე. თაყაიშვილს, მართალია, პირდაპირ არ ეკამათება, მაგრამ მაინც ჩანს, რომ იგი პლ. იოსელიანის ცნობას სანდოდ მიიჩნევს:

„ძველ ხელნაწერთაგან ბევრია ჩვენამდე მოღწეული, მაგრამ არც ერთი მათგანი არ არის XVII საუკუნეზე ადრინდელი. ამიტომ დიდი მწუხარებით უნდა აღინიშნოს, რომ დღესდღეობით არ ჩანს ორი უძველესი ხელნაწერი, რომელთა შესახებ ცნობები მოეპოვება ცნობილ ისტორიკოსს პლატონ იოსელიანს, რომელმაც 1870 წლის გაზეთ „კავკაზში“ (№ 13) მშვენიერი წერილი დაბეჭდა შოთა რუსთაველის შესახებ და ზიგ სხვათა შორის სამი ძველი „ვეფხისტყაოსანი“ ნაშნადობლივ დაასახელა... [ამათგან] ერთი კარგად ცნობილია დღესაც. ეს არის მესამე ხელნაწერი, რომელიც მისთვის გადაუციათ მ. ს. ვორონცოვისთვის მისართმევად. ეს ხელნაწერი, მართლაც, აღმოჩნდა მ. ს. ვორონცოვს აჩქივში... ამიტომ არ შეიძლება არ ვენდოთ ფრიად განათლებულსა და ცნობილ მეცნიერს, რომელსაც თანამედროვენი ფილოსოფოსს ეძახდნენ, როცა ის ორ სხვა ძველ ხელნაწერს ასახელებს და აგვიწერს კიდევ. ეს ხელნაწერები მის დროს ყოფილა, მაგრამ ამჟამად არ ჩანს. საკითხავია: რა მოუვიდათ მათ? თუ დაიღუპა, როდის და რა ვითარებაში? მე იმედი მაქვს, რომ

4. V. 1932 (№ 19); მისივე, დღევანდელი ვითარება ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დადგენის საქმეში, „მნათობი“, 1965, № 10, გვ. 116—126; № 11, გვ. 131—145; А. Ш а н и д з е, Первопечатное издание поэмы Шота Руставели «Витязь в тигровой шкуре»: сб. а. შ ა ნ ი ძ ე, თხზულებანი, II, თბ., 1966, გვ. 269—273; აქვეა გადმობეჭდილი მისი წინა ნარკვევები, გვ. 58—65, 214—246.

ეს ორი ხელნაწერი არ არის დაღუპული, სადღაც არის და მიკვლევა უნდა. შეიძლება პატრონებმა გაყიდეს და ხელნაწერებმა სადმე ევროპაში ან ამერიკაში ამოყვეს თავი. საჭიროა მათი მოძებნა, მათი ტექსტის შესწავლა და გამოქვეყნება. ეს აუცილებელია უკვდავი პოემის ტექსტის დასადგენად, რომელიც ეგოდენ შერყენილია უვაცი გადაწერლები-საგან. ამას მოითხოვს ქართული კულტურის ინტერესები⁹.

გრიგოლ და ნესტორ წერეთლისეულ ვეფხისტყაოსნის ნუსხათა გაიგივებას რომ მყარი საფუძველი არა აქვს, შენიშნული ჰქონდა ს. ცაიშვილს შემდეგი ოთხი საბუთის მიხედვით: „პირველი — [ნესტორ და პელაგია წერეთლისეული] ხელნაწერი [დღევანდელი S—5006] გასანთლულ ქალაღდზეა ნაწერი, ზოლო პლ. იოსელიანი [გრიგოლ წერეთლისეული ვეფხისტყაოსნის] მასალად პერგამენტს ასახელებს.. მეორე — მკვლევარი აღნიშნავს, რომ პოლკოვნიკ გრ. წერეთლის ხელნაწერი მსხვილა, მრგვალი მხედრულით ყოფილა შესრულებული. მესამე — S—5006 ხელნაწერს არ გააჩნია არშეების მოხატულობა, ზოლო პლ. იოსელიანის აღწერილ ხელნაწერს კი არშეები აღმოსავლური გემოვნებით ჰქონია მოხატული. მეოთხე და ყველაზე უმთავრესი საბუთი კი ის არის, რომ S—5006 ხელნაწერში არის მოთავსებული 90-მდე სრულიად უნიკალური მინიატურა, რომელიც საერთოდ გამოირჩევა ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა შორის. უეჭველია, ასეთ თავისებურებებს პლ. იოსელიანი არ გამოტოვებდა. ყოველივე

⁹ ა. შ ა ნ ი ძ ე, თხზულებანი, II, თბ., 1966, გვ. 64—65; იხ. აგრეთვე, 214, 272—273.

ამის გამო უნდა ვიფიქროთ, რომ პლ. იოსელიანის მიერ დასახელებული პოლკოვნიკ გრ. წერეთლის ხელნაწერი და პელაგია წერეთლის კუთვნილი S—5006 სხვადასხვა ნუსხებია. ამდენად, კვლავ საძიებელია პლ. იოსელიანის მიერ დასახელებული ნუსხა¹⁰.

ჩვენი მხრით, ამ საბუთიანობას დავუმატებდით ახალ საბუთსაც: პლ. იოსელიანის ცნობით, გრიგოლ წერეთლისეული ხელნაწერი ნაკლული ყოფილა, ხოლო S—5006-ს არა თუ პოემის ტექსტი, არამედ მისი გვიანდელი გაგრძელებანიც უნაკლოდ შემოუნახავს.

მრუხედავად ამისა, ე. თაყაიშვილის ავტორიტეტმა მაინც თავისი გავლენა იქონია გარკვეულ სამეცნიერო წრეებზე და არ იქნება გადაჭარბებული თუ ვიტყვით, რომ ერთგვარად შენელდა კიდევ ინტერესი ამ თითქოსდა ძველი, მეტად საინტერესო ხელნაწერის ბედისადმი.

ამიტომ ჩვენ მოგვიხდა პლ. იოსელიანის ცნობის ერთხელ კიდევ შემოწმება¹¹. პირველ რიგში, დავადგინეთ გრიგოლ წერეთლის ვინაობა, აგრეთვე რა ნათესაური კავშირი არსებობდა ეტრატოვანი ვეფხისტყაოსნის მფლობელ გრიგოლ წერეთელსა და S—5006 ხელნაწერის მფლობელ ნესტორ წერეთელს შორის.

¹⁰ ს. ც ა ი შ ვ ი ლ ი, ცნობები ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერებზე, წიგნ-ში: „ლიტერატურული წერილები“, თბ., 1966, გვ. 109; მისივე, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, II, თბ., 1970, გვ. 17—19.

¹¹ დაწვრილებით იხ. გ. შ ა რ ა ძ ე, ვეფხისტყაოსნის გრიგოლ წერეთლისეული ხელნაწერის გამო, წიგნში: „არქეოგრაფიული ძიებანი“, თბ., 1973, გვ. 52—65.

გამოირკვა, რომ ეტრატოვანი ვეფხისტყაოსნის მეფლობელი ყოფილა საჩხერელი დიდი თავადის, სახლთუხუცეს (შედეგში — გენერალ-მაიორ) ზურაბ ქაიხოსროს ძე წერეთლის ვაჟი — გრიგოლ ზურაბის ძე წერეთელი. იგი დაბადებულია 1789 წელს. 1810 წელს მონაწილეობა მიუღია რუსეთის მიერ სოლომონ II-ის ქუთაისიდან ახალციხეს განდევნაში. უცნაურია, მაგრამ ფაქტია, რომ ამ დროს საქართველოში მომხდარი თითქმის ყველა — 1819 წლის იმერეთის, 1824 წლის აფხაზეთის, 1841 წლის გურიის აჯანყების ჩახშობის აქტიურ მონაწილედ სწორედ გრიგოლ წერეთელი ჩანს, რის გამოც რუსეთის მთავრობას მისთვის წყალობა არ დაუკლავა და უკანასკნელად, 1838 წლის 26 თებერვალს პოლკოვნიკობაც უბოძებია. გრიგოლ წერეთელს ცოლად ჰყოლია ელისაბედ დადიანის ასული, რომელთანაც სამი ვაჟი შესძენია. ნესტორ დიმიტრის ძე წერეთელი მისი შვილიშვილი ყოფილა. გრიგოლ წერეთელი გარდაცვლილა 1843 წლის 20 დეკემბერს.

გრიგოლ წერეთელი ძველი ქართული ხელნაწერებისა და წიგნების დიდი მოტრფიალე იყო და, აკაკი წერეთლის მოწმობით, მან თავისი დროისთვის „ძვირფასა ბიბლიოთეკა შეადგინა“¹², რომელშიც, აკაკის ცნობების მიხედვით, გარდა საგვარეულო წიგნებისა, იოანე ბატონიშვილის, დადიანების, გურიელების, ზაქარია არქიმანდრიტისა და ივანე აბაშიძის კოლექციების და სხვათა ნაქონი წიგნებიც ყოფილა.

გრიგოლ წერეთელს რომ პლატონ იოსელიანი კარგად

¹² „დროება“, 1871, № 28.

იცნობდა, ცხადად მოწმობს პლ. იოსელიანის არქივში გამოვლენილი გრიგოლ წერეთლის 1821 წელს პოდპოლკოვნიკად გახდომის ოფიციალური, მთავარმართებელ ერმოლოვის ხელმოწერილი დედან-დოკუმენტი (დაცულია თბილისში, საჯარო ბაბლიოთეკაში. ასე რომ, გრიგოლ წერეთელი სხვა ვინმეში პლ. იოსელიანს ადვილად არ აერეოდა. პლ. იოსელიანს მის ხელში ვეფხისტყაოსნის ეტრატოვანი ნუსხა შეიძლებოდა ენახა არა უადრეს 1838 წლისა (სანამ გრიგოლ წერეთელი პოლკოვნიკი გახდებოდა) და არა უგვიანეს 1843 წლისა (როდესაც გრიგოლი გარდაიცვალა), ე. ი. 1838—1843 წლებში. უფრო ზუსტად, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს უნდა მომხდარიყო 1841 წლის ზაფხულში, როდესაც პლ. იოსელიანმა ქართული სიძველეების შესწავლის მიზნით იმოგზაურა იმერეთში¹³.

მამასადამე, 1870 წლის იანვარში, როცა პლ. იოსელიანის წერილი დაიწერა (დუშეთში — 7 იანვარს) და დაიბეჭდა კიდეც („კავკაზში“ 30 იანვარს, № 13), ეს ხელნაწერი პლატონს 30 წლის წინათ ექნებოდა ნანახი და შეიძლება ეს აღწერილობაც ზეპირი ხასიათისაა, თუ ამ სახის ჩანაწერი მას ადრე არ ჰქონდა გაკეთებული.

რაც შეეხება S—5006 ხელნაწერს, როგორც გამოირკვა, მისი მფლობელი ნესტორ წერეთელი, მართალია, გრიგოლ წერეთლის პირდაპირი შთამომავალი იყო და მემკვიდრეობად პაპის უმდიდრესი ბიბლიოთეკის ნაწილიც რგებია, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ვეფხისტყაოსნის აღნიშნული (S—5006) ხელნაწერი ადრე ქაიხოსრო გურიელის საკუთრება ყოფილა

¹³ პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 31.

და მზითვად მოუტანია ნესტორ წერეთლის ოჯახში მის ცოლს — პელაგია ქაჩხოსროს ასულ გურიელს. ასე რომ, უკვე აღარავითარა საფუძველი აღარ არსებობს გრიგოლ და ნესტორ წერეთლების ნაქონი ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა გაიგივებისათვის. მაშასადამე, პლ. იოსელიანის ცნობა ვეფხისტყაოსნის გრიგოლ წერეთლისეული უძველესი ეტრატოვანი ნუსხის შესახებ ნდობის ღირსია და ამ მიმართულებით კვლევა-ძიება კვლავ უნდა გაგრძელდეს¹⁴.

ახლა ნიკოლოზ ელიოზიშვილისეული (XV ს.) ვეფხისტყაოსნის შესახებ.

პლ. იოსელიანის ნანახი ვეფხისტყაოსნის ელიოზიშვილისეული ნუსხის პოვნით ჭერ კიდევ იონა მეუწარგია დაინტერესებულა. ვეფხისტყაოსნის ახალი გამოცემის (მომავალი 1888 წლის) რედაქციის სახელით გაზეთ „დროებაში“ 1881 წლის 16 ივნისს (№ 123) გამოქვეყნებულ ქრონიკაში „რე-

¹⁴ ამ მიზანს ემსახურებოდა 1972 წლის 19 მარტს გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნებული ჩემი წერილი „ძვირფას ხელნაწერს რომ მივავნოთ“ (გადაიბეჭდა გაზ. „საშობლოში“, 20. VII. 1972). მივიღე გამოხმაურებანი, მათ შორის, პარიზიდან შემატყობინეს გრიგოლ წერეთლის ერთი შთამომავლის მისამართი ქ. მოსკოვში. მაშინვე მე და ს. ცაიშვილი გავემგზავრეთ მოსკოვს, ვინახულეთ წერეთლის ქალიც (ამ დროს მოსკოვში მყოფი დ. მუსხელიშვილიც თან გვსვდა), მაგრამ ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერისა, სამწუხაროდ, არაფერი იყოდა. თუმცა, აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ მან ცოტა უნდობლად მიგვიღო და არც საოჯახო ბიბლიოთეკისა და არქივის გაცნობა დაგვანება (ანგარიში მოხსენდა ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტის რუსთველოლოგიის განყოფილებას 1972 წლის 17 ოქტომბერს, ოქმი № 48).

დაქციის საქმეთა მწარმოებელი“ იონა მეუნარგა მიმართავდა მკითხველს:

„... რედაქცია სთხოვს აზნაურის ნიკოლოზ ელიოზოვის და პოლკოვნიკის გრიგოლ წერეთლას მეშვეობით აცნობონ „დროების“ რედაქციას, რა იქნა ის ძვირფასი ხელნაწერი ეგზემპლიარები ვეფხის-ტყაოსნისა, რომლებიც განსვენებულს პლატონ იოსელიანს უნახავს იმათ ხელში. ერთი ამ წიგნთაგანი (ელიოზოვისა), პლატონის სიტყვებით, ყოფილა საკუთრება მეფე ალექსანდრესი (1443) და მეორე — ამაზე უძველესი. ორივე ხელნაწერი რედაქციისათვის ძვირფასი შეძენილობა იქნება და უმორჩილესათ ვთხოვთ ყველას, ნაცნობს თუ მეშვეობით, ზემო აღნიშნულის ადრესით შეგვაცუობინონ, თუ სად არის ეს წიგნები“.

მაგრამ, ეტყობა, ი. მეუნარგიას ამ თხოვნას მაშინ არა-გითარი შედეგი არ გამოუღია.

ვეფხისტყაოსნის დაწერის 750 წლისთავისთვის მზადებას წინასაიუბილეო ღღეებში კვლავ დადგა პოემის უძველესი ნუსხების, მათ შორის, ელიოზიშვილისეული (ერთ დროს ალექსანდრე დიდის (1412—1443) ნაქონი) ხელნაწერის მოძიების საკითხი. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა სულ უკანასკნელ ხანს გამოქვეყნებული აკაკი შანიძის 1935 წლის 16 მარტის წერილი, მიწერილი ცნობილი ექიმისა და საზოგადო მოღვაწის კოტე ელიოზიშვილისადმი (1874—1954), რომელიც მაშინ გორში ცხოვრობდა:

„დიდად პატივცემულო ბატონო კოტე! ცნობილი ისტორიკოსი პლ. იოსელიანი ერთ თავის წერილში შოთა რუსთაველის შესახებ წერს („კავკაზ“, 1870 წ., № 13), რომ მას

უნახავს აზნაურ ნიკოლოზ ელიოზიშვილისას „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერი, რომელიც ჰუთუნებია ალექსანდრე მეფეს (1443 წ.); ეს ხელნაწერი ჭერჭერობით ცნობილი არაა. პლატონი არ ამბობს, როდის ნახა მან ასეთი ხელნაწერი და სახელდობრ სად, ქალაქში თუ სოფელში და სხვ. რადგანაც ამეამად გაცხოველებული მუშაობაა „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემების გარშემო, ამიტომ ძალიან საჭიროა აღნიშნული ხელნაწერის გამოძებნა. თქვენ ხომ არ იცით, ვინ იყოს ის ნიკოლოზ ელიოზიშვილი, სად ცხოვრობდა, ვინ დარჩა მემკვიდრეებად, ვის უნდა ჰრგებოდა აღნიშნული ხელნაწერი შემკვადრეობით (ვაქს თუ ქალს), არიან თუ არა ახლა სადმე მისი პირდაპირი ჩამომავალნი და სხვ. ერთი სიტყვით, საჭიროა გამოიკვეს, თუ სად არის ის ხელნაწერი, რომელიც უთუოდ ძალიან საინტერესო იქნება. უნდა ვიფიქროთ, რომ თუ XV საუკუნიდან მოყოლებული ხელნაწერმა XIX საუკუნემდე მოაღწია, ისე რომ პლ. რუსელიანმა ნახა, პლატონის შემდეგ არ დაიღუპებოდა. ალბათ, იგი დღესაც არის სადმე და უნდა მოვნახოთ. კარგი იქნება ამ მხრივ თქვენი დახმარება. მარად თქვენი პატივისმცემელი ა. შანიძე¹⁵.

20 დღე მოუნდომებია კ. ელიოზიშვილს მეცნიერის დავალების შესასრულებლად, მაგრამ უშედეგოდ, რის გამოც შეწუხებული ატყობინებდა:

„დიდად პატივცემულო ბატონო აკაკი! ბოდიშს ვიხდი, რომ პასუხი დაგიგვიანეთ, მაგრამ ამას თავისი გასამართლე-

¹⁵ ი. ს. რ. ე. ლ. ი., კოტე ელიოზიშვილი, თბ., 1976, გვ. 30—31.

ბელი საბუთი ჰქონდა. მე თვითონ ნიკოლოზ ელიოზიშვილი არ გამიგონია, მაგრამ თქვენი დავალებას სერიოზულობა მაიძულებდა არ დაეკმაყოფილებულიყავი მარტო ასეთი პასუხით და ჩვენ მხარეში, ელიოზიშვილის საგვარეულოში მომეძებნა რაიმე ცნობები.

ამ მიზნით მე მომიხდა გორიდან გამგზავრება ცხინვალში და სოფ. დგვრისში და იქ, ელიოზიშვილების ოჯახების ჩამოვლით ნიკოლოზ ელიოზიშვილისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერის შესახებ ცნობების ძებნამ, სამწუხაროდ, ამაოდ ჩაიარა და ვერაფრითარ კვალს ვერ მივაგენი. ყველა აქაური ელიოზიშვილის აზრით პლ. იოსელიანის დროს ნიკოლოზ ელიოზიშვილი უფრო თბილისში უნდა ყოფილიყო. ვწუხვარ, რომ იმედი ვერ გაგიმართლე. თქვენი პატივისცემელი კ. ელიოზიშვილი“¹⁶.

მიუხედავად ამისა, აკაკი შანიძეს არც მაშინ¹⁷ და არც შემდეგ, როგორც ვთქვით, ეჭვი არ შეუტანია პლ. იოსელიანის ცნობის სანდოობაში და არც მისი მიკვლევის იმედი დაუკარგავს¹⁸.

ამას გარდა, ირკვევა, რომ ვეფხისტყაოსნის ელიოზიშვილისეული ნუსხის ბედით აგრეთვე საგანგებოდ ყოფილა დაინტერესებული ჩვენი დიდი პოეტი გალაკტიონ ტაბიძე.

როგორც ცნობილია, გალაკტიონ ტაბიძე ვეფხისტყაოსნის

¹⁶ ი. ს რ ე ს ე ლ ი, დასახ. ნაშრ.

¹⁷ იხ. ვეფხისტყაოსანი, ვახტანგისეული გამოცემა 1712 წლისა, აღდგენილი ა. შანიძის მიერ, თბ., 1937, გვ. 388.

¹⁸ ა. შ ა ნ ი ძ ე, თხზულებანი, II, თბ., 1966, გვ. 64—65, 214, 272—273.

დაწერის 750 წლისთავის საიუბილეო კომიტეტის წევრი იყო. 1936 წლის იანვარში პოეტს საავადმყოფოში გორელ პედაგოგთან — ციციშვილის ქალთან საუბრისას ყური მოუკრავს ზოემის ელიოზიშვილისეული ხელნაწერის არსებობაზე, შემდეგ იგი კოტე ელიოზიშვილსაც შეხვედრია. ყოველივე ეს გალაკტიონს მაშინვე ჩაუწერია თავის დღიურში (7—27 იანვარი. 1936 წ.), რომელსაც ადრე ი. ლორთქიფანიძემ მიაქცია ყურადღება¹⁹, ხოლო უკანასკნელად გამოქვეყნდა გ. ტაბიძის თხზულებათა XII ტომში²⁰. საკითხის ისტორიისათვის მათი განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო თავს ნებას ვაძლევთ გალაკტიონის ეს დღიური მოვიყვანოთ აქ მთლიანად, მით უმეტეს, რომ ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილი მიმოწერა აკაკი შანიძესა და კოტე ელიოზიშვილს შორის ერთგვარ კომენტარადაც შეიძლება გამოდგეს დიდი პოეტის აღნიშნული დღიურისთვის, რომელშიც ზოგიერთი რამ შეიძლება მთლად ზუსტად არ იყოს:

„— მითხარით, ისევ არიან ქართლში ძველი ოჯახები? — ვეკითხები ხანში შესულ ქალს, ყოფილ თავადის ქალს (ის 40 წლის განმავლობაში მასწავლებლად იყო გორის მახლობლად. ძალიან კარგი ქართული ენით ლაპარაკობს. შვილი ჰყავს საოპერაციოდ ჩემს პალატაში).

— არიან, როგორ არ არიან. — მიპასუხა მან.

¹⁹ ი. ლორთქიფანიძე, სად არის ნიქოზის ხელნაწერი? გაზ. „თბილისი“, 3. VIII. 1965, № 181.

²⁰ გ. ტაბიძე, ნიქოზის „ვეფხისტყაოსანი“, თხზულებანი, ტ. XII, თბ., 1975, გვ. 133—137, 671.

— მაგალითად ისეთები, რომლებიც ძველ ხელნაწერებს ინახავენ?

— არიან, აი მაგალითად:

გორში არის ერთი ექიმი. ნიკო ელიოზაშვილი, ძალიან განათლებული კაცია. უყვარს მწერლობა, მან იცოდა, რომ სოფ. ნიქოზში, ერთ ოჯახში, სხვა მრავალ ხელნაწერებთან ერთად, ინახებოდა უძველესი ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსნისა“. სწორედ ამ ექიმმა ამ დღეებში ტფილისიდან მიიღო წერილი, რომელშიც სთხოვენ, როგორმე ხელთ ეგდო, როგორმე ეშოვნა ეს ხელნაწერი. ექიმი იმ წამშივე ჩაჯდა ავტომობილში და ნიქოზისკენ გაემგზავრა. მივიდა იმ ოჯახში (გვარი ოჯახის პატრონისა არ მახსოვს, ვერ გეტყვით, რომ არ აგერიოთ). ის კაცი ცოცხალი აღარ იყო. დახვდნენ მისი დები. დებმა შეკითხვაზე — აქვთ თუ არა ხელნაწერი, უპასუხეს:

— უი, ჩვენი ბრალის აღარა გვაქვს, როდესაც ბოლშევიკები შემოდრიოდნენ, საშინელი ხმები დადიოდა — ქვას ქვაზე არ უშვებენ ხელნაწერების გამო. ჩვენც შიშით გავანადგურეთო.

გაუნადგურებიათ „ვეფხისტყაოსანიც“.

სულ თონეში ჩაუყრია, — დაუმატა ავადმყოფმა ციციშვილმა, შვილმა იმ ქალისა, რომელმაც ეს ამბავი მომაცა.

— თვალაცრემლებული დაბრუნდა ექიმი გორში, — დაამთავრა ამბავი ციციშვილის ქალმა.

... უნდა ჩახვიდე რაიმე დავალებით და იცხოვრო იქ ერთი კვირა (თუ რაიმე ნიშანი არის იმისა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ გადამალულია?) და კვალდაკვალ ძებნა, შესწავლა სა-

პირო. ცხინვალის ახლოა. გორიდან ავტომობილები მიდის ცხინვალამდე. ცხინვალიდან ნიქოზი 3 კერსზე იქნება. (შინდისას რაიონია). შინდისში იყო ერთი პოეტი ქალი — ნინო ყარანგოზიშვილი (წამიკითხავს მისი მშვენიერი ლექსები — „შინდისის ქადრებს“).

როდი ვიცი, ქართლს ეკუთვნის თუ ოსეთს.

1. სად არის სოფ. ნიქოზი?

2. ოჯახი — საიდან გაჩნდა ამ ოჯახში „ვეფხისტყაოსანი“? ქაღალდები ვინმეს უნახავს თუ არა? რა პირობებში დაიღუპა?

არ დასწევდნენ, შეიძლება დამარხეს მანქანაში?

როგორ შეიძლებოდა, რომ დაეწვია?

წარმოსადგენია ასეთი ვანდალიზმი?

ღრმად პატივცემულო ბ. ნიკო!

დიდი სურვილი მქონდა თქვენი პირადად ნახვისა, მაგრამ ავადმყოფობა ამის ნებას არ მაძლევს. ამის გამო გადაწყვეტიე თქვენთვის წერილის მოწერა. მე გახლავართ რუსთაველის კომიტეტის წევრი და მანდა შეკითხვა მოგცეთ „ვეფხისტყაოსნის“ იმ ხელნაწერზე, რომელიც, როგორც გადმომცეს — ნიქოზში გეგულებოდათ თქვენ. ჩემთვის ამ შემთხვევაში უბრალო რამ წვრილმანიც კი საინტერესოა. აი, რა მაინტერესებს:

1. საიდან უნდა გაჩენილიყო, თქვენის აზრით, იმ ოჯახ-

ში „ვეფხისტყაოსანი“? შემთხვევით? მემკვიდრეობის წესით? რა ოჯახი იყო ის ოჯახი, სანამ ხელნაწერს დასწავლენ?

2. ხომ არ გინახავთ წინად ის ეგზემპლარა — „ვეფხისტყაოსანისა“, ხომ არ გახსოვთ მისი ფორმატა, ქალაღი, ხელი, ილუსტრაციება, განსაკუთრებული რამ თვისებები, რომელი საუკუნის უნდა ყოფილიყო?

3. საინტერესოა დაწვრილებით: რა პირობებში დაღუპა ის „ვეფხისტყაოსანი“. რატომ მაინცდამაინც თონეში დასწვეს.

4. რას წარმოადგენდნ იმ ხელნაწერთან დაღუპული სხვა ხელნაწერები?

5. შეიძლება არ დაუწვიათ, ინახავენ ესლაც და არ სურთ გამოჩენა?

6. ხომ არ გახსოვთ, ხომ არ გაგიგონიათ ანალოგიური შემთხვევები ძველი ხელნაწერების განადგურებისა! წინად ან ახლო ხანებში?

7. რას წარმოადგენდა ის პიროვნება, რომელიც ინახავდა იმ „ვეფხისტყაოსანს“?

8. სკივრში, ნოხქვეშ, თუ სად ინახავენ ასეთ ხელნაწერებს?

9. ვისი თხოვნით გაემგზავრეთ თქვენ ნიქოზში იმ „ვეფხისტყაოსნის“ ბედის გასაგებად? რომელ წელს, რა თვეში, რამდენი ხანი დაჰყავით იქ?

10. გვარი, სახელი, მამის სახელი იმ პიროვნების, რომელსაც „ვეფხისტყაოსანი“ ჰქონდა! (გლეხი, აზნაური, თავადი, სასულიერო წოდება, მოსამსახურე და სხვ.).

11. ხომ არ გეგულებათ კიდევ სადმე ჯერ უცნობი ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსნისა“? ან სხვა ხელნაწერი რაიმე?

საერთოდ, ერთი შეხედვით სრულიად უბრალო რაიმე წვრილმანი ღიდად საინტერესოა ჩემთვის და ღიდად დაჩავალვებთ.

(ეს წერილი უნა გამეგზავნა გორში ექიმ ნიკო ელიოზაშვილისათვის. არ გამიგზავნია).

* * *

დღეს ჩემს ოთახში შემოვიდა გორიდან ჩამოსული კაცი — კოტე ელიოზაშვილი.

„ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ რომ ჩამოვადე ლაპარაკი, მან სთქვა: — მივიღე წერილი პროფ. აკაკი შანიძისაგან. იგი მეკითხებოდა „ვეფხისტყაოსნის“ ძველი ხელნაწერების შესახებ, ემყარებოდა პლატონ იოსელიანის წერილს „კავკაზში“ (სამოცდაათ წლებში). პლატონ იოსელიანი სწერდა, რომ მან ნახა ვინმე ელიოზაშვილთან „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერი, იშვიათი ეგზემპლარი, მეთოთხმეტე საუკუნისა, რომელიც მეფის ნაქონი. შანიძე მთხოვდა მეპასუხა, თუ ვიცოდი რაიმე ამის შესახებ. მე არა ვიცოდი რა. ამიტომ გავემგზავრე ნიქოზში, დგვრისში და სხვა[გან], სადაც კი ელიოზაშვილები მეგულებოდნენ. გამოვიკითხე. ერთგან მითხრეს, რომ დავსწვითო ბევრი ხელნაწერები ტყავის ყდებში, 21 წელში. შეიძლებაო, ამბობდა ელიოზაშვილი, იოსელიანმა რომელიმე ტფილისში მყოფ ელიოზაშვილთან ნახა ის „ვეფხისტყაოსანი“. ელიოზაშვილები სამი შტოს არიანო:

ელიოზი, გედევანი და (...), შეიძლება იქ იყვესო. ელიოზა-
შვილები არიან სურამში, შეიძლება იქ იყვესო.

ერთი სიტყვით, „ვეფხისტყაოსანი“ მე ვერ ვაპოვეო...

ერთ ელიოზაშვილს „თამარიანი“ გაუღექსავს (გრიშაშ-
ვილმა მთხოვაო), მეორე ელიოზაშვილი ოპერის მომღერა-
ლია.

მაგრამ „ვეფხისტყაოსანი“ სად არის?

7-27 იანვარი, 1936 წ.,
საავადმყოფო“.

დაბოლოს, განვიხილოთ პლ. იოსელიანის ცნობა ვეფ-
ხისტყაოსნის მესამე ძველი ხელნაწერის შესახებ, რომელიც,
მისი სიტყვებით, ერთ დროს ვახტანგ V შაჰნავაზს ჰკუთვნე-
ბია, ხოლო უკანასკნელად უნახავს თეკლა ბატონიშვილის
(გარდ. 1846 წ.) ხელში.

ყველაზე ადრინდელი ცნობა აღნიშნული ხელნაწერის შე-
სახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში გვხვდება 1847 წელს პა-
რიზში გამოცემულ ცნობილი რუსი მხატვრის გრ. გაგარინის
„Le Caucase pittoresque“-ში და იგი ეკუთვნის გრაფ ე. შტა-
კელბერგს²¹. ბეჭდური სახით სწორედ აქედან იღებს სათავეს
ცნობა თბილისში, თეკლა ბატონიშვილისა და მისი მემკვიდ-
რის ალექსანდრე ორბელიანის ოჯახში, მათი კუთვნილი ვე-
ფხისტყაოსნის ძველი ხელნაწერის არსებობის შესახებ, რომ-
მელშიც მოთავსებული ყოფილა შოთა რუსთველის პორტრეტუ-
ლი გამოსახულება.

²¹ იხ. Le Caucase pittoresque..., Paris, 1847, XI ტაბულისათვის
დართული განმარტება.

ამის შემდეგ, ტიმოთე გაბაშვილის „მოხილვის“ 1852 წლის გამოცემის კომენტარებში პლ. იოსელიანი ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველად ლაპარაკობს აღნიშნული ხელნაწერის შესახებ: „აქა თფილისს მეფის ირაკლის ასულს თეკლას აქჷნდა ძჷმალად ნაწერი ვეფხვისტყაიანის სახით ანუ პორტრეტითურთ თვთ რუსთაველისა, ერისკაცისა სამოსით, უფრო ყიზილბაშთა წესით. ესე წიგნი და პორტრეტი წარუდგინე კნიაზს მ. ს. ვორონცოვსა და ამან წარგზავნა სახე ესე კელითა აქა ყოფილის ფრანკუზის მოგზაურისა ფლერისა საფრანგეთის ქალაქსა პარიჟსა, რათა გარდაბეჭდონ იგი მრავალრიცხუდ ეკზემპლარებად ხრომო-ლიტოღრაფიით“²².

1853 წლის 1 სექტემბერს თეკლა ბატონიშვილის პირმშოს ალექსანდრე ორბელიანს (1802—1896) ვეფხისტყაოსნის ეს ნუსხა პლ. იოსელიანის ხელით მეფისნაცვალ მ. ს. ვორონცოვისთვის მიუერთმევია, რაც ირკვევა ხელნაწერზე გაკეთებული პლ. იოსელიანის მინაწერიდან: «Книга эта: «Барсова кожа» принесена въ даръ князю М. С. Воронцову княземъ Александромъ Вахтанговичомъ Орбелиановим I сент. 1853 года. Тифлисъ»²³.

უკანასკნელად, კვლავ პლ. იოსელიანს ეკუთვნის მესამე და რამდენიმე ხანს ერთადერთი ცნობა ამ ხელნაწერის კვალის შესახებ. როგორც ვთქვით, ეს არის 1870 წლის 30 იან-

²² მოხილუა წმინდათა და სხუთა აღმოსავლეთისა ადგილთა, ტიმოთესგან ქართლისა მთავარეპისკოპოსისა, პლ. იოსელიანის გამოცემა, თფ., 1852, გვ. 154, შნშ. 91.

²³ Q-1082.

ვარს გაზ. „კავკაზში“ გამოქვეყნებული წერალი, რომელიც ზემოთ უკვე მოვიტანეთ.

ამის შემდეგ ხელნაწერის კვალი აღარსად ჩანდა და არც არავითარი ცნობა არ იბეჭდებოდა მის შესახებ, რის გამოც, პ. ინგოროყვას სიტყვით, „ზოგს ეჭვაც კი ეპარებოდა, ხომ არ იყო მოგონილი „ვეფხისტყაოსნის“ ეს ძველი ხელნაწერი“²⁴.

და აი, 1933 წელს „ლიტერატურნო-ნასლედსტვოში“ (№ 9 — 10, მოსკოვი) გამოქვეყნდა ი. ტროიცკის წერილი: „ვორონცოვთა არქივი“. მკვლევარი, მიმოიხილავდა რა სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიულ-არქეოგრაფიულ ინსტიტუტში (ამჟამად მას ეწოდება სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილება) დაცულ ვორონცოვის არქივის ხელნაწერებს, პირდაპირ მიუთითებდა, რომ მ. ს. ვორონცოვს თავისი კოლექცია შეუვსია «замечательным по графической работе хотя и дефектным экземпляром знаменитой поэмы Шота Руставели о «Носящем барсову шкуру»»²⁵. მაშასადამე, ი. ტროიცკის წერილიდან გამოირკვა ვეფხისტყაოსნის საძიებელი ნუსხის ზუსტი ადგილსამყოფელი.²⁶

²⁴ პ. ინგოროყვა, Rusthveliana, ტფ., 1926, გვ. 349.

²⁵ Архив Воронцовых, обзор И. Троицкого, «Лит. наследство», №9—10, М., 1933, с. 416.

²⁶ გ. შარაძე, ვეფხისტყაოსნის ე. წ. ზაზასეული ხელნაწერის გარშემო, „მაცნე“, 1970, № 4—5; გადაბეჭდილია წიგნში: „არქეოგრაფიული ძიებანი“, თბ., 1973, გვ. 7.

გ. ლეონიძის დიდი ზრუნვის შედეგად ვეფხისტყაოსნის აღნიშნული ხელნაწერი 1935 წლის 5 იანვარს ლენინგრადიდან თბილისში ჩამოიტანა ა. დუდუჩავამ (მას ამ საქმეში ლენინგრადში ეხმარებოდნენ მ. ჩიქოვანი და ი. მეგრელიძე)²⁷ და მას შესანიშნავი გამოკვლევა მიუძღვნა გ. ლეონიძემ²⁸ (ამჟამად ხელნაწერი დაცულია კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში — Q—1082).

თავის გამოკვლევაში გ. ლეონიძე ამტკიცებდა, რომ ხელნაწერი XVII საუკუნის 60-იან წლებში სარდალ-სახლთუხუცესის ზაზა ციციშვილის შეკვეთით იყო გადაწერილი ცნობილი მწერლისა და კალიგრაფის იოსებ თბილელის მიერ. ამიტომაც მას შემდეგ პოემის ამ ხელნაწერს შეერქვა „ზაზასეული ვეფხისტყაოსანი“²⁹.

²⁷ „კომუნისტი“, 11. II. 1935.

²⁸ გ. ლ ე ო ნ ი ძ ე, ვეფხისტყაოსნის ახალი ხელნაწერი, „ლიტ. მემკვიდრეობა“, I, ტფ., 1935, გვ. 19—36.

²⁹ გარდა გ. ლეონიძის გამოკვლევისა, ამ ხელნაწერზე შეიქმნა მდიდარი სპეციალური ლიტერატურა: კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, რუსთველოლოგიური შტუდები, თსუ შრომები, ტ III, თბ., 1936, გვ. 131—137; გადაბეჭდილი: კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ეტიუდები, IV, თბ., 1957, გვ. 10—35; ს. ც ა - ი შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული რედაქცია, თბ., 1957, გვ. 75—118; მისივე, ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული წყაროები, წიგნში „ლიტერატურული წერილები“, თბ., 1966, გვ. 73 — 87; მისივე, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, ტ. II, თბ., 1970, გვ. 15—17, 47—48; ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის სტროფული შედგენილობა, თბ., 1959, გვ. 303; დაწვრილებით ამ ხელნაწერის შესახებ იხ. გ. შ ა რ ა ძ ე, ვეფხისტყაოსნის ე. წ. ზაზასეული ხელნაწერის გარშემო, „მაცნე“, 1970, № 4—5; გადაბეჭდილია წიგნში: გ. შ ა რ ა ძ ე, არქეოგრაფიული ძიებანი, თბ., 1973, გვ. 3—40.

1 პლატონ იოსელიანისეული ცნობის გამოათვის ერთ ბოლოდროინდელ ნარკვევში ი. მეგრელიძე წერს: „საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ პლ. იოსელიანმა შემოგვინახა ტყავზე ნაწერი ვეფხისტყაოსნის შესახებ ძალიან მნიშვნელოვანი შემდეგი ცნობა: „აქა ტფილისის მეფის ირაკლის ასულს აქუნდა ძველად ნაწერი ვეფხისტყაოსანი, სახით ანუ პორტრეტითურთ თვით რუსთველისა, ერისკაცისა სამოსით, უფრო ყიზილბაშთა წესით...“ ხსენებული სურათის — გაგარინის გადმოღებული ორიგინალი აღმოჩენილია, მაგრამ თვით ეს უნიკალური ხელნაწერი საძებარია და იგი რომ აღმოჩნდეს, რუსთველოლოგიის დღესასწაული იქნება“³⁰.

ამასთან დაკავშირებით უნდა შევნიშნოთ, რომ „ეს უნიკალური ხელნაწერი“ — ე. ი. თეკლასეული ვეფხისტყაოსნის უკვე კარგა ხნის აღმოჩენილია და ამ აღმოჩენის გამო „რუსთველოლოგიის დღესასწაულიც“ გადახდილია³¹.

ახლა განვიხილოთ პლ. იოსელიანის მიერ მოწოდებული ცნობები ვეფხისტყაოსნის პირველ სომხურ და პოლონურ თარგმანთა თაობაზე.

³⁰ ი. მეგრელიძე, პლატონ იოსელიანი, წიგნში: „რუსთველოლოგები“, თბ., 1970, გვ. 81.

³¹ სხვათა შორის, როგორც ვთქვით, ი. მეგრელიძეს თვითონ აქვს მონაწილეობა მიღებული ამ საქმეში: იხ. მისი, გიორგი ლეონიძე — ქართული კულტურის ძეგლთა შემკრებ-დამცველი, „ლიტ. ძიებანი“, ტ. XIII, თბ.,

საყურადღებოა, რომ პლ. იოსელიანმა მოგვცა ვეფხისტყაოსნის (აგრეთვე, აბდულმესიანის) სტეფანე ბასტამიანისეული პირველი სომხური ფრაგმენტული თარგმანის შეფასების ცდა³². სხვათა შორის, პლ. იოსელიანის მიერ აქვე დამოწმებული „აბდულმესიანის“ ერთი ნაწყვეტის — „თუალი ხარ ბრმათა“ ბასტამიანისეული სომხური თარგმანი მ. ბაბუჯიანს შეცდომით „თამარიანის“ თარგმანად მიუჩნევია: «...приводится выявленный нами интересный факт о том, что Ст. Бастамян, кроме отрывков из «Витязя в тигровой шкуре», перевел также из ... «Тамариани» — это XXII песня «Тамариани» переведенная на классический грабар, полностью представленная П. Иоселиани в своих «Путевых записках от Тифлиса до Мцхеты»³³.

სინამდვილეში კი, როგორც ვთქვით, აღნიშნული ფრაგმენტი („თუალი ხარ ბრმათა“) „აბდულმესიანს“ ეკუთვნის და არა „თამარიანს“³⁴ და პლ. იოსელიანიც მას შავთელის ლექსად იმოწმებს და განაგრძობს: «Этому же лицу [С. Е. Бастамо-

1961, გვ. 121; მისივე, რეცენზია ა. დუდუჩავას „რჩეულ წერილებზე“, „მნათობი“, 1968, №3; მისივე, წერილი გიორგი ლეონიძეზე, გაზ. „სამშობლოს ხმა“, 1969, № 9—10.

³² Пл. Иоселиани, Путевые записки от Тифлиса до Мцхеты, Тиф., 1871, с. 31—32.

³³ М. Г. Бабурян, Армянские переводы «Витязя в тигровой шкуре» (автореферат кандидатской диссертации), Ереван, 1968, с. 4.

³⁴ იხ. ნ. ბარს გამოცემა: Древнегрузинские одописцы, ТР, книга четвертая, СПб., 1902, გვ. მბ-მგ; ი. ლოლაშვილის გამოცემა, თბ., 1964, გვ. 138.

ვუ] обязаны мы переводом почти пятой части поэмы «Барсова кожа». Перевод этот на народном армянском языке помещен им в издававшемся с 1860 по 1864 год армянском журнале «Журавль Армении». Не смотря на скромность перелagателя их, боявшегося вопроса, могут-ли на необработанной пока тифлисского простонародного наречия, почве, расти цветы поэзии Руставели? — перевод рифмованный удался»³⁵.

პლ. იოსელიანის ამ შეფასებას აღრმავებს მ. ბაბურიანი: «Перевод Ст. Бастамяна... стал выдающимся явлением в истории армянской переводной литературы. И не случайно, что впоследствии он был не раз переиздан, а Г. Мелояном переложен на литературный язык и напечатан в сборнике «Литературные перлы», составленном А. Сурхатяном»³⁶.

პლ. იოსელიანის შემდეგ, სომხურ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობების მკვლევართა ნაშრომებიდან³⁷ ცნობი-

³⁵ Пл. Иоселиани, დას. ნაშრ., გვ. 32.

³⁶ М. Г. Бабурян, დას. ნაშრ., გვ. 6.

³⁷ იხ. ს. ავჩიანი, შოთა რუსთაველი სომხურ ენაზე, გაზ. „კომუნისტი“, 22. VII. 1937, № 166; ლ. მელიქსეთ-ბეგი, რუსთაველი და სომხური ლიტერატურა, კრებ. „შოთა რუსთაველი სკოლაში“, თბ., 1937, გვ. 288—289; М. Г. Бабурян, დას. ნაშრ., გვ. 4—7; ბ. არველაძე, ნარკვევები მეოცე საუკუნის ქართულ-სომხური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1969, გვ. 39—43; მსივე, ქართულ-სომხური ლიტერატურული ურთიერთობანი (XIX—XX სს.), თბ., 1978, გვ. 173; შტრ. ზ. მთაწმიდელი [ჭიჭინაძე], შოთა რუსთაველი, ტფ., 1884, გვ. 66.

ლია, რომ თბილისელმა სომეხმა ექიმმა და ლიტერატორმა სტეფანე ბასტამიანმა (1815—1872) თბილისში გამოშვალ სომხურ ჟურნალ „კრუნკ ჰაიოც აშხარჰინ“-ში (ქართულად ნიშნავს: „სომეხთა 'ქვეყნის წერო“, ან როგორც პლ. იოსელიანი თარგმნის რუსულად: «Журавль Армении») 1860—62 წლებში „სარგისის“ ხელმოწერით გამოაქვეყნა ვეფხისტყაოსნის რამდენიმე ათეული სტროფის თარგმანი, შესრულებული თბილისის სომხურ დიალექტზე მეტწილად 8-მარცვლოვანი, ხოლო ნაწილობრივ — 16-მარცვლოვანი ლექსით („კრუნკ...“, 1860, № 6, 8, 9; 1861, № 9 და 1862, № 2, 7, 11).

ვეფხისტყაოსნის პირველ სომხურ თარგმანს თავის დროს მოწონებით შეხვდა ქართული პრესა: „...ახალი და სასიამოვნო ამბავი: სომეხთ მწერალს უფ. ბასტამოვს უთარგმნია სომხურს ენაზედ ჩუშნის სასიქადულო უკვდავის პოეტის რუსთაველის თხზულება „ვეფხისტყაოსანი“. თვითონ ავტორმა წავიკითხა სომხურს ენაზედ და ისეთის მდაბიურის ენით არის ნათარგმნი, რომ ვისაც კი მცირედლიცარი ესმის სომხური ენა არ შეიძლება არ გაიგოს. ნაწყვეტ-ნაწყვეტად დაუბეჭდინებია სომხურს ჟურნალში... ფრანგუზულს და რუსულს ენაზედ ზომ გადათარგმნეს და ერთი სომხურს ენაზედღა გვაკლდა. მადლობა ღმერთსა! ახლა გაიცნობენ სომხებიც ჩუშნის ლიტერატურის გვირგვინსა“³⁸. აღნიშნული თარგმანი ე. სტალინსკიმ 1888 წელს შეიტანა თავის ცნობილ კრებულში³⁹,

³⁸ ტფილისის მიმოხილვა, „ცისკარი“, 1863, № 2, გვ. 311—313.

³⁹ Е. С т а л и н с к и й, Барсова-Кожя, грузинская поэма Шота Руставели, на русском, французском, немецком, грузинском и армянском языках, Тиф., 1888, с. 9—24.

ხოლო ოვანეს თუმანიანს, სხვებთან ერთად, იგი 1910 წელს აღმოსავლურ ახალ სომხურ სალიტერატურო ენაზეც გაუწყვია⁴⁰.

პლ. იოსელიანი საერთოდ დადებითად ეკიდება ამ ფაქტს. როგორც რუსთველის პოემის სომხურ ენაზე ამეცყველების პირველ ცდას, მიუხედავად იმისა, რომ იგი თბილისურ სასაუბრო დიალექტზე იყო შესრულებული, ამასთან, აქებს მისი რითმების გამართულობას. დღეს სპეციალურ ლიტერატურაში (ს. ავჩიანი, ლ. მელიქსეთ-ბეგი, მ. ბაბურიანი, ბ. არველაძე) გარკვეულ ღირსებებთან ერთად, გამოვლენილია ამ თარგმანის ნაკლოვანი მხარეებიც, რომელთა მიუხედავად მისი ისტორიულ-ლიტერატურული მნიშვნელობა უდავოა.

პლ. იოსელიანი გვაცნობს აგრეთვე ვეფხისტყაოსნის პოლონურ თარგმანსაც: «Удался говорить, и перевод отрывков Руставели на польском языке, сделанный под надзором поэтического же гения князя Г. Д. Эристова, издавшего их в одном из польских журналов в Варшаве в 1836 (კორექტურული შეცდომაა, უნდა იყოს: 1863, — გ. შ.) году. Эти два лица [С. Е. Бастамов и Г. Д. Эристов] достойно приседают у святилища храма великого поэта-гения»⁴¹.

იგულისხმება „Biblioteka Warszawska“-ს 1863 წლის IV ტომში (გვ. 1—18 (წინასიტყვაობა), 19—38, 250—292, 495—514) გამოქვეყნებული ვეფხისტყაოსნის შემოკლებული

⁴⁰ იხ. ს. ავჩიანის, ლ. მელიქსეთ-ბეგის, მ. ბაბურიანისა და ბ. არველაძის დასახელებული ნაშრომები.

⁴¹ Пл. И о с с е л и а н и, Путевые записки от Тифлиса до Мхехты, Тиф., 1871, с. 32—33.

პროზატორ თარგმანი, შესრულებული პოლონელი ინჟინრის
კაზიმარ ლაფჩინსკის (1823—1893) მიერ, რომელიც ერთხანს
(ვასული საუკუნის შუა წლებში) თბილისში ცხოვრობდა და
მუშაობდა, აქვე უთარგმნია მას რუსთველის პოემა 1841 წლის
ე. წ. ბროსესეული გამოცემის მიხედვით.

თავისი თარგმანის წინასიტყვაობაში კ. ლაფჩინსკი მიუ-
თითებდა „ერთი განათლებული ქართველის“ შესახებ, ვასი-
ლხმარებითაც რამდენიმე წლის განმავლობაში (დაახლ.
1850—1854 წლებში) ვთარგმნიდი „ვეფხისტყაოსანსო“, მაგ-
რამ „ჩემს გვარს არ ვახსენებ ამისათვის, რომ თვითან იმან
არ ინებაო“.

პირველად ივ. კერესელიძემ 1870 წელს ჟურნალ „ცის-
კრის“ ივნისის ნომერში შენიშნა, რომ კ. ლაფჩინსკი „ამას
ანბობს გიორგი ერისთავზედ“⁴², პლ. იოსელიანი იყო მეორე
მკვლევარი, ვინც 1871 წელს დაადასტურა, რომ ვეფხისტყა-
ოსნის ლაფჩინსკისეული პოლონური თარგმანი გიორგი ერის-
თავის ზედამხედველობით მომზადდაო. ამას გარდა, როგორც
ვხედავთ, სწორედ პლ. იოსელიანი (და არა ნ. გულაკი) ყო-
ფილა პირველი რუსთველოლოგი, რომელმაც სწორად მიუთი-
თა რუსთველის პოემის პოლონური თარგმანის გამოქვეყნების
წელი და ადგილი (1863, ვარშავული ჟურნალი), რაც მანამდე
ქართველი საზოგადოებისთვის უცნობი იყო. მოვიგონოთ ივ.
კერესელიძის სიტყვები: „სამწუხაროდ, ეს კი უნდა ვსთქვათ,
რომ ამ წიგნში არა სჩანს, თუ რომელს წელიწადში არის ნა-
თარგმნი, და როგორც ტალკო გვარწმუნებს, ვითომც ეს

⁴² „ცისკარი“, 1870, № 6, გვ. 261.

ეთარგმნოს ამ ორმოცის, თუ ორმოცდახუთი წლის წინეთ (მაშ:საღამე, 1825—30 წლებში? — გ. შ.) ერთ ინეენერს პო-
ლიაკსა...“⁴³

პლ. იოსელიანის შემდეგ ნ. გულაკმა 1884 წელს მოგვცა
ამ თარგმანის შესახებ ზუსტი ბიბლიოგრაფიული ცნობა⁴⁴,
ხოლო დ. გამეზარდაშვილმა 1949 წელს გამოაქვეყნა გიორგი
ერისთავის ვაჟის — ცნობილი დრამატურგის დავით ერისთა-
ვის ერთი წერილი, რომელშიც პარდაპირ იყო ნათქვამი:
„ლაფჩინსკის იგი [ვეფხისტყაოსანი] უთარგმნა მამაჩემმა,
ცნობილმა ქართველმა პოეტმა და ქართული თეატრის დამ-
ფუძნებელმაო“⁴⁵. ამას გარდა, არსებულა ანტონი ვალეცკის
გადმოცემა, რომლისთვისაც კ. ლაფჩინსკის თითქოს უთქვამს,
რომ „თარგმნის დროს ორი ქართველი მეხმარებოდაო“,
ოდონდ ვინ იყო ეს მეორე ქართველი ჩვენთვის უცნობია⁴⁶.
მაშასადამე, ვეფხისტყაოსნის ლაფჩინსკისეული პოლო-
ნური პროზაული თარგმანის შესახებ პლ. იოსელიანის მიერ
1871 წელს მოწოდებული ცნობები შემდგომი კვლევა-ძიებით
სავსებით დადასტურდა⁴⁷.

⁴³ „ცისკარი“, 1870, № 6, გვ. 258.

⁴⁴ Н. И. Гулак, О Барсовой коже Руставели, Тиф., 1884, с. 2.

⁴⁵ დ. გამეზარდაშვილი, გიორგი ერისთავი — ვეფხისტყაოს-
ნის მთარგმნელი პოლონურ ენაზე, გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“,
24. VII. 1949, № 29; იხ. მისივე, ნარკვევები ქართული რეალიზმის ისტო-
რიიდან, I, თბ., 1953, გვ. 84—88; მეორე გამოცემა, თბ., 1961, გვ. 44—48.

⁴⁶ ჯ. ქელიძე, ქართულ-პოლონური ლიტერატურული ურთიერ-
ობანი XIX საუკუნეში (საკანდ. დისერტაცია), თბ., 1975, გვ. 80—81.

⁴⁷ შდრ. ზ. მთაწმიდელი [ქიქინაძე], შოთა რუსთაველი, თბ.,

პრინციპულად საყურადღებო მოსაზრება აქვს გამოთქმული პლ. იოსელიანს საერთოდ ვეფხისტყაოსნის სხვა ენებზე გადათარგმნის თაობაზე. მისი მტკიცებით, «Ошиблись те, которые пытались в стихах передать красоты стихов Руставели»⁴⁸. ამის მაგალითად იგი ასახელებს პოემის რომელიღაც ადრინდელ რუსულ თარგმანს: «Часть такого уродливого перевода на русский стихами уже напечатана». აქ, ალბათ, უნდა იგულისხმებოდეს ვეფხისტყაოსნის ი. ბარტდინსკისეული («Иллюстрация», №№ 6—7, СПб, 1845) ან ი. ევლახოვისეული («Кавказ», № 15, 1846), უფრო ეს უკანასკნელი, რუსული თარგმანი. პლ. იოსელიანის აზრით, ვეფხისტყაოსანი ისევე უნდა ვთარგმნოთ უცხო, კერძოდ, ევროპულ ენებზე,

1884, გვ. 66; ს: იო რ დ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის თარგმანები ევროპულ ენებზე, „რუსთაველის კრებული“, თბ., 1938, გვ. 214—247; ნ. ნ ი კ ო ლ ა ი შ ვ ი ლ ი, მე-19 საუკუნის პოლონელი რუსთველოლოგები, გაზ. „ლიტ. საქართველო“, 2. IX. 1966; ი. კ ა კ ა ბ ა ძ ე, გიორგი ერისთავი და პოლონური მწერლობა, „მნათობი“, 1972, № 3, გვ. 183—186; ლ. მ ე ნ ა ბ დ ე, რუსთველი პოლონეთში, „საიუბილეო კრებული აღ. ბარამიძეს დაბადების 70 წლისთავეზე, თბ., 1974, გვ. 169—172; ჯ. ჭ ე ლ ი ძ ე, ქართულ-პოლონური ლიტერატურული ურთიერთობანი XIX საუკუნეში (საქანდ. სადისერტ. ნაშრომი), თბ., 1975, გვ. 79—90; მისივე, მე-19 საუკუნის ქართულ-პოლონურ ლიტერატურულ ურთიერთობათა ისტორიიდან კრებ. „ლიტ. ურთიერთობანი“, IV, თბ., 1974, გვ. 180—181. რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში, II, ლ. მენაბდის საერთო რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 1978, გვ. 14—15, 58, 396—398; შდრ. გ. ი მ ე დ ა შ ვ ი ლ ი, რუსთველოლოგიური ლიტერატურა, თბ., 1957, გვ. 42—43, 50—51, 53—54; ი. მ ე გ რ ე ლ ი ძ ე, რუსთველოლოგები, თბ., 1970, გვ. 28, 129.

⁴⁸ Пл. И о с с е л и а н и, Шота Руставели, თავი XIX.

როგორც ეს ცნობილმა ორიენტალისტმა მოლმა (Mohl)⁴⁹ თარგმნა „შაჰნამე“ ფრანგულადო: «He то сделал Моль, президент de la Societe Asiatique a Paris с отрывками поэта Фирдоузи в повести Рустена. Он перевел их слово в слово, строфа в строфу, прозой поэтической» (იქვე). ვეფხისტყაოსნის სიტყვასიტყვით, პოეტური პროზით თარგმნის აუცილებლობას პლ. იოსელიანი იმით ასაბუთებს, რომ ევროპელი მკითხველისათვის ლექსად თარგმნის დროს გაუგებარი ხდება აღმოსავლური პოეტური წარმოსახვით შექმნილი სახეები, ეპიკური სცენები, სათავედასავლო სასწაულები, გმირთა სახელები: «Запад Европы не поймет в стихах красот поэзии востока. Ни образы рисуемых восбращеннем картин, ни эпические сцены. ни рассказы чудес, ни имена действующих лиц—не произведут тех впечатлений, которыми увлекаются сыны востока» (იქვე).

„ვეფხისტყაოსნის“ სათაურის რუსულად თარგმნისას პლ. იოსელიანიც ვერ გაექცა იმ ხანებში დაკანონებულ მცდარ გაგებას და ისიც პოემის სახელწოდებას «Барсова кожа»-დ თარგმნის.

ცნობები ვეფხისტყაოსნის ეკლესიური დევნისა და დაწვის შესახებ

სულ უკანასკნელ დრომდე სამეცნიერო ლიტერატურაში ფართოდ პქონდა მოკიდებული ფეხი შეხედულებას, თითქოს

⁴⁹ Julius (Jules) von Mohl-ი (1800—1876), წარმოშობით გერმანელი, შემდეგში გახდა გამოჩენილი ფრანგი ორიენტალისტი. მის შესახებ იხ.: Grand Larousse Encycl., t. 7, Paris, 1968, გვ. 424; Encycl. Britanica, vol. 15, გვ. 659.

ცნობა ანტონ I კათალიკოსის მიერ ვეფხისტყაოსნის 1712 წლის ვახტანგისეული გამოცემის ფიზიკური განადგურების ცდის შე-სახებ პირველად გავერცელებინოს თავისი დროისთვის გამო-ჩენილ რუს მეცნიერს ევგენი ბოლხოვიტინოვს (1767—1837): «Поэма(!) сия при царе Вахтанге VI была в Тифлисе на-печатана, однакож вскоре истреблена так, что ныне вес-ма (!) редко можно видеть печатные оной экземпляры» (Ист. изобр. Грузии..., СПб., 1802, გვ. 86). მაგრამ გამო-ირკვა, რომ ყველა ნიშნით აქ იგულისხმება შინაური აშლილო-ბის ხელისშეწყობით გარეშე აგრესორული ძალების (ოსმალ-სპარს-ლეკები) მიერ 1723 წ. თბილისზე თავდასხმა, დედაქა-ლას აოხრება და ვახტანგისეული სტამბის ნანგრევებად ქცე-ვა, მისი მიწასთან გასწორება და, ბუნებრივია, ვახტანგისეუ-ლი ნაბეჭდი წიგნების, მათ შორის, ვეფხისტყაოსნის განადგუ-რებაც (ამ დროს კი ანტონი სამიოდე წლის ჩვილი თუ იქნებო-და მხოლოდ!). მაშასადამე, დღეს უკვე გამორკვეულია, რომ ვეფხისტყაოსნის ნაბეჭდ ცალთა განადგურების მიზეზი, ე. ბოლ-ხოვიტინოვის ცნობით, ყოფილა მომხვედური მტერი, ბარბაროსი აგრესორები და არა საქართველოს ეკლესიის საკეთმპყრობელი, რუსი სწავლულის სიტყვებით, „თავისი დროის მეცენატი და პოლიონი“ ანტონ I კათალიკოსი. ე. ბოლხოვიტინოვის ცნობის სხვაგვარი გაგება ნაძალადეგია და ხელოვნური, იგი „ქართუ-ლი ინკვიზიციისა“ თუ „აუტოდაფეს“ პირველწყაროდ არ გა-მოღებული¹.

¹ გ. შ ა რ ა ძ ე, ევგენი ბოლხოვიტინოვი — პირველი რუსი რუსთგე-ლოლოგი, თბ., 1978, გვ. 102. აქვე შევნიშნავთ, რომ ჩვენს ნაშრომს დამა-

მიუხედავად ამისა, ჩვენ ვერსად გავექცევით პლ. იოსელიანის დაბეჭდვით ცნობებს, რომელიც, ა. შანიძეს გამოთქმა რომ ვიხმართ, „ამ სამარცხენო ამბის“ ჩამდენად ანტონ I კათალიკოსს მიიჩნევს. ამჟამად აქ არ გამო-

ტების სახით ერთვის ფოტოტიპურად დაბეჭდილი ე. ბოლხოვიტინოვის «Историческое изображение Грузии в политическом, церковном и учебном ее состоянии» (СПб., 1802), რომელიც ბიბლიოგრაფიულ იმეათობად იყო ქცეული. ამ წიგნის ისტორიულ ნაწილში ქართული კულტურისთვის ბევრ საინტერესო და სასარგებლო ადგილთან ერთად გვხვდება ზოგიერთი ლეგენდურ-ზღაპრული, დაუქერებელი და აშკარად მცდარი ცნობა. მაგალითად, ე. ბოლხოვიტინოვის წიგნის 65-ე გვერდზე ლაპარაკია ქართული ენის „გაჩენის“ შესახებ, რომელიც წარმოადგენს XI ს. ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრების“ ცნობების სიტყვასიტყვით რუსულ თარგმანს (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბ., 1955, გვ. 16), მაგრამ მისი დღეს გაზიარება მეცნიერულად ყოველად გაუმართლებელია (ლეონტი მროველის ამ ცნობის შესახებ დაწერილებით იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თხზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1977, გვ. 182—183; კ. კ ე ე ლ ი ძ ე, ლეონტი მროველის ლიტერატურული წყაროები, ეტიუდები, ტ. XII, თბ., 1973, გვ. 16, 30; მისივე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბ., 1958, გვ. 256; К. К е к е л и д з е, Идея братства закавказских народов по генеалогической схеме грузинского историка XI века Леонтия Мровელი, ეტიუდები, ტ. III, თბ., 1955, გვ. 102); ასევე, მკითხველი შეიძლება ბოლომდე ვერ გაერკვეს ქართული ანბანის შესახებ წიგნის 70-ე გვერდზე მოწოდებულ ცნობაში. ჩვენს ზემოდასახელებულ ნაშრომში კრიტიკულადაა მიმოხილული ე. ბოლხოვიტინოვის რუსთველოლოგიური შენიშვნები. საერთოდ კი, ე. ბოლხოვიტინოვის წიგნის იმ ნაწილს, რომელიც საქართველოს წარსულის ისტორიულ-კულტურულ მიმოხილვას შეიცავს, სპეციალისტთა მხრიდან ყოველმხრივი კრიტიკული მოპყრობა სჭირდება, როგორც, მაგალითად, ამ წიგნის რუსთველოლოგიური ნაწილის შესახებ იქნა გაკეთებული.

ვუდგებით სამეცნიერო ლიტერატურაში ამტყდარ კამათს ანტონ I-ის მისამართით წაყენებული ამ უმძიმესა ბრალდების გამო. ვიტყვით მხოლოდ, რომ ზოგიერთი, მაგალითად კ. კეკელიძე, მას ეპკვის თვალთ უყურებს, არ სჯერა სწავლული კათალიკოსის ასეთი მოქმედებისა, ზოგი კიდევ, მაგალითად ივ. ჯავახიშვილი, ა. შანიძე, ალ. ბარამიძე მას საკმაო ნდობით ეყრდნობა, ყოველ შემთხვევაში, ანტონის მორალურ პასუხისმგებლობას არ გამორიცხავს. ამიტომ ეს საკითხი საბოლოოდ დღესაც გადაუჭრელად ითვლება და, ვფიქრობთ, ანტონის მოკლებული არ უნდა იყოს მისი ერთხელ კიდევ შემოწმება. უკეთ რომ ვთქვათ, ასეთ ცნობათა წარმოშობის ობიექტური მიზეზების ახსნა.

პირველად პლატონ იოსელიანი აღნიშნულ საკითხს შეეხო ტიმოთე გაბაშვილის „მოხილუნი“ 1852 წლის გამოცემაში, სადაც რუსთველის შესახებ ტიმოთეს ცნობილი მტრული შეხედულების („ესე იყო მთქმელი ლექსთა ბოროტთა...“) კომენტარში იგი წერდა: „ამა ჰაზრისავე იყო თვთ კათალიკოსი ანტონი პირტყლი, რომელმანცა მრავალნი დაბეჭდილნი მეფის ვახტანგისა დროსა 1710 (!) წელსა, ვეფხეს-ტყაოსანნი დაჰსწუნა და შთააყრეცინა მტკუარში და აღუკრძალა კითხუა წიგნისა ამის ქართულთა“².

მეორედ. 1867 წელს დასრულებულ ნაშრომში „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“, პლ. იოსელიანი საქართველოს

² მოხილუნი..., თფ., 1852, გვ. 154, შნშ. 90.

უკანასკნელი მეფის დახასიათებისას შენიშნავდა: „საყრმიდან განსწავლული სამღრთოთა და საეროთა წერალთა, უყვარდა დიდად კითხვა ვეფხვს-ტყაოსნისა, ზეპირად, ძველდროთა ზვეულებრივითა წესითა, წარმოთქმიდა ოცდაათსა და მეტთა მუხლთა, ეტრფოდა ლექსთწყობასა და გულჭხიარულებითა გასაგონად, ტკბილად აბოლოებდა შოთასა ტკბილთა ნათქვამთა. კათოლიკოსისა ანტონის პირველსა, რომელსა ცა არა სწყალობდა სიყრმიდგანვე, ვითარცა კაცისა პაპისაგან მისისა თეიმურაზისა შეძულე ბულსა, — მოიხსენებდა არა კეთილად, რადგან ვერ სცნო ღირსება შოთასი, რადგან ცა დღესა ერთსა 80 დაბეჭდილი წიგნი ვახტანგ მეფისავე დროსა, შთააყრევენა მტკვარსა, ვითარცა წიგნი მავნებელი მკითხველთათვის და მომწამვლელი ქრისტიანეთა გონებისა და გრძნობისა. დიდად ეკვირვებოდა ესრეთსა ბრძნისა კაცისაგან მოქმედებასა. „წიგნი შოთასი, — იტყოდა მეფე, — არის მახვილი სახმარი თვისსა დროსა... ბატონი კათოლიკოსი, არა ჩემგან საკიცხველი, შეაქმნა მართლად საძრახისად მწერალთაგან“³.

როგორც ვხედავთ, პლ. იოსელიანი ორივეგან დაჟინებით წერს, თითქოს ანტონ I კათალიკოსს ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსანი დაეწვას და მტკვარში ჩაეყაროს! წყაროდ. პლ. იოსელიანი მეფე გიორგი XII-ის ზეპირ მონათხრობს

³ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ა. გაწერელი-
ას და გ. შარაძის გამოცემა, თბ., 1978, გვ. 179.

(„იტყოდა მეფე“, „მოიხსენებდა არა კეთილად“ და ა. შ.) იყენებს; ოღონდ ვის მოუთხრო გიორგი XII-მ ეს ამბავი, ამის შესახებ პლ. იოსელიანი არაფერს ამბობს. ყოველ შემთხვევაში, მეფე ამას თითონ პლატონ იოსელიანს ვერ უამბობდა, რადგან პლატონი რომ დაიბადა (1809 წ.), გიორგი XII უკვე 10 წლის გარდაცვლილი (1799 წ.) იყო.

ცნობილია, რომ „გიორგი მეცამეტის ცხოვრება“ პლ. იოსელიანს მეტწილად საქართველოს უკანასკნელი მეფისა და მის კარზე დატრიალებული ამბების უშუალო მომსწრეთა და თვითმხილველთა ნაამბობის მიხედვით აქვს აღწერილი⁴, რომელთა შესახებ იგი არაერთხელ უთითებს კიდევ („ესე ამბავი მიაგზო ექიმმა იოანე ყარაევმან, მუნ დილით საღამომდინ მყოფმან და ყოვლისა ამისა ამბავისა მცოდნემან და თანადმსწრემან“, „თვით მეფისა ასულისაგან თეკლასა გავიგონე ესე, ოდეს მობრძანებულმან ჩემსა სახლსა ანება და ნახა 1829 წელსა სნეულად მღებარე მამაჩემი ეგნატი“, „დამსწრე ამა მოთხრობისა ეგნატი იოსელიანი იტყოდა“, „მეტყოდა მეფის ძე მიხაილ“, „ესრეთსა მეფის ამის თქმასა შვილნი მისნი და ძმანი მოიგონებდიან და მეტყოდიან პეტერბურლსა, სადაცა ვსწავლობდი მეცა ფილოსოფიასა, მეფის ძმანი მირიან, ფარნაოზ, და ძენი მეფისა ბაგრატ, თეიმურაზ და მიხაილ“, „მოხუცმან 75 წლისა მღვდელ-მონაზონმან ათანასი შიო

⁴ თუმცა ისიც კარგად ცნობილია, თუ როგორი მკაცრი კრიტიკა გამოიწვია პლ. იოსელიანის „გიორგი მეცამეტის ცხოვრებაში“ შესულმა ბევრი „ცრუსა“ და „ტყუილის გუდას“ ნაამბობმა თეკლა ბატონიშვილის ვაჟის ალექსანდრე ჯაბაყურ-ორბელიანის მხრიდან (იხ. მისი, პლატონ იოსელიანსა, S1646-გ).

მღვიმელმან, გვარითა ამილახვარმან, 1846 წელსა მომითხრო ამბავი მეფის „გაორგისათვის“, „ესე მრავლობით თვით მეფის ასულმან და დედოფალმან მეგრელისაა ნინამ, დროსა ჩემსა ყოფნისა მასთანა და:ხლოებულად ს.-პეტერბურლს 1844 წელსა“ და ახლა ძნელია მტკიცება, სახელდობრ, ვისი ნაამბობით, კათალიკოსის მოძულისა თუ მოჰყვრისაგან ჩაიწერა მან გიორგი XII-ის სიტყვები ანტონ I-ის მიერ ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის დაწვისა და მტკვარში ჩაყრის თაობაზე.

გარდა ამისა, გიორგი XII-ს კიდევ რომ ეკუთვნოდეს ეს სიტყვები, საექვო ისინი მაშინაც იქნებოდა, რადგან პლ. იოსელიანი იქვე წერს, რომ მეფე ცოტა ტენდენციურადაც იყო განწყობილი კათალიკოსის მიმართ: „კათალიკოსსა ანტონს პირველსა არა სწყალობდა სიყრმიდგანვე, ვითარცა კაცსა პაპისაგან მისისა თეიმურაზისა შეძლებულსა“, ხოლო თვითონ ანტონ I თურმე არც გიორგი XII-ის ინტელექტუალური შესაძლებლობებით ყოფილა მაინცდამაინც აღტაცებული, რადგან, იმ-ვე პლ. იოსელიანის ცნობით, გიორგი XII „მოსრული სრულსა ჰასაკსა მოისურვებდა ფილოსოფოსთა ძველთა სწავლისა მოსმენასა. კათალიკოსი ანტონი, გარდმომღები რუსულით ქართულსა ენასა ბაუმეისტრისა ფილოსოფოსისა, განუმარტებდა ჰაზრთა და ლექსთა მნიშვნელობათა. მეფის ძესა უნებდა გაგება მათი და ვერა რაი გამოსწურა თქმათაგან მათთა მაღალთა, საგანთათვის მაღალთა. — დაუტევა სწავლა ესე და იტყოდა: „არა მესმის ესე, ვნაყავ წყალსა...“ ესე ვითარი მისი ჰაზრი იყო მიზეზი, რომელ არა უყვარდნენ მას არცა ფილოსოფოსად წოდებულნი, დროთა მის-

თა ზაქარია გაბაშვილი, ამბროსი ნეკრესელი, იოანე ოსეს ძე და სხვანი სისტემისა მათისა კაცნი, დაღალულნი კათილორიათა, დიალექტაჲა, ტოპიკებითა და ჰილოლოგიზმებითა“ (ცხავრება...“, გვ. 36—37). მაშასადამე, მომავალ მეფესა და კათალიკოსს შორის, იმთავითვე, მეტი რომ არა ვთქვათ, არაპარმონიული დამოკიდებულება არსებულა, რაც კათალიკოსის შესახებ მეფის მიერ მოწოდებულ ცნობებს სუბიექტურობისა და ტენდენციურობის ჩრდილს აყენებს.

ამას ზედ უნდა დართვოდა პლატონ იოსელიანის ოჯახში ანტონ I კათალიკოსისადმი დიდი ხნის სიძულვილი, რაზედაც რუსთველოლოგიაში დღემდე არ ყოფილა ყურადღება სათანადოდ მიქცეული; თუმცა, ამასთან დაკავშირებით ხაზი უნდა გაესვას სულ უკანასკნელ ხანს გამოქვეყნებულ არჩ. ბარამიდის შენიშვნას: „თუმცა პ. ე. იოსელიანს სავესებით ბუნებრივად შეეძლო ჰქონოდა სერიოზული პრეტენზიები კათალიკოსის მიმართ (რომელმაც პ. იოსელიანის პაპას — ონისიმე იოსელიანს ჩამოართვა მამული მარტყოფში), მას ერთი სიტყვაც კი არ წამოსცდენია ამ ამბავზე“⁵.

ზემოთ უკვე გვქონდა გამორკვეული, რომ პლ. იოსელიანის წინაპარი (პაპის მამა) იესე//სესია იოსელიანი წყალტუბოდან მარტყოფში ჩამოსახლებულა XVIII ს. შუა წლებში, ვისთვისაც თეიმურაზ II-ს აქ მამული უბოძებია და „სესიაურის“ სახელით ყოფილა ცნობილი. იესეს სიკვდილის შემდეგ კათალიკოს ანტონ I-ს მარტყოფის მამული „სესიაური“ იოსელიანების-

⁵ А. А. Барамидзе, Д. Ватейшвили, დასახ. ნაშრ., გვ. 192.

თვის ჩამოუწმევეა და სხვისთვის მიუცია. ხოლო იესეს შვილი იონისიმე იოსელიანი, რომელიც ამ დროს მარტყოფის მონასტერში სწავლობდა, თბილისში გადაუყვანიათ კარის ეკლესიის დააკვნად. ამასობაში ანტონ I რუსეთში განდევნეს, ხოლო ახალმა კათალიკოსმა იოსებმა, ერეკლე II-ის ბრძანებით, იონისიმე კარის მღვლად აღაღლინა 1762 წელს. მალე ანტონ I ექსპორიიდან დაბრუნდა და 1764 წელს კვლავ კათალიკოსის ტახტზე დაჯდა. თეიმურაზ II-ისა და იოსებ კათალიკოსის ბანაკის კაცი იონისიმე იოსელიანი ანტონ I-ს „სესიაურის“ წართმევასთან ერთად მღვდლობიდანაც გადაუყენებია. 1773 წელს იონისიმე იოსელიანს კვლავ უცდია თავისი ძველი მამულის დაბრუნება, მაგრამ უშედეგოდ⁶. ყველაფერი ეს პლატონ იოსელიანს თერმე მოუხსენია უშუალოდ მისი პაპისაგან: «По местам при-сокупаляю здесь и те события, которые я слышал из уст деда моего, Он и сима Иосселнана, старца глубоких дней, скончавшагося в 1816 году»⁷.

ცხადია, ანტონ I-ის მიერ ასე უსაზღვროდ დამცრობილი ღრმად მოხუცი («старца глубоких дней») პაპისაგან — იონისიმე იოსელიანისაგან შვილიშვილი — პლატონ იოსელიანი კარგს ბევრს ვერაფერს მოისმენდა კათალიკოსზე, ყოველ შემთხვევაში, მაინცდამაინც დიდ ობიექტურობას მას ვერ მოვთხოვთ.

⁶ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბ., 1936, გვ. 259—260; Пл. Иосселнани, Описание Марткопскаго монастыря, Тиф., 1847, с. 4—5.

⁷ Пл. Иосселнани, Описание Марткопскаго монастыря, Тиф., 1847, с. 5.

ასე რომ, ანტონ I კათალიკოსის მიერ თითქოსდა ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის განადგურების ცდის შესახებ პლ. იოსელიანის ცნობის ორივე შესაძლებელი ზეპირი წყარო — გიორგი XII და ონისიშე იოსელიანი ტენდენციური მოჩანს და, ვფიქრობთ, ეს იყო იმის მიზეზი, რომ პლ. იოსელიანი თავის უკანასკნელ რუსთველოლოგიურ ნაშრომში „შოთა რუსთაველი“, რომელიც 1870 წელს გამოქვეყნდა „კავკაზში“, ჯერ აღარაფერს ანობს ანტონ I-ის მიერ „მეფის ვახტანგის დაბეჭდილ ვეფხვს - ტყაოსნის დაწვასა და მტკვარში ჩაყრაზე“. აქ იგი ანტონს გენიოსს უწოდებს და ლაპარაკობს ანტონ I-ის მიერ მხოლოდ ვეფხისტყაოსნის კითხვის აკრძალვაზე («Католикос Антоний... запретил чтение Руставели»), რაც სპარსულ-მუსულმანური სახელმწიფო-სარწმუნოებრივი და კულტურული მოძალებისაგან თავდაღწევის მიზნით იყო გაძღვნილი და აქვე დასძენდა, რომ ანტონი თვით იყო პოეტი და ესმოდა ვეფხისტყაოსნის მნიშვნელობაო. როგორც პოეტს, და არა კათალიკოსს, რუსთაველი რომ არ ჰყვარებოდა, ეს მას არ შეეძლო და ამიტომაც რუსთველის პოეზიის სიყვარულს იგი ზეპირად გადასცემდა თავის თანამედროვეებს, რომელთაგან ზოგიერთს ჩემს ახალგაზრდობაში მეც შევხვედრებარო. აი, თვით პლატონის სიტყვებიც:

«От чего же Руставели гений поэзии заслужил гнев и укор другого гения духовного, великаго своими творениями, католикоса Антония, назвавшего его в своих эпиграммах ямбических все и тщетно потрудившимся?»

После шах Аббаса I, разорившаго Грузию за сношения с православною Россіею при Годунове, цари и

народ грузинский являются ослабленными. В видах покорения царства, политика шаха имели целью уничтожить религию Христа и распространением исламизма приковать к Персии и царей и народ. Россия, не знавшая еще и дороги Закавказьем, не могла подать помощи царям, скорбевшим под инвеститурою персидскою. Цари принуждены были для блага народа возлагать на себя знаки инвеституры, как цепи, рабства, принимая веру и имя магометанских властителей. Такое печальное состояние, продолжавшееся около 160 лет, довело народ до нравственного падения. Святители церкви, и только святители, как стражи церкви Христовой, защитили его от гибели. Потрясенная нравственность, как укоренившаяся болезнь, с трудом исправлялась. Обычай, нравы, музыка персов, изгнавшая чистоту христианского учения, потребовала жертвы, и католикос Антоний в начале XVIII (?) века запретил чтение Руставели, увлекавшего народ к поэзии персидской, тонам музыки лидийской. Народ искал в нем меду и находил отраву. Католикос, неоправдываемый многими, и не без основания, имел некоторое право, желая направить народ не к чтению забавных строф поэта, не в пору времени, а настроить внимание к вещаниям слов веры во Христа. Католикос Антоний сам был поэт и понимал его значение. Не любить Руставели за его поэзию — не мог. Он это передавал на словах и таким современникам своим, из уст которых я слышал во дни юности моей»⁸.

როგორც ვხედავთ, პლ. იოსელიანი აქ პრაბციპულად

⁸ Пл. И о с с е л и а н и, Шота Руставели, «Кавказ», 1870, № 13, с. 3.

სულ სხვა მოსაზრებას გეთავაზობს: ანტონ I კათალიკოსს ვეფხისტყაოსანი არც დაუწვავს და არც მტკვარში ჩაუყრიდა, არამედ, როგორც კათალიკოსმა, ქვეყნისა და სარწმუნოების ინტერესებისათვის აკრძალა ვეფხისტყაოსნის კითხვა, რათა ერი სპარსული პოეზიითა და უცხო სარწმუნოებით გატაცებისაგან ეხსნათ, თორემ, როგორც პოეტს და ადამიანს, მას რუსთველის მნიშვნელობაც ესმოდა და კიდევ უყვარდაო. ამით პლ. იოსელიანი თვითონ აცილებს ყოველგვარ ბრალდებას კათალიკოსს და ორიგინალურ ახსნას უძებნას ანტონ I-ის ცნობილ იამბიკოს „თჳს შოთა რუსთაველისა“, რომელიც ნის „წყობილ-სიტყვაობაშია“ მოთავსებული:

„შოთა ბრძენ-იყო, სიბრძნის-მოყუარე ფრიად,
ფილოსოფოსი, მეტყუელი სპარსთა ენის,
თუ-სამ ჰსწადოდა, ღუთის-მეტყუელიცა მაღალ,
უცხო საკვრტმლ, პიიტეიკოს მესტიხე,
მაგრა ამოდ დაჰშურა, საწუხ-არს ესე“⁹.

აქვე უნდა საგანგებოდ შევნიშნოთ, რომ პლ. იოსელიანი სულ თავიდან ასეთივე შეხედულებას ყოფილა ანტონის კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობაზე. კერძოდ, 1843 წელს პეტერბურგში გამოცემულ „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიაში“ პლ. იოსელიანმა საკმაოდ ვრცლად განიხილა ანტონ I-ის ცხოვრება და მოღვაწეობა და მაღალა შეფასება მისცა მის სამწერლო-სამეცნიერო შემოქმედებას:

«Католикос Антоний I, по возвращении своем из России на прежнюю свою кафедру (1762 г.) способствовал к поддержанию православия.. и распространением

⁹ წყობილ-სიტყვაობა, პლ. იოსელიანის გამოცემა, თბ., 1853, გვ. 284.

просвещения по Грузии. Сию же самую любовь к наукам, показал он и в том, что старался собирать древния книги, рассеянные по Грузии, чтобы сохранить их от истребления времени для потомства»¹⁰.

როგორც ვრწმუნდებით, პლ. იოსელიანს ანტონ I კათალიკოსი აქ გამოყვანილი ჰყავს როგორც საქართველოში გაფანტული ძველი წიგნების შემგროვებელი და შთამომავლობისათვის მათი განადგურებისაგან თავგამოდებული დამცველი, ხოლო არც ერთი სიტყვა არა აქვს თქმული მის მიერ ვეფხისტყაოსნის მოსპობის ცდაზე.

შეიძლება ვინმე შემოგვედავოს და გვითხრას, რომ აქ „ძველ წიგნებში“ სასულიერო ხასიათის წიგნები იგულისხმება და არა ვეფხისტყაოსანი, მაგრამ მკითხველს შევახსენებთ, რომ პლ. იოსელიანი ამას ხსნის, პირველ რიგში, განათლებასა და მეცნიერებისადმი (და არა მხოლოდ სარწმუნოებისადმი) სიყვარულით და სწორედ აქ, „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიაში“ იგი არ მორიდებია ვეფხისტყაოსნისა და მისი ავტორის შესახებ საუბარს (იხ. გვ. 81), ხოლო როცა თამარის ეპოქას ქართული მწერლობის ოქროს ხანას უწოდებს, იგი მას ასაბუთებს ამ დროს შექმნილი ქართული როგორც სასულიერო, ისე საერო ლიტერატურის ძეგლებზე მრთილებით (იხ. გვ. 82) და რომ ანტონ I-ს ხელეყო ძველი ქართული საერო, მათ შორის ვეფხისტყაოსნის, წიგნებისთვის, პლ. იოსელიანი ამას აქვე უსათუოდ აღნიშნავდა.

¹⁰ Пл. Иоселиани, Краткая история грузинской церкви, II издание, СПб., 1843, с. 133—134.

ასეთივე თვალსაზრისი აქვს გატარებული პლ. იოსელიანს ანტონ I-ის „წყობილსიტყვაობის“ 1853 წლის გამოცემის წინასიტყვაობაში: „განმგებობა მისი ეკლესიისა განჰსხუვდა... წიგნთა განმრავლებითა... შეჰკრებდა დაკარგულთა ძეშლთა წერილთა“ (გვ. VII), „ამან კათოლკოსჲან ანტონი... განჰფინა ნათელი მეცნიერებისა, მწერლობისა და მწიგნობრობისა“ (გვ. XIV).

მაშასადამე, როგორც დავრწმუნდით, პლ. იოსელიანს საბოლოოდ (გაზეთი „კავკაზ“, 1870 წ.) თვითონ შეუცვლია თავისი კატეგორიული ცნობა ანტონ I კათალიკოსის მიერ ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემის ფიზიკური განადგურებისა და მოსპობის თაობაზე და დაბრუნებია თავის თავდაპირველ თვალსაზრისს ანტონ I-ის მწიგნობრული მოღვაწეობის შესახებ, რომელიც მას ადრე გამოთქმული ჰქონდა „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიასა“ (იხ.. II გამოცემა, სპბ., 1843) და ანტონ I-ის „წყობილსიტყვაობის“ წინასიტყვაობაში (თბილისს, 1853).

მიუხედავად ამისა, პლ. იოსელიანის ტენდენციურ ზეპირ გადმოცემებზე დამყარებული და ბოლოს მისგანვე უარყოფილი ცნობა ანტონ I კათალიკოსის მიერ ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემის დევნისა და განადგურების შესახებ შემდეგში ზოგიერთებმა (ნ. ბერძენოვი, ზ. ჭიჭინაძე, დ. ბაქრაძე, თ. ჟორდანიას...) კიდევ უფრო გააღრმავეს და ხელი

შეუწყვეს მის გავრცელებას¹¹, თუმცა დღეს ბეირს აღარც კი სჯერა ამ ცნობისა. ამასთან უნდა გვახსოვდეს (და ამას ზაზს ვუსვამთ), რომ ვახტანგისეული ვეფხისტყაოსნის ფიზიკური განადგურების საკითხი არასგზით არ უნდა გავაიგივოთ ვეფხისტყაოსნის გარშემო ძველ საქართველოში, კერძოდ, XV—XVIII საუკუნეებში მიმდინარე მწვავე იდეოლოგიურ ბრძოლასთან, რომელიც, რა თქმა უნდა, უეჭველად დადასტურებული ფაქტია¹².

ვეფხისტყაოსნის ავტორის მსოფლმხედველობის გარკვევისა და პოემის იდეურ-მხატვრული შეფასების ცდა

პლ. იოსელიანმა სცადა ვეფხისტყაოსნის ავტორის ფილოსოფიური მსოფლმხედველობისა და რელიგიური აღმსარებლობის გარკვევა.

¹¹ დაწერილებით ამის შესახებ იხ. ს. ყუბანეიშვილი, ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემისადმი დამოკიდებულება XVIII—XIX სს-ში, „ლიტ. ძიებანი“, I, თბ., 1943, გვ. 110, შმდ.; მისივე, ვეფხისტყაოსნის ბეჭდვის ისტორიიდან (XVIII—XIX სს.), თბ., 1966, გვ. 20 შმდ.; მ. გუგუშვილი, პოლემიკა რუსთველის გარშემო, თბ., 1966, გვ. 31 შმდ. აგრეთვე: კ. ქეიქელიძე, ქართ. ლიტ. ისტორია, I, თბ., 1960, გვ. 372—385; ვეფხისტყაოსნის ღმრთისმეტყველება, პარიზი, 1963, გვ. 13; ა. როგავა, სახალხო განათლება ერეკლე მეორის ხანის ქართლ-კახეთში და ანტონ პირველი, თბ., 1950, გვ. 123—150; აღ. კალანდარიძე, ნეიშნის ფიცი, თბ., 1977.

¹² აღ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი, თბ., 1975, გვ. 450 შმდ.; გ. შარაძე, ევგენი ბოლხოვიტინოვი—პირველი რუსი რუსთველოლოგი, თბ., 1978, გვ. 103.

რუსთველოლოგიის ისტორიაში პირველად პლატონ იოსელიანმა გამოაცხადა შოთა რუსთველი ნეოპლატონიზმის იდეებზე აღზრდილად: «Нет сомнения..., что Руставели мог учиться... по системе неоплатоников¹».

შ. მაჭავარიანის სიტყვებით, „რასაკვირველია, აქ. პლ. იოსელიანს არ მოუცია (და არც შეეძლო მოეცა) რუსთაველის ნეოპლატონიკოსობის დასაბუთება, მაგრამ აქ მაინც მოცემულია ის აზრი, რომელიც შემდეგ აკად. ნ. მარის ხელში მნიშვნელოვან მეცნიერულ თეორიად იქცა (სხვა საკითხია, მისაღებია თუ არა ეს თეორია)“².

მართლაც, ნ. მარი 1917 წლამდე (სანამ იგი შეიცვლიდა შეხედულებას) ბეჭითად იცავდა რუსთველის ნეოპლატონიკოსობას³ და მას ამ მხრივ მიმდევრებიც (იუსტ. აბულაძე, სილ. ხუნდაძე, ვუკ. ბერიძე, ნაწილობრივ, შ. ნუცუბიძე) კი გამოუჩნდნენ. ეს თეორია უარყო კ. კეკელიძემ 1941 წელს⁴.

რაც შეეხება რუსთველის რელიგიურ აღმსარებლობას, პლ. იოსელიანი მას უყოყმანოდ ქრისტიანად, ქრისტიანული მსოფლგაგების პოეტად მიიჩნევს და თვით ვეფხისტყოსანს ქრის-

¹ Пл. И о с с е л и а н и, Шота Руставели, «Кавказ», 1870, № 13.

² შ. მაჭავარიანი, რუსთაველის მსოფლმხედველობის კვლევის ისტორია, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, II, თბ., 1944, გვ. 4.

³ Н. М а р р, Иоанн Петрицкий, грузинский неоплатоник XI—XII века, ЗВО, XIX, 1909, с. 41—42; Н. М а р р, Вступительные и заключительные строфы..., ТР, XII, 1910, с. XLVI—L.

⁴ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბ., 1941, გვ. 197—209.

ტიანული იდეებით გაჟღენთილ პოემად აცხადებს. პირველად ეს შეხედულება პლ. იოსელიანმა გაატარა 1845 წ. „ზაკავკასკი ვესტნიკში“ ხელმოუწერლად გამოქვეყნებულ მეთაურ წერილში: «История Грузии и вообще Кавказа определяется историею в нем христианства; это первый, главный и единственны элемент образования грузинскаго народа... Без христианства не было бы в нем ни богословских, или лучше аскетических книг, которыми наполнена вся литература грузинская, ни философии, ни самой истории... Такой же характер носит и поэзия грузинская и даже лучший плод ея, образцовое творение Руставелия — Барсова кожа»⁵.

პლ. იოსელიანის შეხედულებით, როგორც უკვე ზემოთ არაერთგზის აღვნიშნეთ, ღრმა ქრისტიანულმა მიდრეკილებებმა აიძულა პოეტი ბერად აღკვეცილიყო იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში: «Поэт отдался религии, и нашел идеалы истины, добра и красоты в христианстве»⁶.

შოთა რუსთველის ქრისტიანად გამოცხადება და ვეფხისტყაოსანში გატარებული ქრისტიანული მსოფლგაგების ამოცნობა რუსთველოლოგიის ისტორიაში პლ. იოსელიანის დამსახურება არ ყოფილა. მანამდე ამავე აზრს ადგენენ და იცავენ ვახტანგ VI და თეიმურაზ ბაგრატიონი, ხოლო თანამედროვე მეცნიერებაში (კ. კეკელიძე და სხვები) იგი უკვე თითქმის გაბატონებულ შეხედულებად იქცა. გარდა მსოფლ-

⁵ Закавказский вестник, часть неофициальная, № 1, 1845, с. 1.

⁶ Кавказ, 1870, № 13.

მხედველობრივი პრობლემებისა, პლ. იოსელიანმა აღძრა პოემის ისტორიულ-ფილოლოგიური, ტექსტოლოგიური და იდეურ-მხატვრული საკითხებიც.

პლ. იოსელიანი აღიარებს ვეფხისტყაოსნის ორიგინალობას: «Поэт Руставели не занял ни стиля, ни предмета для своей эпопей, ни способа изложения ни у одного из греческих или римских писателей» („კავკაზ“, 1870, № 13). მიუხედავად ამისა, იგი არ გამორიცხავს აღმოსავლური პოეტური სამყაროს (სპარსულ-არაბული) ზოგიერთ გავლენას, კერძოდ, თვით პოემის სახელწოდებაში იგი ხედავს „შაჰ-ნამეს“ ანარეკლს, სადაც ეპოსის გმირებს ვეფხის ტყავი აცვიათ: «Самое название «Барсова кожа» есть уже персидское. Известно из Шах-Наме или истории царей, что древние персы до времен Хосроя последнего, одевались в кожу барса» (იქვე). მაგრამ რუსთველის მიერ სპარსელ და ინდოელ პოეტთა ცოდნა არ უნდა ავურიოთ მათგან სიუჟეტის სესხებაში, კერძოდ, რუსთველის ცნობილი სტროფი „ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები“ არასგზით არ ნიშნავს, თითქოს ვეფხისტყაოსანი მართლა თარგმნილია სპარსულიდან: «Руставели, конечно, был знаком с поэтами древними персидскими и индейскими, для нас большею частью потерянными. Но он сам, именуюя свое творение переводом с персидскаго, хотел под скромными словами названия «Барсовой кожи» и «перевода с персидскаго» скрыть высокое

значеніе свого генія, создавшаго оригинальную поэму во всех ея подробностях, как и в целом, сохранившую свою самостоятельность: своіство генія — смиреніе, в котором только и заключается истинное величіе» (იქვე).

ვეფხისტყაოსნის ტექსტზე პლ. იოსელიანს სპეციალურა ტექსტოლოგიური მუშაობა არ უწარმოებია. საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ ისეთი ზერიაზული ტექსტოლოგიური გამოცდილების მქონე კაცს, როგორიც პლ. იოსელიანი იყო, პოემის არც ერთ მის სიცოცხლეში განხორციელებულ გამოცემაში მონაწილეობა არ მიუღია და არც საკუთარ გამოცემაზე უფიქრია.

მოგვეპოვება მისი მხოლოდ გაკვრით გამოთქმული მოსაზრებანი ვეფხისტყაოსნის 1841 წლის გამოცემაზე, რომელიც პეტერბურგში განხორციელდა მ. ბროსეს, დ. ჩუბინაშვილისა და ზ. ფალავანდიშვილის რედაქციითა და თეიმურაზ ბაგრატიონის უშუალო მონაწილეობით. აღნიშნული გამოცემის თაობაზე პლატონ იოსელიანი 1841 წლის 21 ნოემბერს წერდა მარი ბროსეს: „ვეფხისტყაოსნისა დაბეჭდუა კარგად მოჰხდა და იყიდებაცა კარგად. წინასიტყუთობაში მიღებული ორი კუპლეტი დავით მდივანბეგის სახელით არის ქმნილი. ალექსანდრე ჭავჭავაძისაგან ჩუენ ესრეთ ვაცნობდით და ამისა დასამტყიცებლად ესეცა არის, რომ მეორე ხანა მისი არის, ფრანციზულიდამ თარგმნილი. ფრანციზულად დაწერილი ლექსი თვით ალექსანდრემ მიჩუენა, სადაც ჰსწერია: ს ა-

ყუბარელო: იქა უნდა იყოს: სიყუბარელონ. ნაცუ-
ლად: შენგან მეფე მონად ეყმოს, უნდა იყოს:
შენგან მეფე მონას ეყმოს. ნაცულად განიფ-
ხილებდეს, უნდა იყოს: განიფხიზლებდეს. ამას-
თან ესეცა უნდა მოგწეროთ, რომ ზაქარია ფალავანდოვი არ
ჯავრობს, რომ არ მოიხსენეთ იგი თავადად. ესე ლექსი (იგუ-
ლისხმება სიტყვა „თავადი“, გ. შ.) არ უნდა დაგეგდოთ, —
მაგრამ წარსულს რაღა ეშველება“⁷.

პლ. იოსელიანის მიერ აქ გამოთქმული შენიშვნები ეხე-
ბა რუსთველის პოემის 1841 წლის გამოცემისთვის ბროსეს
ხელმოწერით წამძღვარებული წინასიტყვაობის იმ ადგილს,
სადაც განთქმული ლექსის „სიყვარულო, ძალსა შენსას“ ავ-
ტორად გამოცხადებულია „ჩოლოყაშვილი ჯიმშერ ერისთვის
ძე დავით მდივანბეგი, მეფეთაგან (ერეკლე II და გიორგი
XII, გ. შ.) პატივცემული, დიად მეცნიერი და უცხო პიტი-
კოსი“ (გვ. XIII—XIV).

მართალია, დღეს უკვე გამორკვეულია, რომ ეს ცნობა
და, საერთოდ, აღნიშნული წინასიტყვაობის მეტი ნაწილი ეკუ-
თვნის არა მ. ბროსეს, არამედ თეიმურაზ ბაგრატიონს⁸, მაგ-
რამ ამ შემთხვევაში მთავარი მაინც ისაა, რომ პლ. იოსელია-
ნის მტკიცებით, თანაც ალექსანდრე ჰავკავაძის დამოწმებით,

⁷ პლ. იოსელიანი, წერილები..., № 32.

⁸ გ. შარაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონი და ვეფხისტყაოსნის 1841 წლის
გამოცემა, კრებ. „თბილისის უნივერსიტეტი შოთა რუსთველს“, თბ., 1966,
გვ. 272; მისივე, თეიმურაზ ბაგრატიონის ერთი გამოუქვეყნებელი რუსთვე-
ლოლოგიური ნაშრომი, კრებ. „შოთა რუსთველი“, თბ., 1966, გვ. 407—
408, 410.

რომელიც მაშინ ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო, „სიყვარულს, ძალსა შენსა“ ეკუთვნის არა დავით ჩოლოყაშვილს, არამედ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს, „და ამისა დასამტკიცებლად ესეცა არის, რომ მეორე ხანა მისი არის ფრანციზულიდამ თარგმნილი. ფრანციზულად დაწერილი ლექსი თვით ალექსანდრემ მიჩუქნაო“. საგულისხმოა, რომ ი. გრიშაშვილი სწორედ პლ. იოსელიანის ამ ცნობაზე დამყარებით აკუთვნებს აღნიშნულ ლექსს ალექსანდრე ჭავჭავაძეს⁹. ამავე აზრისა ყოფილა იონა მეუნარგიაძე, თუმცა, „მაშ, რა ცნობას ემყარებოდა თვით თეიმურაზი, საკითხი კვლავ მოიხილვის შემდგომ კვლე-ვას“¹⁰.

საინტერესოდ გვეჩვენება პლ. იოსელიანის შეხედულება დას ფუნქციის შესახებ პოემის მეოთხე ტაეპის წინ. „გიორგი მეცამეტის ცხოვრებაში“ პლ. იოსელიანი ასეთ ცნობას გვაწვდის საქართველოს უკანასკნელი მეფის შესახებ: „სიყრმიდან განსწავლული სამღრთოჲთა და საეროჲთა წერილთა, უყვარდა დიდად კითხვა ვეფხისტყაოსნისა, ზეპირად. ძველ დროთა ჩვეულებრივითა წესითა, წარმოთქმიდა ოცდაათსა და მეტთა მუხლთა, ეტრფოდა ლექსთაწყობასა და გულმხიარულებითა გასაგონად, ტკბილად აბოლებდა შოთასა ტკბილთა ნათქვამთა“ (გვ. 181, ხაზი ჩვენი, გ. შ.) ჩვენი აზრით, პლ. იოსელიანის ხაზგასმულ სიტყვებში ს. ცაიშვილი სამართლიანად ხედავს ვეფხისტყაოსნის კითხვისას

— ⁹ ალექსანდრე ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ი. გრიშაშვილის რედ., თბ., 1940, გვ. 274—273.

¹⁰ ს. ცაიშვილი, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, I, თბ., 1970, გვ. 28—29.

მეოთხე ტაეპის წინ ტრადიციად ქცეულ და კავშირის რიტ-
მული ფუნქციის აღიარებას, მუსიკალურ ფრაზასთან მისი
დაკავშირების შესაძლებლობას, რომლის გარშემო რუსთვე-
ლოლოგიაში ახლა უკვე საკმაოდ ვრცელი ლიტერატურა
(ი. მეუნარგია, ნ. მარი, ვ. ბერიძე, შ. ძიძიგური, კ. დანელია)
შეიქმნა¹¹.

ვეფხისტყაოსნის ისტორიისათვის განსაკუთრებით ფა-
სეულია პლ. იოსელიანის დაკვირვებანი პოემის 1712 წლის
ვახტანგისეულ პირველ ბეჭდურ გამოცემასა და მის ხელნა-
წერ წყაროებზე.

ს. ცაიშვილის დასკვნით, „მართალია, მკვლევარს [პლ. იო-
სელიანს] უშუალოდ არ უმუშავია ვეფხისტყაოსნის ტექს-
ტის გამოცემაზე, მაგრამ, როგორც ჩანს, მას კარგად ჰქონდა
შესწავლილი ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა და ვახტანგის გა-
მოცემის ურთიერთმიმართების საკითხები“¹².

კერძოდ, პირველად პლ. იოსელიანმა გამოთქვა მოსაზრე-
ბა, რომ ე. წ. ზაზასეული ხელნაწერის (პლატონი მას თეკლასე-
ულს უწოდებდა, ახლ. Q-1082) მიხედვით არის ჩამოყალიბებუ-
ლი პოემის 1712 წლის ვახტანგისეული გამოცემაო: «По ней,
с тою же орфографиею, явилось издание 1712 года»¹³. ს.
ცაიშვილის სპეციალურმა გამოკვლევებმა სავსებით დაადასტუ-
რა პლ. იოსელიანის აღნიშნული ვარაუდი „... 1712 წლის
გამოცემის უშუალო წყაროს წარმოადგენს ე. წ. „ზაზასეული“

¹¹ ს. ცაიშვილი, დას. ნაშრ., გვ. 37—43.

¹² იქვე, გვ. 34.

¹³ Пл. И о с с е л и а н и, Шота Руставели, თავი XVI.

ხელნაწერი... XVII ს. ხელნაწერთა შედარებითი ანალიზი და ვახტანგისეული გამოცემის თავისებურებათა გარკვევა მხარს უჭერს ამგვარ შეხედულებას. „ზაზასეული“ ხელნაწერის შემოკლების შედეგად შემუშავდა 1712 წლის გამოცემა, რომელიც ვახტანგისეული რედაქციის სახელით არის ცნობილი“¹⁴.

პლ. იოსელიანი უჩივის ვეფხისტყაოსნის უძველეს ხელნაწერთა ჩვენამდე მოუღწევლობას: «Поэма к славе царицы Тамары, народа и языка, дошла до наших дней, по рукописям времен падения литературы»¹⁵. მკვლევარი ამით ხსნიდა პოემის 1712, 1841 (შეცდომით 1840 წელია მითითებული!) და მომდევნო წლების ბეჭდურ გამოცემათა ბევრ ნაკლოვან მხარეს (ძველი ორთოგრაფიის დაუცველობას, ყალბი სტროფების ჩართვას, ასოებისა და სიტყვების დამახინჯებას): «Она издана в 1712 году, лишенная орфографии древней, чистой по правилам грамматики. Искажённая в правописании, подверглась новому искажению при издании в 1840 (!) и далее годах. В нее внесены и такие четырёхстишия, которые не делают чести перу писателя»¹⁶ (იქვე). მის მახვილ

¹⁴ ს. ც ა ი შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემის წყაროები, კრებ. „შოთა რუსთველი“, თბ., 1966, გვ. 174; მისივე, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, I, თბ., 1970, გვ. 325.

¹⁵ Пл. И о с с е л и а н и, შოთა Руставели, თავი XII.

¹⁶ პლ. იოსელიანი კრიტიკულად ეპყრობა ვეფხისტყაოსნის პირველი ბეჭდური გამოცემის ვახტანგისეულ კომენტარებსაც, აგრეთვე 1841 წლის გამოცემისთვის დართულ „მცირე ლექსიკონს“; «Объяснения некоторых мест текста и слов древних и названия оружия при первом издании 1712 г. царя Вахтанга, так и при втором издании, неудовлетворительны, слабы» (შოთა Руставели, 1870, თავი XIX).

თვალს და ფაქიზ სმენას არ გამოჰპარვია ის გარემოებაც, რომ გვიანდელ გადამწერთა ხელში დამახინჯდა პოეტის ბევრი ნათელი და გამკვირვალე აზრი, ფრაზის გამართულობა. ამის გამოა, რომ პოეტს მინდობილი მკითხველი «к сожалению, останавливается там, где как бы враждебно поэту, века народного упадка, отступили от его букв текста или исказили слово, в котором воплощалась его высокая мысль. Эти измененные буквы и слова в рукописи недавней и печати поздней, есть и будут занозою поэмы. В парении с поэтом мы спотыкаемся как путник по неосищенной и неровной дороге»¹⁷.

პლ. იოსელიანი გრძნობს პოემის ტექსტის მეცნიერული დადგენის აუცილებლობას და არ კარგავს იმედს, რომ «Время без сомнения, очистит эту смесь и восстановит древний текст. Этим исправится ошибка издателей и поправителей поэмы и поэта»¹⁸.

უკვე ა. გაწერელიამ შენიშნა, რომ „პლ. იოსელიანი იცავდა რუსთველის დაკავშირებას ქართული ლიტერატურის ტრადიციებთან“¹⁹.

მართლაც, ძველი ქართული კულტურის წიაღში აღმოცე-

¹⁷ Пл. Иоселиани, Шота Руставели, თავი XIII.

¹⁸ იქვე, თავი XII.

¹⁹ ა. გაწერელია, დას. ნაშრ., გვ. XXXV.

ნებული რუსთველამდელი და მის შემდეგდროინდელ მდიდარ ეროვნულ ლიტერატურულ ტრადიციათა საბუთად პლ. იოსელიანს მოჰყავდა „ძველთა მწერალთა წიგნები შავთელისა, ჩახრუხაძისა, მოსე ხონელისა; ახალთ დროებში „ქაცვია მწყემსი“, „სიბრძნე სიცრუე“, „ქილილა და დამანა“ და სხვანი. გარდა ამათსა ჩვენ ქართველთა გვაქვს მრავალთა მწერალთა სხვადასხვა გვარნი თხზულებანი ლექსად და პროზად — საფალოსოფოსონი, ღვთის მეტყველებითნი, ისტორიულნი, ზნეობითნი — მიხედვით სხვათა ხალხთა ევროპისა და აზიისა; ვიტყვი გაბედვით, მეთვრამეტე საუკუნედმდე, ქართველნიცა მდიდარნი იყვნენ მწერლობითა“²⁰.

ამას გარდა, ვეფხისტყაოსნის, როგორც ქართული ცივილიზაციის უმაღლესი გამოვლინების საიდუმლოებას პლ. იოსელიანი ხსნიდა ბიბლიის წიგნების ძველი ქართული მაღალმხატვრული თარგმანებითაც: «Ни славянский перевод, ни латинский Вулгата, ни немецкий Лютера, ни французский Де-Saci, ни итальянский Jovani Диодати псалмов, не могут оспаривать права превасходства и изящества у перевода грузинскаго... Искатели поэзии грузинскаго слова, как в псалмах, так вообще в церковных книгах, найдут лучшие и богатые образцы выражений поэтических. В них целое море красот слова...»²¹.

ამიტომ იყო, რომ მის მიერვე დასმულ კითხვაზე: «Отку-

²⁰ პლ. იოსელიანი, „გაყრის“ წინასიტყვაობა, თფ., 1850, გვ. 3.

²¹ Пл. Иоселиани, Путевые записки от Тифлиса до Мцхеты, Тиф., 1871, с. 53—54.

да возникло это светило первой величины в грузинской литературе?», პლ. ოსებლიანს უკვე თამაზად შეეძლო ეპასუხა: «Руставели не мог быть Минервой, родившеюся из головы Юпитера, как символ ума Божия. Без сомнения, он имел предшественников и образцы, стал на почве литературы, имевшей в переводах с сирского (!) и халдейского пророков, священной лире которых уступал и Гомер. В V веке мы уже видим стихи величайшего поэта Давида в его псалмах и новый завет, доньше неизменный в оборотах и идиоме языка греческого. Сочинения Василия Великого и в переводе грузинском, красноречию которого новейшие критики писателей христианской философии отдают первое место в звании оратора перед Демосфеном и Цицероном, уже были знакомы уму и слуху грузинских писателей еще с VI века. Поэты рождаются (Poetae nascuntur). Руставели, рожденный поэтом, нашел вокруг себя цивилизованный народ...»²².

²² Пл. Иосселиани, Шота Руставели, т. 30 XIV.

შავთელის შესახებ წერდა: «Здесь (შავთა) родился поэт времен царицы Тамары, современник Шоты Руставели — царя грузинских поэтов, поэт Абдул-Мессия Шавтели»²⁴.

მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, პლ. იოსელიანს ხელს არ უშლიდა მეხოტბეებშიაღ დაენახა ქართული პოეტური ენის მაღალი ნიმუშები: „ენამან ამან დაბადა ენა რუსთაველისა, შავთელისა, ჩახრუხადისა...“²⁵

რუსთველის პოეზიით აღტაცებას პლ. იოსელიანი გამოხატავს დავით გრუზინისკისადმი 1875 წლის 3 მარტს გაგზავნილ ერთ წერილშიც, სადაც იგი რუსთველს „კავკასიის ბარდს“, „ქართული სიტყვის ბუმბერაზს, გიგანტს“ უწოდებს: «...я воскликну стих пляски слов Руставеля — Барда Кавказа, исполина, гиганта слова Грузинского:

Хвала слово, хвала лицу, хвала долгам им сделан-ным»;²⁶ იგულისხმება ვეფხისტყაოსნის ის ადგილი, სადაც როსტევეანი შემდეგი სიტყვებით მიმართავს ვაზირს: „შაბაშ სიტყვა, შაბაშ კაცი, შაბაშ საქმე, მისგან ქმნილი“ (759, 4).

რუსთველის პოეტური ენის ხალხურობის შესახებ საინტერესო მოსაზრება აქვს გამოთქმული პლ. იოსელიანს, გ. ერისთავის „გაყრის“ წინასიტყვაობაშიც: „ყოველმან ქართულმან იცის რა არის წიგნი ვეფხვის-ტყაოსანი; ... მაგრამ მწერლობა ძტმლთა, გარდა რუსთაველისა და მცირედთა სხტათა, არა იყო

²⁴ Пл. И о с с е л и а н и, Путевые записки от Тифлиса до Мцхеты, Тиф., 1871, с. 26.

²⁵ პლ. იოსელიანი, სიტყუა..., „ცისკარი“, 1869, № 3, გვ. 1.

²⁶ Н. М а х а т а д з е, Неизвестные письма Платона Иоселлиани, კრებ. „ლიტ. ურთიერთობანი“, II, თბ., 1969, გვ. 107.

ჩუქულებითის საუბარისა ენითა, რომელიც არის და უნდა იყოს
კეშმარიტი ენა ხალხისა“²⁷, ხოლო თავის „ქართულ ღრამმა-
ტიკაში“ იგი ხშირად იმოწმებს „ვეფხისტყაოსნის“ მდიდარ
ლექსიკას²⁸.

უანრობრივად ვეფხისტყაოსანი, პლ. იოსელიანის განსაზ-
ღვრით, არის „აღმოსავლური სარაინდო რომანისა თუ ამ-
ბის“ მსგავსი პოემა, ეპოპეა: «Предмет его поэмы есть под-
ражение роману или рассказу рыцарей, занятому у ара-
бов», «В стихах его образцовых, доньше неподражаемых,
является эпопея рыцарства востока — война и любовь»²⁹.

გ. იმედაშვილი ამ ადგილს ისე გადმოგვცემს, თითქოს
„პლ. იოსელიანის აზრით, პოემის სიუჟეტი არაბულია, მისი
წყარო არაბულ-მუსლიმანურ გარემოშია“³⁰, რაც, რა თქმა
უნდა, აქ არ დასტურდება და, ბუნებრივია, პლ. იოსელიანს
მას ვერ მივაწერთ. ალ. ბარამიძემ მოგვცა პლ. იოსელიანის
შეხედულების სწორი ინტერპრეტაცია: „პლატონ იოსელიანის
მიხედვით, ვეფხისტყაოსანი ეპოპეაა, პოემა, რაინდულ რო-

²⁷ გაყრა, თფილის, 1850, გვ. 3.

²⁸ პლ. იოსელიანი, ბირუმლ-დაწყებითი კანონი ქართულისა
ღრამბატიკისა, აღბეჭდილი მესამედ, ქ. თფილის, 1863, გვ. 32, 63, 108,
112.

²⁹ Пл. Иоселиани, Шота Руставели, თავი VII—VIII.

³⁰ გ. იმედაშვილი, რუსთველოლოგიური ლიტერატურა, თბ.,
1957, გვ. 49.

მანებს თუ რაინდულ მოთხოვნებს რომ ემსგავსება... პლ. იოსელიანი პირველი მკვლევარია, რომელმაც ვეფხისტყაოსანი შინაარსობრივ-ჟანრობრივად რაინდულ რომანს მიაგავსა, თუმცა ამ რაინდული რომანის სამშობლოდ არაბულ ლიტერატურას თვლიდა³¹.

პლ. იოსელიანი ვეფხისტყაოსანს განიხილავს პროფესიული სიღრმით, ფართო ერუდიციითა და დახვეწილი ლიტერატურული გემოვნებით. თუ მანამდე ვეფხისტყაოსანს უპირატესად აღმოსავლური ლიტერატურის ძეგლად მიიჩნევდნენ და შესადარებლად მხოლოდ აღმოსავლური ლიტერატურის ძეგლებს იყენებდნენ (ამ მხრივ ე. ბოლხოვიტინოვია გამონაკლისი), პლ. იოსელიანის დამსახურება ისაა, რომ მან ვეფხისტყაოსანი მოაქცია მსოფლიო (როგორც აღმოსავლური, ისე დასავლური) ლიტერატურის ფართო ორბიტაში და განსაკუთრებით სწორედ დასავლური ლიტერატურის უდიდეს წარმომადგენლებთან (ჰომეროსი, დანტე, პეტრარკა, ტასო, მილტონი, შექსპირი, ბაირონი...) მიმართებაში გამოკვეთა ვეფხისტყაოსნის კუთვნილი ადგილი კაცობრიობის სულიერი კულტურის განვითარების ისტორიაში.

პლ. იოსელიანი რუსთველის ქმნილებას უდარებს შუა საუკუნეებისა და ახალი დროის ევროპულ მწერლობას და ხმამალა აცხადებს: «Руставели выше мрачного Байрона, чище Тасса, светлее Петрарки и нравственнее Мильтона и Данте» (იქვე), ხოლო მხატვრული ენის მხრივაც, «Не боясь

³¹ ალ. ბარამიძე, ვეფხისტყაოსნის ჟანრის განსაზღვრისათვის, ნარკვევები, V, თბ., 1971, გვ. 69.

осуждения, если со всею смелостью скажу, что язык Руставели выше, чем язык Данте, Тасса и Мильтона» და რომ «Такой плод умственного подвига не есть принадлежность одного народа, великаго или малаго, но есть достоинство всего человечества»³².

პლ. იოსელიანის „შოთა რუსთაველის“ მაღალმა პროფესიულმა დონემ განაპირობა ის გარემოება, რომ ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მხატვრული მხარეების შეფასების დროს დიდხანს პოემის ზოგი პოპულარიზატორი ამ წერილის მხოლოდ პირწმინდად გადმოწერით კმაყოფილდებოდა³³, ხოლო მ. ჯანაშვილმა 1896 წელს ქართულადაც თარგმნა იგი და დაუერთო თავის ერთ გამოკვლევას³⁴. ამ მხრივ პლ. იოსელიანის აღნიშნულ ნაშრომს დღესაც არ დაუკარგავს გარკვეული მნიშვნელობა. ამიტომ ვერ დავეთანხმებით მის პ. ბერკოვისეულ ისეთ შეფასებას, თითქოს «Пропитанная каким-то елейным, ханжески-умиленным духом, написанная напыщенно-торжественным стилем, впрочем, местами производящим комическое впечатление, статья Иоселиани оставляет непри-

³² შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ კ. ბალმონტის ცნობილი პარალელები რუსთაველსა და ევროპულ მწერლობას შორის გარკვეულად პლ. იოსელიანის შრომით არის ნაკარნახევი (შდრ. შოთა რუსთაველი, Носящий бырсову шкуру, перевод К. Д. Бальмонта, Париж, 1933, გვ. VII შმდ.).

³³ იხ. Барсова Кожа (Вепхвис-Ткаосани), «Кавказ», 6. II. 1882, № 34; М. Г и о р г и д з е (Джанашвили), Царица Тамара, გაზ. «Новое обозрение», 19. VI. 1899, № 5304; გამოქვეყნდა ცალკე წიგნადაც: М. Г. Д ж а н а ш в и л и, Царица Тамара, Тиф., 1900, с. 85—92.

³⁴ მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, შოთა რუსთაველი, ტფ., 1896.

ятный осадок и впечатление неудачной фальсификации в трактовке изумительно жизнерадостной и полнокровной поэмы гениального Руставели»³⁵. შოთა უმეტეს, რომ პ. ბერკოვი იქვე აღიარებს, «...статья П. Иоселиани по своим размерам и обилию фактических данных... служила вплоть до юбилейных руставелевских дней 1937—1938 годов включительно источником всяческих сведений о «Вепхисткаосани».

დასკვნა

პლატონ იოსელიანს (1809—1875) გამორჩეული ადგილი უჭირავს XIX ს. ქართული მეცნიერული და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში. კ. გამსახურდია მას „განსაცვიფრებელ ერუდიტს“ უწოდებს, რომელსაც „ერუდიციისა და განათლების მხრივ მეცხრამეტე საუკუნის ჩვენ პოლვაწეთა შორის ბევრი ვერ შეედრება“.

ამ შემთხვევაში ჩვენს ყურადღებას იქცევს პლ. იოსელიანის რუსთველოლოგიური მემკვიდრეობა. არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ ვახტანგ მეექვსის, თეიმურაზ ბაგრატიონის, მარი ბროსესა და დავით ჩუბინაშვილის შემდეგ რუსთველოლოგიის ისტორიაში ახალი ეტაპი სწორედ პლ. იოსე-

³⁵ П. Н. Б е р к о в, Шота Руставели в русской литературе, კრებ. «Деятели русской культуры о Шота Руставели», Тб., 1966, с. 279.

ლიანმა შექმნა. მიუხედავად ერთგვარი რიტორიკულობისა (რაც მისი სტილური თავისებურებაა და არასგზით არ უნდა ავურიოთ დილექტანტიზმში), პლ. იოსელიანის რუსთაველოლოგიური მემკვიდრეობა ბევრ მნიშვნელოვან მეცნიერულ დებულებას შეიცავს, რომელთაც დღესაც არ დაუკარგავთ ღირებულება. ამაში გვარწმუნებენ, კერძოდ, მის მიერ მოწოდებული უნიკალური ცნობები შოთა რუსთაველის პორტრეტისა და ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერების შესახებ, ამასთან, მისი საგულისხმო ცდები პოეტის ბიოგრაფიისა თუ მსოფლმხედველობრივი საკითხების გასარკვევად და მსოფლიო ლიტერატურის მასშტაბით ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მხატვრული მხარის შესაფასებლად.

შოთა რუსთაველის ბიოგრაფიის საკითხები განხილულია პლ. იოსელიანის სხვადასხვა ხასიათის ნაშრომებში. ზოგჯერ ერთსა და იმავე საკითხზე პლ. იოსელიანს სხვადასხვა შრომაში სხვადასხვა თვალსაზრისი აქვს გატარებული, რომელთა წყაროები ჩვენთვის ხშირად ცნობილია, ან ხერხდება მათი დადგენა, ზოგჯერ კი ძნელდება ამ შეხედულებათა წყაროების დაძებნა და ვეჭვობთ, რომ ოდესმე დაიძებნოს, რადგან ისინი მკვლევრის საკუთარი ფანტაზიის ნაყოფი უფრო ჩანს, ვიდრე რომელიმე პირველწყაროზე დამყარებული მეცნიერული მოსაზრება. მიუხედავად ამისა, პოეტის ბიოგრაფიის მთავარი მომენტების წარმოდგენისას პლ. იოსელიანი ძირითადად მაინც სწორ მეცნიერულ პოზიციებზე დგას.

პლ. იოსელიანი იცნობდა შოთა რუსთაველის ორ ძველ ავთენტურ პორტრეტს — ე. წ. თეკლასეული ვეფხისტყაოსნის კუთვნილ მინიატურულ და იერუსალიმურ (ჯვრის მო-

ნასტრის) ფრესკულ გამოსახულებებს. მათ შესახებ პლ. იოსელიანის მიერ მოწოდებულ ცნობებს დიდი მნაშენელობა აქვს პოეტის იკონოგრაფიული მასალების მეცნიერული შესწავლისათვის. ასევე უნიკალურ ცნობებს გვაწვდის პლ. იოსელიანი ვეფხისტყაოსნის უძველეს ხელნაწერთა შესახებ, რომელთა მოძიება დღემდე რჩება რუსთველოლოგიის გადაუდებელ ამოცანად.

- საყურადღებო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული პლ. იოსელიანს ვეფხისტყაოსნის პირველ სომხურ (სტ. ბასტამიანისეულ, 1860—1862 წწ.) და პოლონურ (კ. ლაფჩინსკისეულ, 1863 წ.) თარგმანებზე, მათ ღირსება-ნაცლოვანებებზე. ამასთან, მისი მტკიცებით, პოეტური თარგმანის ნაცვლად, საერთოდ, უმჯობესია ვეფხისტყაოსანი უცხო ენებზე სიტყვასიტყვით, პოეტური პროზით ითარგმნებოდესო.

რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში დიდი ანგარიში ეწეოდა პლ. იოსელიანის დაბეჭდვით ცნობას ანტონ I კათალიკოსის მიერ ვეფხისტყაოსნის 1712 წლის ვახტანგისეული გამოცემის ნაბეჭდი ეგზემპლარების დაწვისა და მტკვარში ჩაყრის თაობაზე. მართალია, ზოგიერთი ამ ცნობას ეპყვის თვალთ უყურებს, არ სჯერა სწავლული კათალიკოსის ასეთი მოქმედებისა (კ. კეკელიძე და სხვ.), მაგრამ ზოგი კიდევ მას საკმაო ნდობით ეკიდება, ყოველ შემთხვევაში, ანტონის მორალურ პასუხისმგებლობას არ გამორიცხავს (ივ. ჭავჭავიშვილი, ა. შანიძე, ალ. ბარამიძე). ამიტომ ეს საკითხი საბოლოოდ დღესაც გადაუჭრელად ითვლება. ჩვენ ვცადეთ აგვეხსნა პლ. იოსელიანის ამ ცნობის წარმოშობის ობიექტური მიზეზი. გამოიკვა, რომ ანტონ I კათალიკოსის მიერ ვახტანგი-

სეულის ეფთხისტყაოსნის განადგურების თაობაზე პლ. იოსელიანის მიერ მოწოდებული ცნობა დამყარებულია ანტონ I-სადმი ტენდენციურად და მტრულად განწყობილ პირთა (გიორგი XII, ონისიმე იოსელიანი) გადმოცემის საფუძველზე. ამიტომ იყო, რომ საბოლოოდ („შოთა რუსთაველი“, კავკაზ, 1870 წ., № 13) პლ. იოსელიანს თვითონვე შეუცვლია აღნიშნული ცნობა და დაბრუნებია თავის თავდაპირველ თვალსაზრისს ანტონ I-ის მეცნიერული და მწიგნობრული მოღვაწეობის შესახებ, რომელიც მას ადრე ჰქონდა გამოთქმული „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიასა“ (სპბ. 1843) და ანტონ I-ის „წყობილსიტყვაობის“ გამოცემის წინასიტყვაობაში (თბ., 1853), სადაც მას ანტონ I გამოყვანილი ჰყავს როგორც საქართველოში გაფანტული ძველი წიგნების შემგროვებელი და შთამომავლობისათვის მათი განადგურებისაგან თავგამოდებული დამცველი.

პლ. იოსელიანმა სცადა ეფთხისტყაოსნის ავტორის ფილოსოფიური მსოფლმხედველობისა და რელიგიური აღმსარებლობის გარკვევა. რუსთველოლოგიის ისტორიაში პირველად მან გამოაცხადა შოთა რუსთველი ნეოპლატონიზმის იდეებზე აღზრდილად, რომელსაც შემდეგში ისეთი მიმდევრები გამოუჩნდნენ, როგორიც იყვნენ ნ. მარი, იუსტ. აბულაძე და სხვ. რაც შეეხება რუსთველის რელიგიურ აღმსარებლობას, პლ. იოსელიანი მას უყოყმანოდ ქრისტიანად, ქრისტიანული მსოფლგაგების პოეტად მიიჩნევს და თვით ეფთხისტყაოსნის ქრისტიანული იდეებით გაჟღენთილ პოემად აცხადებს. რუსთველოლოგიის ისტორიაში მანამდე ამავე აზრს ადგენენ და იცავდნენ ვახტანგ VI და თეიმურაზ ბაგრა-

ტიოხი. ხოლო თანამედროვე მეცნიერებაში (კ. კეკელიძე და სხვ.) იგი უკვე თითქმის გაბატონებულ შეხედულებად იქცა.

გარდა მსოფლმხედველობრივი პრობლემისა, პლ. იოსელიანმა აღძრა პოემის ისტორიულ-ფილოლოგიური, ტექსტოლოგიური და იდეურ-მხატვრული საკითხებიც. იგი აღიარებს ვეფხისტყაოსნის ორიგინალობას, თუმცა არ გამოირიცხავს აღმოსავლური (სპარსულ-არაბული) პოეტური სამყაროს ზოგიერთ გავლენას, კერძოდ, თვით პოემის სახელწოდებაში იგი ხედავს „შ:ჰნამეს“ ანარეკლს, სადაც ეპოსის გმირებს ვეფხვის ტყავი აცვიათო. მაგრამ რუსთველის მიერ სპარსელ და ინდოელ პოეტთა ცოდნა არ უნდა ავურიოთო მათგან სიუჟეტის სესხებაში.

ვეფხისტყაოსნის ტექსტზე პლ. იოსელიანს სპეციალური ტექსტოლოგიური მუშაობა არ უწარმოებია და ასეთი სერიოზული ტექსტოლოგიური მუშაობის გამოცდილების მქონე კაცს პოემის არც ერთ მის სიცოცხლეში განხორციელებულ გამოცემაში მონაწილეობა არ მიუღია და არც საკუთარ გამოცემაზე უფიქრია. მოგვეპოვება მხოლოდ მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებანი ვეფხისტყაოსნის 1712 და 1841 წლების გამოცემებზე, რომელთაც დიდი მნიშვნელობა აქვთ ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორიის გასათვალისწინებლად. განსაკუთრებით ფასეულია პლ. იოსელიანის დაკვირვებანი პოემის 1712 წლის ვახტანგისეულ გამოცემასა და მის ხელნაწერ წყაროებზე. კერძოდ, პირველად მან გამოთქვა მოსაზრება, რომ ე. წ. ზაზასეული ხელნაწერის (ახლ. Q-1082) მხედვით არის ჩამოყალიბებული პოემის 1712 წლის გამოცე-

მაო, რომელიც სავსებით დაადასტურა უკანასკნელ ხანს ს. ცაიშვილის სპეციალურმა გამოკვლევებმა.

საინტერესოა ვეფხისტყაოსნის ჟანრობრივი რაობის გარკვევის პლ. იოსელიანისეული ცდა. მისი განსაზღვრით, ვეფხისტყაოსანი არის აღმოსავლური სარაინდო რომანის მსგავსი პოემა, ეპოპეა. აღ. ბარამიძის სიტყვებით, „პლ. იოსელიანი პირველი მკვლევარია, რომელმაც ვეფხისტყაოსანი შინაარსობრივ-ჟანრობრივად რაინდულ რომანს მიახლოება, თუმცა ამ რაინდული რომანის სამშობლოდ არაბულ ლიტერატურას თვლიდა“. ამას გარდა, თუ მანამდე ვეფხისტყაოსანს უპირატესად აღმოსავლური ლიტერატურის ძეგლად მიიჩნევდნენ და შესაძარებლადაც მხოლოდ აღმოსავლური ლიტერატურის ძეგლებს იყენებდნენ (ამ მხრივ ე. ბოლხოვიტინოვი წარმოადგენს გამონაკლისს), პლ. იოსელიანის დამსახურებაა ის, რომ მან ვეფხისტყაოსანი მოაქცია მსოფლიო (როგორც აღმოსავლური, ისე დასავლური) ლიტერატურის ფართო ორბიტაში და განსაკუთრებით სწორედ დასავლური ლიტერატურის უდიდეს წარმომადგენლებთან (პომეროი, დანტე, პეტრარკა, ტასო, მილტონი, შექსპირი, ბაირონი) მიმართებაში გამოკვეთა შოთა რუსთველისა და მისი ვეფხისტყაოსნის კუთვნილი ადგილი კაცობრიობის სულიერი კულტურის განვითარების ისტორიაში.

ПЛАТОН ИОСЕЛИАНИ КАК РУСТВЕЛОЛОГ

Резюме

Платон Иоселиани (1809—1875) занимает особое место в истории грузинской научной и общественной мысли XIX века. К. Гамсахурдиа называл его «поразительным эрудитом», с которым «в отношении эрудиции и образованности мало кто может сравниться из наших деятелей XIX века».

В данном случае наше внимание привлекает руствелологическое наследие П. Иоселиани. Не ошибемся, если скажем, что после Вахтанга VI, Теймураз Багратиони, Мари Броссе и Давида Чубинашвили именно П. Иоселиани создал новый этап в истории руствелологии. Несмотря на некоторую риторичность (что является особенностью его стиля, которую никак нельзя смешивать с дилетантизмом), руствелологическое наследие П. Иоселиани содержит много важных научных положений, которые по сей день не потеряли своего значения.

В этом в частности убеждают приведенные им уникальные сведения о портрете Руставели и рукописях «Витязя в барсовой шкуре». Вместе с тем, заслуживают внимания его попытки разрешить вопросы, касающиеся биографии поэта, его мировоззрения. Исследователь даст также оценку идейно-художественным особенностям поэмы Руставели в масштабе мировой литературы.

Вопросы, касающиеся биографии Шота Руставели,

рассмотрены в ряде трудов П. Иоселиани различного характера. Иногда по одному и тому же вопросу исследователем высказаны различные положения, источники которых часто нам известны или же есть возможность их установить, иногда это сделать весьма затруднительно и вряд ли когда-нибудь удастся, так как они больше похожи на плод собственной фантазии автора, чем на научное положение, опирающееся на какой-либо первоисточник. Несмотря на это, рассматривая основные моменты биографии поэта, П. Иоселиани все-таки придерживается правильной научной позиции.

Платону Иоселиани были известны два древних авторитетных портрета Шота Руставели — миниатюра, находившаяся в рукописи «Витязя в барсовой шкуре», принадлежавшей царевне Текле Ираклиевне и иерусалимская фреска (в Крестном монастыре). Сведения, которые приводит о них П. Иоселиани, имеют большое значение для научного изучения иконографических материалов о гениальном поэте. Такими же уникальными являются сведения П. Иоселиани о древнейших списках «Витязя в барсовой шкуре», разыскание которых и сегодня остается неотложной задачей руствелогини.

Заслуживают внимания мнение П. Иоселиани об армянском (выполненном С. Бастамяном, 1860—1862) и польском (переводчик — К. Лапчинский, 1863) переводах «Витязя в барсовой шкуре», об их достоинствах и недостатках. Вместе с тем, по его утверждению, при переводе поэмы Руставели на иностранные языки, поэтическому переводу следует предпочесть перевод дословный, прозаический.

В руствелогической литературе большое значение придается сведениям П. Иоселиани о том, что Антон I

католикос сжег печатные экземпляры Вахтанговского издания «Витязя в барсовой шкуре». Правда, некоторые исследователи высказывали сомнение по этому поводу, считая, что ученый католикос не мог поступить таким образом (К. Кекелидзе и др.), некоторые же склонны поверить этим сведениям, во всяком случае, они не отрицают моральной ответственности Антона I (И. Джавахишвили, А. Шанидзе, А. Барамидзе). Поэтому этот вопрос и в настоящее время остается неразрешенным. Мы попытались объяснить объективную причину возникновения такого соображения у П. Иоселиани. Выяснилось, что сведения о попытке Антона I католикоса уничтожить Вахтанговское издание «Витязя в барсовой шкуре», приведенные Платоном Иоселиани, основано на рассказе лиц, враждебно и тенденциозно настроенных по отношению к Антону I (Георгий XII, Онисимэ Иоселиани). Поэтому-то впоследствии П. Иоселиани (см. его, «Шота Руставели», «Кавказ», 1870, № 13) сам изменил свое мнение и вернулся к той первоначальной оценке о научной и писательской деятельности Антона I, которое он высказывал ранее в «Краткой истории грузинской церкви» (СПб., 1843) и в предисловии к изданию «Мерного слова» (Тбилиси, 1853), где Антон I охарактеризован как самоотверженный собиратель разбросанных по всей Грузии древних книг с целью их сохранения для потомства.

П. Иоселиани попытался выяснить философское мировоззрение автора «Витязь в барсовой шкуре» и его вероисповедание. В руствелологической литературе он первым высказал мнение о том, что Шота Руставели вырос на идеях неоплатонизма, мнение, которое впоследствии разделили Н. Марр, Ю. Абуладзе и др. Что же ка-

сается религиозных взглядов Руставели, то П. Иоселиани считает его поэтом христианского вероисповедания, а поэму «Витязь в барсовой шкуре» — произведением, проникнутым христианским миропониманием. В истории руствелологии такого мнения придерживались ранее Вахтанг VI и Теймураз Багратиони, а в настоящее время оно стало почти господствующим (К. Кекелидзе и др.).

Кроме этих проблем, П. Иоселиани коснулся также историко-филологических, текстологических и идейно-художественных вопросов поэмы Руставели.

Особенно ценны наблюдения П. Иоселиани над Вахтанговским изданием «Витязя в барсовой шкуре» 1712 года и о его рукописных источниках. В частности, он первым высказал предположение о том, что Вахтанговское издание 1712 года осуществлено по так называемой рукописи «Зазасеули» (Q-1082). Это предположение П. Иоселиани полностью подтверждается специальными исследованиями С. Цаншвили.

Интересна попытка П. Иоселиани выявить жанровую сущность поэмы Руставели. По его определению, «Витязь в барсовой шкуре» представляет собой поэму, имеющую сходство с восточным рыцарским романом. Заслугой П. Иоселиани является и то, что он вывел «Витязя в барсовой шкуре» на широкую орбиту мировой литературы, сравнил поэму с произведениями величайших представителей как восточной, так и западной литератур, научно определил то достойное место, которое по праву занимают Руставели и его поэма в истории развития духовной культуры человечества.

მ. ს. ვორონცოვის ბიბლიოთეკის ქართულ წიგნთა კატალოგი და მისი ავტორი

მეფის რუსეთის ცნობილ წარმომადგენელს კავკასიაში გრაფ მ. ს. ვორონცოვს (1782—1856) უდიდესი და უმდიდრესი ბიბლიოთეკა ჰქონია. წიგნების შენახვისა და დაცვის მიზნით, მას თავის ოდესისა და ალუპკის სასახლეებში ცალკე ე. წ. საბიბლიოთეკო კორპუსები მოუწყვია, რომლებმაც დღემდე მოაღწიეს¹.

კავკასიის მეფისნაცვლად ყოფნის პერიოდში (1844—54 წწ) მ. ს. ვორონცოვი ცდილობდა თავისი ბიბლიოთეკა შეეცნო და გაემდიდრებინა ქართული ხელნაწერი და ნაბეჭდი წიგნებითაც. საკმარისია ითქვას, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთი ყველაზე საუკეთესო ე. წ. ზაზასეული ხელნაწერი, ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, სწორედ მ. ვორონცოვის არქივში იქნა მიკვლეული². ამ არქივში ჩვენ მიერ ახლად გამოვლენილი

¹ საინტერესოა აღინიშნოს, რომ მარტო ოდესის სასახლეში ვორონცოვებს 15.210 დასახელების 52801 წიგნი ჰქონათ, ალუპკისაში კი — 60000. ამათ თუ მიეუმატებთ სიმფეროპოლისა და პეტერბურგის სასახლეებში დაცულ წიგნთა რაოდენობას, ადვილი წარმოსადგენია ვორონცოვისეული ბიბლიოთეკის მოცულობა.

² И. Т роиц к и й, Архив Воронцовых, «Лит. наследство», №

სხვა ქართული მასალების შესახებ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, რადგან ამათზე დაწვრილებით სპეციალური წერილები უკვე გამოვაქვეყნეთ³, ხოლო თვითონ ამ მასალების ჩვენ მიერ გადაღებული მიკროფილმი გადავეცით რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტს, ფოტოპირები კი—კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტს. ოღონდ აქ გვინდა მკითხველის ყურადღება გავამახვილოთ მ. ს. ვორონცოვის ბიბლიოთეკის ქართული წიგნების კატალოგზე, რომელიც შედგენილია 1853 წლის 1 მაისს, რუსულ ენაზე: «Каталог грузинских книг, находящихся в кабинете его светлости князя Михаила Семеновича Воронцова в г. Тифлисе, составленный 1 мая 1853 года». ხელნა-

9—10, М., 1933. გვ. 416; გ. ლ ე ო ნ ი ძ ე, ვეფხისტყაოსნის ახალი ხელნაწერი, „ლიტ. მემკვიდრეობა“, I, ტფ., 1935, გვ. 19—36.

³ გ. შ ა რ ა ძ ე, ვორონცოვის არქივიდან, გაზ. „ლიტ. საქართველო“, 27. VI. 1969; მ ი ს ი ვ ე, გრ. ორბელიანის ერთი გამოუქვეყნებელი წერილი, ჟურნ. „მნათობი“, № 7, 1969; მ ი ს ი ვ ე, X—XI საუკუნის ქართული ხელნაწერი ოდესიდან, „ლიტ. საქართველო“, 8. VIII. 1969; მ ი ს ი ვ ე, უცნობი ფურცლები, გაზ. „კომუნისტი“, 28. I. 1970; მ ი ს ი ვ ე, ვორონცოვის არქივის კვალდაკვალ, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, № 8, 1970; მ ი ს ი ვ ე, „ხარების“ საკითხავი X—XI სს. უცნობი ქართული „მრავალთავიდან“, კრებ. „ძვ. ქართ. მწერლ. და რუსთვ. საკითხები“, V, 1973; მ ი ს ი ვ ე, არქეოგრაფიული ძიებანი, თბ., 1973, გვ. 105—120; 149—154; მ ი ს ი ვ ე, Неизвестные записи Ильи Орбелиани о Шамиле, «Литературная Грузия», № 9—10, 1969; მისივე, Грузинские рукописи (X—XVIII вв.) из архива Воронцовых (тезисы доклада), Всесоюзная конференция по вопросам археографии и изучении древних рукописей, Тб., 1969.

წერი დატულია სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში: ფ. 36, აღწ. 1, № 1004⁴.

„კატალოგის“ მონაცემებით, 1853 წლის 1 მაისისათვის მ. ს. ვორონცოვის ბიბლიოთეკაში ირიცხებოდა 26 დასახელების 188 ქართული წიგნი (შავთელი, ჩახრუხაძე, ვახუშტი და თეიმურაზ ბაგრატიონები, გ. ერისთავი, ზ. ანტონოვი..., მ. ბროსეს, პლ. იოსელიანისა და დ. ჩუბინაშვილის ცალკეული გამოცემები) და ხელნაწერები (ტ. გაბაშვილის „მოხილვა“ და ი. გედევანიშვილის „მიმოსვლა“), აგრეთვე ჟურნალ „ცისკრის“ 1852—53 წლების ნომრები.

„კატალოგში“ წიგნები იყოფა თემატურად. 1. დრამატული თხზულებანი, 2. პერიოდული გამოცემანი, 3. პლ. იოსელიანის გამოცემები, 4. სხვა ქართული წიგნები. თემატურა სათაურის ქვეშ გამოტანილია ავტორი, წიგნის დასახელება და მოცემულია მისი სრული ბიბლიოგრაფიული აღწერილობა: ზომა, გამოცემის ადგილი და წელი, გამომცემლობის მითითება და ცალების რაოდენობა, ამას გარდა, არაიშვიათად, წყაროს ჩვენებაც (მაგალითად, აღ. ჭავჭავაძის, გ. ერისთავისა და ზ. ანტონოვის ზოგიერთი ლექსისა და კომედიის გარშემო). ამ მხრივ, იგი სცილდება კიდევ ვიწრო ბიბლიოგრაფიულ ჩარჩოებს. საინტერესოა, აგრეთვე, ჟურნალ „ცისკრის“ ცალკე ნომრის სრული შინაარსობრივი აღწერილობის ზერხიც.

⁴ მ. ჩიქოვანი, ხალხური ვეფხისტყაოსანი, 1936, გვ. 4, სქ. 2; გ. შარაძე, ვორონცოვის არქივიდან, „ლიტ. საქართველო“, 27. VI. 1969.

ნაბეჭდი წიგნების გარდა, როგორც ვთქვით, „კატალოგი“ შეიცავს ცნობებს ორი ქართული ხელნაწერის შესახებ. ამათგან ერთს — ტ. გაბაშვილის „მოხილვის“ ვორონცოვისეულ დღემდე უცნობ ნუსხას ჩვენ მივაკვლიეთ ლენინგრადს, ისტორიის ინსტიტუტის არქივში (ფ. 36, აღწ. I, № 719); რაც შეეხება ი. გედევანიშვილის „მიმოსვლის“ ხელნაწერს, იგი დღემდე არ ჩანს. ჩვენი აზრით, ეს უნდა იყოს მწერალის ის ერთადერთი ავტოგრაფული ნუსხა, რომელიც გამოიყენა თავის დროს პლ. იოსელიანმა ამ თხზულების ბეჭდური გამოცემისას, 1852 წელს: „ესე დაიბეჭდა იმა ნამდულიდან, რომელიცა გარდაეწერინა თვთ მას მოსკოვს და წარმოეგზავნა ზუნით თვსთა ნათესავთათჳს“, — წერდა მაშინ პლ. იოსელიანი. რადგან აღნიშნული გამოცემა განხორციელდა მთავარმართებლის კანცელარიის სტამბაში მ. ს. ვორონცოვის ბრძანებითა და ხელშეწყობით (იხ. სატიტულო ფურცელი), ვფიქრობთ, პლ. იოსელიანმა თვით დედანი — იონა გედევანიშვილის თხზულების ავტოგრაფი („ნამდვილი“), მსგავსად ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერისა, საჩუქრად მიართვა გამოცემის მეცენატს, ეტყობა მალე, რადგან 1853 წლის 1 მაისისათვის შედგენილ „კატალოგში“ ეს ხელნაწერი უკვე ამ ჰიბლიოთეკის საკუთრებადაა გატარებული. საჭიროა მისი მოძებნა, რადგან დღემდე ი. გედევანიშვილის ამ განთქმული თხზულების მხოლოდ ასლებილა გავაჩნია, ხოლო ვორონცოვისეული ხელნაწერი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, წარმოადგენს ერთადერთ ავტოგრაფულ ნუსხას, რომელიც მწერალმა სიკვდილის წინ საქართველოში გამოგზავნა მოსკოვის ჩუდოვოს მონასტრიდან, სადაც მოღვაწეობდა სიცოცხლის მიწურულში და—

მისი ანდერძით, როგორც გედევანიშვილთა საგვარეულო საკუთრება, იგი ამ გვარში უნდა ყოფილიყო დაცული⁵.

„კატალოგისვე“ ცნობით, გ. ერისთავს 1852 წელს, თბილისში, მთავარმართებლის სტამბაში დაუბეჭდავს „ლიბრეტო ლუკრეცია ბორჯია“, რომლის 2 ეგზემპლარი ვორონცოვის ბიბლიოთეკაში ყოფილა დაცული. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ „ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფია“ და გ. ერისთავის შემოქმედების მკვლევარები არ იცნობენ ამ ძეგლს. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს უნდა იყოს დონიციეტის ოპერის „ლუკრეცია ბორჯიას“ ლიბრეტოს ქართული თარგმანი. ეს ოპერა კომპოზიტორმა 1833 წელს დაწერა ვ. ჰიუგოს დრამის მიხედვით. ხოლო ცნობილია, რომ მ. ვორონცოვის ხელშეწყობით, 1851 წელს თბილისში დაარსებული იტალიური ოპერის პირველი სეზონი სწორედ „ლუკრეცია ბორჯიას“ წარმოდგენით დაიხურა (1852 წლის 9 თებერვალს). ალბათ, თბილისელ მსმენელთათვის ოპერის შინაარსის გაცნობის მიზნით, გ. ერისთავმა თარგმნა და 1852 წელს დაბეჭდა კიდევ „ლუკრეცია ბორჯიას“ ლიბრეტო, რომელიც ფ. რომანს ეკუთვნის.

მართალია, „კატალოგი“ ლენინგრადშია დაცული, მაგრამ იქვე არ ჩანდა კატალოგით დამოწმებული ქართული წიგნები. ვორონცოვის არქივის კომპლექსური (ლენინგრადი, მოსკოვი, სიმფეროპოლი, ალუპკა, ოდესა) შესწავლის შედეგად ჩვენ მათ მივაგენით ოდესაში.

⁵ ეს მით უფრო აუცილებელია, რადგან თურმე მზადდება ი. გედევანიშვილის „მომოსვლის“ ახალი მეცნეურული გამოცემა: იხ. ა. კ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი, ზოგერთი ცნობა იონა გედევანიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ, „მაცნე“, № 3, 1970, გვ. 23.

ოდესის სასახლეში, როგორც ვთქვით, მ. ს. ვორონცოვს მოწყობილი ჰქონდა ალუბასთან შედარებით სიდიდით მეორე ბიბლიოთეკა. მ. ს. ვორონცოვის სიკვდილის (1856 წ.) შემდეგ, მისმა ვაჟმა ს. მ. ვორონცოვმა 1870-იან წლებში ოდესური ბიბლიოთეკის ნაწილი პეტერბურგის სასახლეში გადაიტანა, ხოლო დარჩენილი ნაწილი, ანდერძის თანახმად, მისმა ქვრივმა 1898 წელს ოდესის უნივერსიტეტს გადასცა.

სწორედ ოდესის უნივერსიტეტში შემონახულ ვორონცოვისეული ბიბლიოთეკის წიგნებს შორის აღმოჩნდა ჩვენთვის საინტერესო ქართული წიგნები. საგანგებოდაა აღსანიშნავი ის გარემოება, რომ ზოგიერთი ქართული წიგნი განსაკუთრებულ ყდაშია ჩასმული და სახელწოდებაც ზედ ოქროტიფრული ასოებით არის გამოყვანილი (ანტონ 1, ტ. გაბაშვილი, ი. გედევანიშვილი, არჩილი, იოსებ ტფილელი...). არაიშვიათად, თვითონ ტექსტებიც ძვირფას ქაღალდზეა ნაბეჭდი (დ. ჩუბინაშვილის „ქრისტომატია“) და ზოგჯერ ლითოგრაფიაც მხატვრის მიერ საღებავებითაა გაცხოველებული (მაგ. ანტონ I-ის პორტრეტი). ეტყობა, მ. ს. ვორონცოვისთვის მისართმევად საგანგებო ცალებს ამზადებდნენ. ამდენად, ეს წიგნები უნიკუმებს წარმოადგენენ ქართული ნაბეჭდი წიგნის ისტორიაში⁶. საჭიროა ზრუნვა მათი საქართველოში დასაბრუნებლად.

⁶ ოდესის უნივერსიტეტის ვორონცოვისეულ ქართულ წიგნთა ცალებს არ იცნობს „ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფია“, ტ. 1, თბ., 1941 და არც „ქართული წიგნის 1 ტომში გამორჩენილ წიგნთა ბიბლიოგრაფია“, თბ., 1969. ამ წიგნთა აღწერილობა იხ. გ. შარაძე, ვორონცოვისეული ქართული წიგნები ოდესის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1970, № 8, გვ. 93—95.

ვინ არის „კატალოგის“ შემდგენელი?

„კატალოგი“ დაწერილია გამართული რუსული ენითა და კალიგრაფიული ხელით. თუ გავიხსენებთ იმას, რომ „კატალოგის“ შემდგენელს ქართული ენაც უნდა სცოდნოდა და მ. ს. ვორონცოვთანაც მეტად დაახლოებული უნდა ყოფილიყო, მაშინ ასეთ პირად ჩვენ პლატონ იოსელიანს წარმოგვიდგება. თუ „კატალოგი“, მართლაც, პლ. იოსელიანს ეკუთვნის, მაშინ იგი ორგანულად უნდა დაუკავშირდეს ქართული კატალოგიზაციის ისტორიასაც.

КАТАЛОГ

Грузинских книг. находящихся в кабинете
его светлости князя Михаила Семеновича
Воронцова в г. Тифлисе, составленный 1
мая 1853 года

ДРАМАТИЧЕСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

Князь Георгий Эрстов

1. Раздел, комедия в 2-х действиях, 1-я часть, в 16-ю долю листа, г. Тифлис, в типографии канцелярии наместника, 1850 г., 10 экземпляров.

2. Скупой, комедия в 2-х действиях, переделанная с французского, I часть, в 1-ю долю листа, г. Тифлис, 1851 г., в типографии кн. Эристова, 7 экзempl.

3. Шапка—невидимка, комедия в 1-м действии, переделанная с русского, I часть, в 24 долю листа, г. Тифлис, 1852 г., в типографии кн. Эристова, 9 экземпляров.

4. Заколдованный хан, комедия в 3-х действиях, взято с русского, I часть, в 16-ю долю листа, г. Тифлис, 1852 г., в типографии кн. Эристова, 10 экземпляров.

5. Либретто Лукреции Борджиа, г. Тифлис, 1852 г., в типографии канцелярии князя наместника, 2 экземпляра.

Актер грузинской труппы Антонов

1. Хочу быть Княгиней, комедия в 2-х действиях I часть, в 16-ю долю листа, г. Тифлис, 1851 г., в типографии Гулянца, 4 экзempl.

2. Муж пяти жен, комедия в 2-х действиях, I часть, в 1-ю долю листа, г. Тифлис, 1852 г., в типографии Гулянца, 5 экземпляров. Взято с русского.

3. Разве дядя женился, комедия в 1-м действии, I часть, в 16-ю долю листа, г. Тифлис, 1852 г., в типографии Гулянца, 5 экземпляров. Взято с русского.

4. Свадьба хевсурцев, комедия в 2-х действиях, I часть в 16-ю долю листа, г. Тифлис, 1852 г., в типографии Гулянца, 5 экземпляров. Взято с русского.

5. Затмение солнца, комедия в 3-х действиях, I часть, в 16-ю долю листа, г. Тифлис, 1853 (!) г., в типографии канцелярии наместника, 9 экземпляров.

ПЕРИОДИЧЕСКИЕ ИЗДАНИЯ

Заря

Журнал, издаваемый князем
Георгием Эристовым, год 1852-й, №1—12
в 16-ю долю листа, г. Тифлис, в типографии
канцелярии князя наместника

№ 1	7	экземпляров
№ 2	5	«
№ 3	7	«
№ 4	9	«
№ 5	7	«
№ 6	7	«
№ 7	8	«
№ 8	8	«
№ 9	9	«
№ 10	9	«
№ 11	9	«
№ 12	9	«

Содержание номеров:

№ 1

Стихотворения

1. Воспоминание, кн. Георгия Эристова, 1 стр.
2. К Куре, его же, . . . 3 стр.
3. К сердцу, его же, . . . 3 стр.
4. Снег, его же, . . . 4 стр.
5. Благословение, взято с Петрарки, его же,
4 стр.

6. Воспоминание, взято с французского, его же, ... 5 стр.

7. Весна, его же, ... 5 стр.

Проза

1. Мулла-Нур, повесть, перевод с русского кн. Георгия Эристов, ... 8 стр.

Науки и искусства

1. Путешествие по Европе монаха Саба Орбелиани, при царе Вахтанге, ... 53 стр.

Сельское хозяйство

1. О Виноделии, статья князя Георгия Эристов ... 71 стр.

№ 2

Стихотворения

1. К княгине Софии Эристовой, кн. Георгия Эристов ... 1 стр.

2. К ..., его же ... 2 стр.

3. Гогчинское озеро, кн. Александра Чавчавадзе ... 3 стр.

4. Мечта, взято с русского, его же ... 5 стр.

5. К ней, кн. Григория Орбелиани ... 5 стр.

6. Ночь, его же .. 6 стр.

7. Ожидание, его же ... 7 стр.

8. Прощание, его же ... 8 стр.

9. Послание княгине Екатерине Церетели, кн. Георгия Эристов ... 10 стр.

10. Мать и дочь, его же ... 11 стр.

11. Послание князю Симону Мачабели, его же, ...
12 стр.

12. Послание к княжне Дарин Бегта-беговой, его
же ... 12 стр.

Проза

1. Мулла-Нур, повесть, перевод с русского кн. Георгия Эристова, продолжение ... 13 стр.

№ 3

Стихотворения

1. Бахчи—Сарай, переделано с польского, кн. Георгия Эристова ... 1 стр.

2. К могиле Потоцкой, взято с польского, его же ...
2 стр.

3. Могиле Гарема, взято с польского, его же ...
2 стр.

4. Утро, романс, его же ... 3 стр.

5. Жалоба на старость, кн. Дмитрия Багратиона ...
3 стр.

6. Разбор в стихах древних и современных писателей царя Теймураза ... 5 стр.

7. Похвальное слово на смерть кн. Петра Багратиона, Александра Ахвердова ... 7 стр.

Проза

1. Мулла-Нур, повесть, перевод с русского, кн. Георгия Эристова ... 11 стр.

Науки и искусства

1. Путешествие по Европе монаха Саба Орбелиани, продолжение 33 стр.

№ 4

Стихотворения

1. Песнь к ней..., кн. Александра Чавчавадзе ...
1 стр.
2. ..., его же ... 2 стр.
3. ..., его же ... 4 стр.
4. Роза, кн. Давида Мачабели ... 5 стр.
5. Послание в кн. Георгию Эристову, княжны Екатерины Церетели ... 8 стр.
6. Роза и соловей, князя Николая Баратова ...
10 стр.
7. Моя молитва, его же ... 10 стр.
8. Женщина, его же ... 11 стр.
9. Злой дух, его же ... 12 стр.
10. На смерть кн. Николая Баратова, кн. Георгия Эристова ... 13 стр.
12. Грузинский театр, кн. Туманова ... 14 стр.

Проза

1. Амалат—бек, повесть, перевод с русского, кн. Георгия Эристова ... 15 стр.

Науки и искусства

1. Путешествие по Европе, монаха Саба Орбелиани ... 40 стр.

№ 5

Стихотворения

1. Раздел мира, взято с немецкого, кн. Георгия Эристова ... 1 стр.

2. Пилигрим, взято с польского, кн. Георгия Эристова ... 2 стр.

Басни, взятое с русского

1. Ворона и лисица, Исарлова ... 3 стр.

2. Волк и ягненок, ежо же ... 4 стр.

3. Собака и нищий, его же ... 5 стр.

Романсы

1. К ней ..., его же ... 6 стр.

2. Мечта, его же ... 6 стр.

3. Искуситель, его же ... 7 стр.

4. Элегия, его же ... 8 стр.

5. Сон, его же ... 9 стр.

Проза

1. Амалат-бек, повесть перевод с русского, кн. Георгия Эристова, продолжение ... 12 стр.

2. Жоко, повесть, перевод с французского Сардиона Месхиева — Алексеева ... 42 стр.

№ 6

Стихотворения

1. Кавказ, кн. Александра Чавчавадзе ... 2 стр.

2. Романс, его же ... 2 стр.

3. его же ... 3 стр.

4. его же ... 4 стр.

5. его же ... 5 стр.

6. Стихотворение царя Теймураза 1-го ... 9 стр.

Проза

1. Амалат—бек, повесть, перевод с русского, кн. Георгия Эристова, продолжение ... 17 стр.

Науки и искусства

1. Нравы и обычаи грузин в стихах, царя Теймура-за 1-го ... 46 стр.

№ 7

Стихотворения

1. К ней ..., сочинение князя Рафаила Эрнстова ... 1 стр.
2. Цветы, его же ... 3 стр.
4. Романс, кн. Александра Чавчавадзе ... 4 стр.
5., его же ... 6 стр.
6., его же ... 7 стр.

Проза

1. Амалат—бек, повесть, перевод с русского, кн. Георгия Эрнстова, продолжение ... 11 стр.
2. Речь царю Ираклию, читанная Митрополитом Варлаамом, Экзархом Грузии ... 57 стр.

№ 8

Стихотворения

1. Романс, кн. Александра Чавчавадзе ... 1 стр.
2., его же ... 3 стр.
3., его же ... 4 стр.
4. К заре, кн. Григория Дадьяна ... 5 стр.

Проза

1. Амалат—бек, перевод с русского, повесть, кн. Эрнстова, окончание ... 6 стр.

№ 9

Стихотворения

1. Песня, кн. Отара Кобулова ... 1 стр.
2. ..., кн Тамаза Кобулова ... 2 стр.
3. ..., кн. Барама Баратова ... 4 стр.

Проза

- 1 Зять таких мало, повесть, перевод с французского, кн. Ивана Эристова ... 7 стр.

№ 10

Стихотворения

1. Жалоба на судьбу, кн. Давида Гурамова, ...
1 стр.
2. Народная песня, кн. Георгия Эристова ... 10 стр.

Проза

1. Свадьба на висельнице, перевод с французского, кн. Ивана Эристова ... 14 стр.

Науки и художества

1. Отрывок из жизни царя Вахтанга, в стихах, кн. Давида Гурамова 66 стр.

№ 11

Проза

1. Француз в гареме Хана ... 1 стр.

Науки и художества

1. Нравственные стихи, кн. Давида Гурамова ...
37 стр.

2. Описание плена кн. Давида Гурамова в стихах, его же ... 50 стр.

№ 12

Стихотворения

1. Кн. Давида Гурамова

Проза

1. Зять таких мало, повесть перевод с французского, князя Ивана Эристова ... 4 стр.

1853 год

№ 1

Стихотворения

1. Предчувствие, княжны Дарини Эристовой ... 1 стр.

2. Стихотворение в честь Руставели, князя Александра Вахтанговича Орбелиани ... 3 стр.

3. К дочерям, Дмитрия Багратиона ... 6 стр.

4. Утраченный рай, его же ... 54 стр.*

Иоселиани**

1. Моуравиада, I часть, в 16 долю листа, г. Тифлис, 1851 г., в типографии канцелярии наместника, 18 экз-земп., и 8 в листах.

2. Путешествие по Востоку Тимофея архиеписко-

*. ამის შემდეგ თავისუფლად დატოვებული 21-ე ფურცლის დარჩენილი ადგილი, 22—24 ფურცლები კი მთლიანად თავისუფალია.

* *იგულისხმება პლ. იოსელიანის გამოცემები.

па Мцхетского, I часть в 16 долю листа, г. Тифлис, 1852 г., в типографии канцелярии наместника, 6 экзempl., и рукопись.

3. Путешествие по Востоку Ионы митрополита Русского, I часть, в 16 долю листа, г. Тифлис, 1852 г., в типографии канцелярии наместника, 12 экзempl., и рукопись.

4. Похвальное слово в честь знаменитых мужей Грузинского царства католикоса Антония I-го, I часть, в 16 долю листа, г. Тифлис, 1853 г., в типографии канцелярии наместника, 18 экзempl.

5. Жизнь царя Теймураза I-го, I часть, в 16 долю листа, царя Арчила, г. Тифлис, 1853 г., в типографии канцелярии наместника, 18 экзemplаров.

6. Поэма в честь царицы Тамары, Шавтели, I часть в 16 долю листа, г. Тифлис, 1838 г., в типографии Арзановых, 14 экзempl.

7. Поэма в честь царицы Тамары, Чахрухадзе, I часть, в 16 долю листа, г. Тифлис, 1838 г., в типографии Арзановых, 15 экзempl.

8. Грузинская грамматика, I часть, в 16 долю листа, г. Тифлис, 1851 г., в типографии Гулянца.

9. Затмение солнца, брошюра, в 16 долю листа, г. Тифлис, 1851 г., в типографии канцелярии наместника, 8 экзempl.

1. Д. Чубинов Грузинская хрестоматия, в 16 долю листа, С. Петербург, 1846 г., в типографии Академии наук.

2. Вахушт, Географическое описание Грузии, с французским переводом, в 4 долю листа, С.-Петербург,

1842 г., в типографии Академии наук, изд. Броссе.

3. Вахушти, История Грузии, в 4 долю листа, С.-Петербург, 1849 г., в типографии Академии наук, 5 экзempl., изд. Броссе.

4. Царевич Теймураз, История Грузии, в 4 долю листа, С.-Петербург, 1849 г., в типографии Академии наук, 2 экзempl.

5. Князь Баратаев, Нумизматические факты Грузинского царства, в 4 долю листа, С.-Петербург, 1844 г., в типографии Академии наук.

6. Новый завет, 4 долю листа, Москва, 1816 г., в типографии Библейского Общества.

7. Приложение и пояснение к Истории грузинского царства, Броссе, в 4 долю листа, С.-Петербург, 1851 г., в типографии Академии наук.

პირთა საძიებელი

ა

ასტეირი გ. 68
 აბაშიძე ივანე 124
 აბაშიძე ირ. 108, 112
 აბზიანიძე გ. 10
 აბიშელიძე ელენე 36, 49, 50
 აბიშელიძე დავით 36
 აბიშელიძე ივანე 36
 აბრამიშვილი ა. 7, 9, 16, 21,
 35, 37, 38, 44, 49, 77, 80
 აბულაძე იუსტ., Абуладзе Ю.
 162 181, 186
 ავლიანები 11, 12
 ავჩიანი ს. 141, 143
 ათანასი შიომღვიმელი ამილახ-
 ვარი 152, 153
 ალაიძე მ. 89, 96
 ალექსანდრე გორის ეპისკოპოსი
 77
 ალექსანდრე დიდი 118, 127, 128
 ალექსანდრე მეორე 47
 ალექსი-მესხიშვილი დავით (რეკ-
 ტორი) 28, 37
 ამბროსი ნეკრესელი 154
 ამილახვარი ელენე 49, 50
 ანა (წმ.) 81
 ანტონ I, Антоний I, 17, 18, 19,

23, 24, 64, 68, 69, 76, 100,
 108, 109, 148—151, 153—160,
 180, 181, 185, 186, 193, 204
 ანტონ II 23
 Антоний Марткопский 103
 ანტონოვი ზ., Антонов З. 112,
 190, 195
 არველაძე ბ. 141, 143
 არჩილ მეფე 45, 68, 193, 204
 არჭევანიძე ე. 57
 ასათიანი ლ. 10, 55
 ალა-შაჰმად ხანი 24
 Ахвердов Ал. 98
 ახვლედიანი გ. 56
 ახვლედიანი ექვთიმე 89

ბ

ბაბურიანი მ., Бабурян М., 140,
 141, 143
 Баграт Куропалат 106
 ბაგრატიონი ბაგრატ 49, 50, 152
 ბაგრატიონი დავით 36, 49
 Багратиони Дмитрий 198, 203
 ბაგრატიონი ვახუშტი 190, 204,
 205

ბაგრატიონი თეიმურაზ, Баграти-
он Теймураз 5, 45, 49, 50,
56, 60, 86, 100, 101, 102, 104,
107, 110, 152, 163, 165, 166,
167, 178, 181, 187, 190, 205

ბაგრატიონი თეკლა 27, 111, 113,
115, 118, 135, 136, 139, 152,
185

ბაგრატიონი იოანე 18, 21, 22,
23, 28, 72, 124

ბაგრატიონი შირიან 49, 50, 152

ბაგრატიონი შიხეილ 22, 49, 152

ბაგრატიონი ნინო 153

ბაგრატიონი ფარნაოზ 50, 152

ბაგრატიონი-მუხრანბატონი ანა

ნიკოლოზის ასული 30, 31,
76, 77, 79, 82

ბაგრატიონ-მუხრანბატონი ნიკო-
ლოზ 31, 33

ბაილოშვილი სტ. 83

ბაირონი 175, 183

ბალმონტი კ., Бальмонт К. Д.
176

ბარათაშვილი ნიკ. 9, 25—28,
51—55

ბარათაშვილი მელიტონ 25, 26

ბარამიძე აღ., Барамидзе А. Г.
7, 18, 57, 69, 105, 108, 146,
150, 161, 174, 175, 180, 182,
186, 199

ბარამიძე არჩ., Барамидзе А. А.

6, 7, 17, 18, 25, 27, 29, 32,
35, 36, 39, 44—46, 50, 52,
56, 58, 60, 65, 66, 69, 71, 75,
80, 154

ბარამიძე რ. 69

Баратов Барам 202

ბარკალაია ბ. 108

ბარნაბიშვილი დავით 83

ბარნაველი ს. 25

ბარტდინსკი ი. 146

ბაუმეისტერი 153

ბაქრაძე დ. 75, 76, 77, 160.

ბასტამიანი სტ., Бастамян (Бас-
тамов) С. Е. 140, 142, 143,
179, 185

Бахуташвили А. 82

ბეგიაშვილი თ. 7, 43, 44, 80

ბერიძე ვახტანგ 83, 84

ბერიძე ვუკოლ 162, 168

Берка 103

ბერკოვი პ., Берков П. Н. 176,
177

ბერძენოვი ნ. 71—73, 114,
160

ბოლხოვიტინოვი ე. 148, 149,
161, 175, 183

ბოჩაროვი ნიკოლოზ, Н. Б. 113,
114

Брокгауз 6

ბროსე მარი, Броссе М., Bros-
set M. 5, 6, 30, 36, 44, 59—
67, 86, 111, 116, 144, 165, 166,

178, 184, 190, 205

ბუტკოვი 45

ბ

გაბაშვილი ზაქარია 154

გაბაშვილი ტიმოთე 64, 68, 69,
107, 110, 112, 136, 150, 190—
193, 203

გაბრიელ ეპისკოპოსი (ქიქოძე)
42, 43

გაგარინი გრ. 112, 135, 139

გამსახურდია კ. Гамсахурдия К.
3, 178, 184

გაწერელია ა. 5, 9, 27, 28, 37,
38, 39, 53, 62, 72, 74, 75, 78,
79, 85, 112, 151, 170

გამეზარდაშვილი დ. 145

გამყრელიძე ალ. 43

გედევანიშვილი იონა 64, 68,
190—193, 204

გვარამაძე ლ. 69

გიორგი XII (იგივე გიორგი
XIII) 10, 11, 17, 21, 24, 26,
28, 30, 47, 49, 71—74, 150—
155, 166, 167, 179, 180

გიორგი (წმ.) 10, 18, 23, 24, 83
გიორგიძე მ. იბ. მ. ჯანაშვილი
Годунов 156

Гомер 172

გორგაძე ა. 8

გოცაძე მ. 58, 59

გოცირიძე დათუნა 89, 92, 93

გრიგოლაშვილები 13

გრიშაშვილი ა. 167

გრუზინსკი დავით, Грузинский
Д. Б. 113, 114, 119, 173

გრუზინსკი იოანე გრიგოლის ძე
49, 72

გუგუშვილი მ. 161

გულაქი ნ., Гулак Н. И. 144,
145

გუნია ვალ. 28

გურამიშვილი დავით (Гурамов
Д.) 202, 203

გურიელი ქაიხოსრო 125

დ

დადიანი გრიგოლ 54, 201

დადიანი დავით 64, 83

დადიანი ელისაბედ 124

დადიანი მარიაშ 49, 50

Давид V 103

დავლიანნიძე თ. 84

დამასკელი 22

დანელია კ. 168

დანტე 175, 176, 183

დემოსტენე, Демосфен 4, 172

დ (ფსევდონიმი) 71

დოდაშვილი რ. 67

დოდაშვილი სოლომონ 5, 59

დონიციტი 192

დორნი ბ. ა. 102

დუდუჩავა კ. 138, 140
დუსსი 68

ი

ევლახოვი ი. 146
ელიოზიშვილი კოტე 127—131
ელიოზიშვილი ნიკოლოზ, Ели-
озов Николай 118, 126—129
Энаколопашвили И. К. 84
ერეკლე, I. Ираклий I 103
ერეკლე II, Ираклий II 18, 19,
23, 26, 27, 113, 139, 155, 166
ერისთავი გ., Эристов Г. Д.
143—146, 173, 190, 192, 194,
ერისთავი დავით 145
45—48, 201
ერისთავი ვარლამ (ეგზარქოსი)
196, 202
ერისთავი კახაბერ 89, 92, 93
ერისთავი ნიკო 53
ერისთავი რაფ., Эристов Раф.
201

Эристова Дария 203
Эристов Иван 202, 203

Ерицов А. 6
ერმოლოვი 125
ესომ იხ. მ. ჯანაშვილი
Ефрон 6

კ

კათეიშვილი ქ., Ватейшвили
Д. Л. 6, 17, 18, 25, 27, 29,

32, 35, 36, 39, 45, 46, 50, 56,
58, 60, 65, 66, 69, 72, 75, 76,
154

ვალეცკი ანტონი 145
Василий Великий 172
ვახტანგ V შაჰნავაზი 118, 135
ვახტანგ VI 62, 86, 103, 148,
156, 163, 169, 178, 181, 184,
187
ვახტანგ (გორგასალი) 103
ვიოდენბაუმი ე. 16
Вирсаладзе Т. Б. 108
ვორონცოვი მ. ს., Воронцов
М. С. 55, 63, 68, 113, 118,
121, 136, 137, 188—194
ვორონცოვი ს. მ. 193

ლ

ლ
ლანდუკელი გიორგი 30, 32
ლანდუკელი დ. 32
ლუპარია არქიმანდრიტი 124

მ

თამარ მეფე 3, 4, 78, 90—96,
100, 103—109, 204
თამარაშვილი ლ. იხ. მენაბდე ლ.
თარხნიშვილი გ. 79
თაყაიშვილი ე. 78, 120, 121,
123
თბილელი იოსებ 68, 69, 138,
193

თეიმურაზ I 68, 200, 201, 204
 თეიმურაზ II 17, 19, 24, 153,
 155
 თეოფილაქტე ეგზარქოსი 37
 თემურ-ლანგო 70
 თმოგველი სარგის 93
 თუმანიშვილი გ. შ., Туманов
 Г. М. 26, 51, 53
 თუმანიშვილი მ. ბ. 25, 51
 თუმანიანი ოვანეს 143

0

იაშვილები 13
 იმედაშვილი გ. 7, 37, 42, 87,
 102, 106, 146, 174
 იმედაშვილი ი. 6, 9, 38, 58
 ინგოროყვა პ. 10, 55, 137
 იოანე ნათლისმცემელი 37, 49
 Иоанн Златоуст 45
 იონა ეგზარქოსი 23
 იოსებ კათალიკოსი 17, 18, 155
 იოსელიანი გიორგი 24
 იოსელიანი დავით 24
 იოსელიანი ეგნატე 10, 16—
 18, 20—30, 35—37, 152
 იოსელიანი ევფემია 21
 იოსელიანი ევგენი 33, 82
 იოსელიანი ელენე 30, 32, 35
 იოსელიანი ჯაქარია 35, 36
 იოსელიანი თეონა 21

იოსელიანი თინათინ 21
 იოსელიანი იესე//სესია 17—
 19, 35, 154, 155
 იოსელიანი ლევან 29, 54, 81
 იოსელიანი შაია 30, 81
 იოსელიანი-რუტკოვსკაია ნინო
 81, 82
 იოსელიანი ონისიმე 10, 16—
 18, 20, 21, 29, 35, 81, 154,
 155, 180

იოსელიანი პლატონ, Иоселиани

П. И., Ioselian P. 3 შპდ.

იოსელიანი სოფრონ 35, 36
 იოსელიანი ქრისტეფორე 17
 იოსელიანი ქრისტეფორე ეგნა-
 ტეს ძე 30, 35
 იოსელიანები 11, 12, 16, 19, 20
 იორდანიშვილი ს. 104, 146
 ისიდორე ეგზარქოსი 63
 იუპიტერი 172

კ

კაკაბაძე ი. 146
 კალანდაძე ალ. 161.
 კანდელაკი (მგალობელი) 12
 კანდელაკი ბ. 114
 კანდელაკი სიკო 12
 კარბელაშვილი ვასილ 77
 კარბელაშვილი მ. 83
 კახიანი ვ. 16, 21, 24, 27
 კეკელიძე კ., Кекелидзе К. С.

7, 18, 69, 138, 149, 150, 161—
163, 180, 181, 186, 187

კელენჯერიძე მ. 38

კერესელიძე ი. 144

კინწურაშვილი ს. 83

კირილე ალექსანდრიელი 23

კირონი, Епископ Кирион 4,
28, 39, 41, 42, 47, 48, 65, 79,
82, 83

Кобулов Отар 202

Кобулов Тамаз 202

კოკლავაშვილი ა. 26

ლ

ლანგი დ. Lang D. 42, 43

ლაფჩინსკი კ., Лапчинский К.
144, 145, 179, 185

ლევაცკი ს. ლ., Левицкий С. Л.
29

ლეიშვილი ს. 46

ლელო იხ. იონა მეუნარგია

ლეონიძე გიორგი 3, 6, 138, 139,
140, 189

ლეონტი მროველი 149

ლერმონტოვი მ. 29

ლოლაშვილი 7, 27, 62, 69,
114, 140

ლორთქიფანიძე ი. 130

ლორთქიფანიძეები 11, 12

მ

მათიაშვილი ა. 7, 20

მაკაროვი ნ. 8

მალანი სოლომონ სიზარ, Malan
S C. 42—44

მამაცაშვილი (მამაცოვი) კ. 26,
51, 52

მანსვეტაშვილი 10, 55

მარი ნ., Марр Н. Я. 62, 69,
87, 140, 162, 168, 181, 186

მაყაშვილი ათანასე 98, 99

მაყაშვილი გაბერიონე 97, 98

მაყაშვილი ელენე 99

მაჩაბელი დავით, Мачабели Д.
199

მაჩაბელი ივანე 74

მაჭავარიანი ე. 8

მაჭავარიანი შ. 162

მახათაძე ნ., Махатадзе Н. Г.
8, 49, 63, 64, 69, 75, 78, 80,
96, 173

Махарадзе Н. А. 8, 58

მეგრელიძე ი., Мегрелидзе И.
7, 39, 71, 80, 89, 138, 139,
146

მელიქიშვილი ლევან 51, 53

მელიქსეთ-ბეგი ლ. 6, 22, 56,
141, 143

მენაბდე ლ. 44, 69, 146

მესამე თერგდალეული იხ. აკაკი
წერეთელი

მესხები 12

მესხი ს. 6, 85

Месхиев-Алексеев С. 200

მეტრეველი ელ. 69, 107, 110
 მეფარიშვილი ლ. 44, 77
 მეუნარგია იონა 25, 48, 53,
 55, 74, 83, 126, 127, 168

მეცენატი 148
 მილტონი 175, 176, 183
 მიქაბერიძეები 13
 მოლი, Mohl J., Мошь 147
 მოძღვრისწილი ზაქარია 30
 მურავიოვი ა. ნ., Муравьев А.
 Н. 40
 მუსხელიშვილი დ. 126

ნ

ნატროშვილი ლ. 8
 ნეიდგარტი ა. 58
 ნეკრასოვი ნ. 7, 41
 ნიკოლაძე ნიკო 10
 ნიკოლოზ I კათალიკოსი 77
 ნიკოლაიშვილი ნ. 146
 ნუსტუბიძე შ. 162

ო

ონიანი შ. 89, 96
 ორბელიანი აღ. 7, 27, 28, 69,
 72, 135, 136, 152, 203
 ორბელიანი გრ. 25, 52, 70, 71,
 189, 197
 ორბელიანი მზეკაბუკ 22

ორბელიანი საბა 197—199
 ორბელი რ., Орбели Р. Р. 7,
 52, 62, 63, 65, 77
 ორბელიშვილი 98
 ოტტონი 55

პ

პავსკი გ., Павский Г. 46, 47
 პერაილოზი 3
 პეტრე ქართველი 52
 პეტრარკა 175, 183, 196
 Петрицкий Иоанн 162
 პლატონი (წმ.) 9
 პლინი 103
 პოლიონი 148
 პრატასოვი 39, 40
 პროკლე 22, 23
 Прохор 106
 Птоломей 103

ჟ

ჟორდანიას თ. 62, 76, 160

რ

რატიანი პ. 8
 რაჭმაძე ხ. 50
 როგავა ა. 161
 რომანი ფ. 192

როცი 65
რუსთაველი შოთა, Руставели
Шота 4, 70, 87, შემდ.
Рустен 147

ს

სააკაძე გიორგი 79
საბინინი მ. 76
სიხარულიძე ქს. 12, 15
სკანდელი იხ. ნიკო ნიკოლაძე
სლივიცკი ი., Сливичкий И. 96
სოლომონ I 12, 17
სოლომონ II 16, 49
სრესელი ი. 129
სტალინსკი ე., Сталинский Е.
142
სტანისლავი (წმ.) 81
სტრაბონი 3, 49, 103
სულხანიშვილი ბარბარე 10
სუმბათაშვილი-იუჟინი აღ. 24
სურგულაძე მ. 43 *
Сурхатян А. 141

ტ

ტაბიძე გალაკტიონ 129—135
ტაბიაშვილი თ. 6, 9, 16, 17,
20, 21, 23, 27, 30, 32, 33,
35—40, 42, 56—58, 60, 63—65,
78—81
ტალკო 144

ტასსო 175, 176, 183
Татнан 106
ტაციტი 3
ტერ-ღავითი 21, 36
ტერ-ლუკასოვი ი. 68
Тирдат 103
ტროიცი ა., Троицкий И. 137,
188

უ

უგრეხელიძეები 13
უმეკაშვილი პ. 71

ფ

ფალავანდიშვილი ზ. 165, 166
Фирдоуси 147
ფილარეტი 38
ფირცხალაშვილი რ. 69
ფლავიანე არქიმანდრიტი 40
ფლერი, Флери 113, 119, 136
ფოცხიშვილი ა. 66, 116

ქ

ქადაგიშვილი ლ. 8, 31—33
ქაჭაია ვ. 7
ქორქაშვილები 13
ქუთათელაძე ა. 78
ქუთათელაძე ლ. 102

ლ

ლოლობერიძეები 12, 13

ჟ

ჯანჩიშვილი ილარიონ 63
 ჯარაგეი იოანე 152
 ჯარანგოზიშვილი უშანგ 76
 ჯაუხიშვილი ს. 149
 ჟიფიანი დიმიტრი 53, 54
 ჟიფიანები 13
 ჟორღანოვი 116
 ჟორღანოვი მიხაკ 117
 ჟორღანოვი მოსესა 117
 ჟორღანოვი სიმონ 117
 ჟუბანეიშვილი ს. 5, 6, 30, 38,
 138, 161

შ

Шадинов Гр. 77
 შავთელი იოანე, Шавтели 67,
 70, 87, 93, 171—173, 190,
 204
 შანიძე აკაკი, Шанидзе А. Г.
 108, 112, 120—122, 127—129,
 149, 150, 180, 186
 შარაძე გ. 49, 75, 100—102,
 104, 105, 110, 114, 115, 123,
 126, 137, 138, 148, 151, 161,
 166, 189, 190, 193

შაპ-აბასი 70, 156
 შაპ-ნადირი 104
 შაპ-პუსეინი 114
 შეგერენი ა. შ. 59, 66, 116, 117
 შექსპირი 175, 183
 შოთა მეტურკლეთუხუცესი იხ.
 შოთა რუსთველი
 შოპენი ბ. ი. 116, 117
 შტაყელბერგი ე. 112, 135
 Шуглиашвили Д. 7

ჩ

ჩახრუხაძე, Чахрухадзе 25,
 67, 70, 81, 82, 87, 93, 171—
 173, 190, 204
 ჩიკვაშვილი ც. 33, 35, 56, 78,
 80
 ჩიქოვანი შ. 56, 89, 96, 138,
 190
 ჩინგის-ხანი 70, 104
 ჩოლოყაშვილი დავით 165—167
 ჩუბინაშვილი დავით, Чубинов
 Д. 5, 24, 37, 49, 86, 97, 111,
 165, 178, 184, 190, 193, 204
 ჩუბინაშვილი იესე 24, 37, 49
 ჩუბინაშვილი ნიკო, Чубинов Н.
 108, 112
 ჩხატარაიშვილი ქ. 12
 ჩხეიძე დავით 16

ც

ცაგარელი ალ., Цагарели А. А.
63, 64, 108

ცაიშვილი სარგის, Цаишвили
С. С. 114, 117, 122, 123,
126, 138, 167, 168, 169, 182,
187

ცაიშვილი სოლომონ 6, 9, 25,
53, 83

ცამციშვილი ა. 44

ციცერონი 4, 172

ციციშვილი ზაზა 138

ციციშვილი მარიამ 30, 49, 50

ცხადაძე ქ. 57

ძ

ძიძიგური შ. 168

წ

წერეთელი აკაკი 10, 12, 124

წერეთელი გიორგი (მწერალი)
10, 71

წერეთელი გიორგი (აკად.) 108,
112

წერეთელი გრიგოლ ზურაბის ძე
118—127

წერეთელი ივ. 199

წერეთელი ზურაბ ქაიხოსროს ძე
124

წერეთელი კ. 101, 102

წერეთელი ნესტორ 120—126

წერეთელი პელაგია 120—126

წერეთელი ქაიხოსრო 16

წინამძღვრისწილი ელენე 30

ჭ

ჭაბაშვილი ა. 192

ჭაბუკიანები 13

ჭავჭავაძე ალ., Чавчавадзе Ал.
165—167, 190, 197, 199—201

ჭავჭავაძე ილია 10, 55, 74, 76

ქანკიევი ც. 21, 22, 28

გელიძე ჯ. 145, 146

გიჭინაძე (მთაწმინდელი) ზაქარია
5, 9, 37, 38, 51, 58, 74—76,
80, 96, 97, 99, 141, 145, 160

გრელაშვილი ლ. 114

ხ

ხანთაძე შ. 67

ხახანაშვილი ალ., Хаханов А. С.
27

ხერხეულიძე-ავალიშვილისა ბაბო
54

ხერხეულიძე ანდრია 54

ხოელი მოსე 171

ხუნდაძე სილ. 162

ხუნდაძე სიმ. 10

ხუციშვილი ს., Хуцишвили С.
7, 8, 10, 41

ჯ

ჩაუახიშვილი ივანე, Джавахи-
швили И. А. 62, 77, 78,
149, 150, 180, 186
ჩანაშვილი შოსე, Джанаშвили
М. 25, 176
ჩანაშია ს. 101

ჩანბერიძე ნ. 83
ჩორჩაძე გიორგი 97, 98

ჰ

ჰეროდოტე 3
ჰომეროსი 175, 183

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
თ ა ვ ი პ ი რ ე ლ ი — პლ. იოსელიანის ცხოვრება და მოღვაწეობა	9
თ ა ვ ი მ ე ო რ ე — პლ. იოსელიანი რუსთველოლოგი	86
შოთა რუსთველის ბიოგრაფიის საკითხები	88
ცნობები რუსთველის პორტრეტის შესახებ	111
ცნობები ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერებსა და თარგმანებზე	115
ცნობები ვეფხისტყაოსნის ეკლესიური ღეგნის და დაწვის შესახებ	147
ვეფხისტყაოსნის ავტორის მსოფლმხედველობის გარკვევისა და პოემის იდეურ-მხატვრული შეფასების ცდა	161
დასკვნა	177
Платон Иоселиани как русствелолог (резюме)	183
დამატება — მ. ს. ვორონცოვის ბიბლიოთეკის ქართულ წიგნთა კატალოგი და მისი ავტორი	187
პირთა საძიებელი	205

რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნ. დოქტორი ნ. მახათაძე
ფილოლოგიის მეცნ. კანდ. შ. ჩიჭავაძე

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

ИБ 1328

რედაქტორი ს. ცაიშვილი
გამომცემლობის რედაქტორი ა. ნათიშვილი
ტექნორედაქტორი ნ. ოკუჩავა
მხატვარი ე. ბურჯანაძე
კორექტორი ნ. ფიფია

გადაეცა წარმოებას 10.3.1980; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 4.8.1980;
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆; ქაღალდი № 1; ნაბეჭდი თაბახი 10.5;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 8.0;

უფ. 01179;

ტირაჟი 2000;

შეკვეთა № 904;

ფასი 1 მან. 15 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19
საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19